

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Eglė Mackuvienė

TEISINIO ARGUMENTAVIMO KOREKTIŠKUMO PRIELAIIDOS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01S)

Vilnius, 2011

Disertacija rengta 2006–2011 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Juozas Galginaitis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai,
teisė – 01 S)

Jurisprudencija, teisės teorija yra keista disciplina, kurioje susikerta tradicinis teisinis tyrimas, kažkiek sociologijos ir beveik visos filosofijos sritys – ontologija, epistemologija, moralės filosofija, mokslo filosofija, logika bei kalbos filosofija. Teisės teoretikas privalo žinoti jas visas. Kadangi niekas negali turėti gilių žinių tokia apimtimi, tyrimas jurisprudencijos srityje yra beveik „mission impossible“. Mokslininkas privalo išrinkti skirtingų disciplinų fragmentus ir juos apjungti taip, kad jie tarnautų naujiems tikslams. Tai yra tikrai rizikingas projektas, kuriame nėra daug ką laimėti.

Alexander Peczenik,
Second Thoughts on Coherence and Juristic
Knowledge, 1998

Pratarmė

Šio disertacinio tyrimo pradžia būtų galima laikyti teiginį *teisė yra logiška sistema*. Tokia frazė nuskambėjo konstitucinės teisės paskaitoje prieš keliolika metų Vilniaus universiteto Teisės fakultete teisę, kaip antrąją universitetinę discipliną, pradėjusiems studijuoti pirmakursiams, tarp kurių buvo ir šių eilučių autorė. Turint matematinį išsilavinimą ir tik patį bendriausią įsivaizdavimą apie teisininko profesiją, kuri asocijavosi su „savo tiesos“ gynimu, bet ne su loginiais dedukciniais įrodymais, tokia frazė privertė suklusti. Įpratus prie tikslumo ir aiškumo, suvokiant, kad storio ir pločio neturinčios tiesės ir taškai savo idealumą (o šiomis sąvokomis operuojančios teorijos – loginį tikslumą) praranda iškart, kai tik tampa realiai pieštuku popieriaus lape nupieštais objektais, kad net dvi lygiagrečios tiesės elgiasi skirtingai – susikerta arba ne, priklausomai nuo to, kokios yra pirminės prielaidos, buvo netikėta išgirsti teisę siejant su logika. Dabar manau, kad profesorius galvoje turėjo idealią mintinę konstrukciją, idealiąją teisės sampratą – tokią teisę, kurios reikia siekti, kurios siekiama. Jei teisė yra protavimo būdu sukonstruotas modelis, žmogaus galvoje egzistuojanti sistema, niekas negali uždrausti šį modelį konstruoti kaip idealiai veikiančią, logiškai neprieštarinę sistemą.

Pradėjus nuodugniau gilintis į teisės ir teisinės praktikos tikslumo, neprieštaringumo problematiką, tame pačiame Teisės fakultete teko susidurti su skepsiu logikos atžvilgiu – logikai „nėra ką veikti“ nei teisėje, nei teisės tyrimuose, ir bet kokie bandymai teisę tirti ne teisės praktikai būdingais metodais yra pasmerkti būti nesėkmingi, nes pasitelkus neteisinius metodus „pametama“ teisės, kaip reiškinio, esmė. Logika ir įvairūs korektiškumą turintys užtikrinti formalizavimai nėra teisės veikimo, pasireiškimo metodai, todėl nelaikytini ir tinkamais teisės tyrimo metodais. Nors darbo autorė ir nebuvo tikra, ar tikslinga teisėje ieškoti logikai būdingo tikslumo, ar kelti tikslumo, loginio korektiškumo reikalavimą, gavo patarimą net ir nepradėti to daryti. O šimtmečio senumo O. W. Holmes jaunesniojo frazė „teisės esmė nėra

logika, teisės esmė yra patyrimas“ tik patvirtino katedros kolegos įvardytą teisės ir logikos standartų skirtingumą.

Gal sumanytas tyrimas taip ir būtų pasibaigęs net neprasidėjęs, jei, nuodugniau gilinantis į teisės doktriną, teisės filosofijos veikalus ir susijusią literatūrą, nebūtų paaiškėję, kad teisinio samprotavimo, teisinio argumentavimo metodologinio korektiškumo tema yra viena iš šiandienos aktualijų įvairių šalių teisės filosofų darbuose, o tai reiškia ne ką kita kaip tai, kad atsakymai į klausimus apie teisės tikslumą, tinkamą teisinį argumentavimą nėra paprasti, vienareikšmiai ar jau atrasti. Ši priežastis skatino tęsti tyrimą, o aplinkybė, kad jokio pakankamai nuoseklaus, paprasto ir aiškaus atsakymo į rūpimą klausimą „kas čia su tuo tikslumu, korektiškumu teisėje yra ne taip?“ Vilniaus, Utrechto, Gento universitetų teisės, filosofijos, logikos bibliotekose iš esmės nepavyko rasti, leido manyti, kad ne tik atsakymai neatrasti, bet galbūt ir ne visi klausimai šioje srityje yra užduoti.

Grįžtant prie pradžioje įvardytų ir šį tyrimą provokavusių teiginių, pastebėtina, kad autorė nėra linkusi sutikti nei su vienu iš jų. Šiame darbe yra abejojama, ar realiai egzistuojanti teisė yra logiška sistema, tačiau tuo pat metu teisinės problematikos tyrimui yra pasitelkiamas logikos mokslo požiūris. Taip nukrypstant nuo įprastų teisės suvokimo ir teisės tyrimo modelių, be abejo, yra rizikuojama atsidurti už įprastų ir priprastų teisinių tyrimų ribų. Tačiau net ir tuo atveju, jei disertacinio tyrimo teiginiai neįtikins teisės mokslininkų auditorijos, autorė jausis nors kažkiek nusipelnusi savo pirmajam studijuotam mokslui: darbe *inter alia* pabandyta išryškinti loginio samprotavimo ir teisinės praktikos sąsajas bei skirtumus, parodyti, kad logika, dedukcija, korektiškiausias iš visų žinomų samprotavimo būdų, nėra atsakinga už teisinės praktikos netobulumus, kaip kartais teigiama teisės doktrinoje.

Kita vertus, autorė mano išlikusi teisės tyrimų erdvėje, ir labai vertina turėtą galimybę atlikti disertacinį tyrimą Vilniaus universiteto Teisės fakultete, skirti laiko bandant suprasti sudėtingą teisinės esybės ir privalomybės pasaulį. Kaip pastebėjo teisės problematiką analizavęs žinomas ekonomistas Friedrich A. von Hayek, nors žmogus neišrado tokių fenomenų kaip kalba,

pinigai, moralė bei teisė ir todėl nėra pajėgus iki galo suvokti jų funkcionavimo, tačiau tai yra naudingiausios žmonijos institucijos, svarbiausieji civilizacijos įrankiai¹. Gilinimasis į vieną iš svarbiausiųjų žmonijos civilizacijos fenomenų buvo išties vertinga patirtis.

---

¹ „Svarbiausioji išvalga, kurios vis dar nenori pripažinti daugelis racionalistų ir kurių net smerkia kaip prietarą, būtent, kad žmogus niekada neišrado savo naudingiausių institucijų pradėdamas kalbą ir baigiant moralę bei teisę – ir kad net šiandien jis dar nesupranta, kodėl jam reikėtų jas išlaikyti, jeigu jie netenkina nei jo instinktu, nei proto – vis dar turi būti pabrėžiama. Svarbiausieji civilizacijos įrankiai – kalba, moralė ir pinigai – visi jie yra spontaninio proceso, o ne kieno nors sumanymo padariniai; o pastarųjų dviejų atveju organizuota galia, perėmusi juos savo žinion, juos visiškai sugadino.“ Hayek F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė III. Laisvosios visuomenės politinė tvarka*, Vilnius: Eugrimas, 1999, p. 226.

Turinys

Pratarmė.....	4
Turinys.....	7
Paveikslų sąrašas	9
ĮVADAS	10
1. TEISINIS ARGUMENTAVIMAS KAIP TEISĖS ĮVARDIJIMAS. SAMPRATŲ IR SĄVOKŲ ANALIZĖ	28
1.1. Teisinio argumentavimo samprata ir vieta teisės moksle bei praktikoje.....	29
1.1.1. Teisinis argumentavimas – eksplicitinė teisinio samprotavimo pusė.....	29
1.1.2. Teisinis argumentavimas – būtina teisinio sprendimo priėmimo sąlyga.....	33
1.1.3. Terminu <i>teisinis argumentavimas</i> samprata alternatyvių sąvokų kontekste	37
1.1.4. Teisinių sprendimų priėmimo proceso samprata remiantis nuomonių tyrimu.....	47
1.1.5. Teisinis argumentavimas – visumos dalis	52
1.1.6. Teisinis argumentavimas – specialus metodologinis požiūris.....	53
1.2. Sąvokos <i>teisė</i> samprata	58
1.2.1. Teisė – normatyvusis fenomenas.....	63
1.2.2. Teisė – teiginiai	66
1.2.3. Teisė – privalomybė	68
2. TEISINIO ARGUMENTAVIMO KOREKTIŠKUMO NORMATYVIŲJŲ REKOMENDACIJŲ PAIEŠKA	74
2.1. Korektiškumas ir racionalumas	75
2.2. Korektiškumas ir koherencija	82
2.3. Korektiškumas ir hermeneutinė metodologija.....	85
2.4. Korektiškumas ir mokslinis tikslumas.....	90
2.4.1. Teisinių teiginių pagrindimo prieštarīgumas	96
2.4.1.1. Hiumo dėsnis	98
2.4.1.2. Antihiumiškojo išvedimo būdo <i>taip buvo / yra, todėl taip turi būti</i> būdingumas teisinei praktikai	103
2.4.2. Formalizmas – esminė teisės fenomeno savybė, teisinio argumentavimo praktikos bruožas.....	108
2.5. Korektiškumas ir loginis įrodymas	114

2.5.1. <i>Logikos</i> samprata teisės diskurse	115
2.5.2. Logikos metodo ribos ir galimybės teisiniame argumentavime	121
2.5.2.1. Silogistika	121
2.5.2.2. Neklasikinės logikos rūšys	127
2.5.2.3. Teisės ir dirbtinio intelekto studijų išvalgos: netolydžioji logika	130
2.6. Korektiškumas ir argumentavimo teorijų išvalgos	136
2.6.1. Korektiškas – pagrįstas svariais argumentais ir įtikinantis auditoriją	137
2.6.2. Auditorija teisės diskurse. Specialieji teisiniai argumentai	143
2.6.3. Nekorektiškumas kaip netinkama teisinio argumentavimo praktika.....	152
2.6.4. Disertacinio tyrimo rezultatai. Teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos	157
IŠVADOS IR REKOMENDACIJA	163
LITERATŪROS SĄRAŠAS	166
PRIEDAI.....	181
Teisėjų nuomonių apklausos „Teisinių sąvokų sampratų tyrimas“ klausimynas.....	182
Pavyzdinė argumentavimo schemų tipologija	185
Autorės mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas	192

Paveikslų sąrašas

- 1 pav. Dviejų lygių argumentavimas: vidinis argumentų pagrindimas ir argumentavimas apie argumentus
- 2 pav. Konstitucinio teismo nutarime dėstomų nuostatų apibūdinimas (nuomonių tyrimo rezultatai)
- 3 pav. Civilinėje byloje priimto teismo sprendimo (nutarties) nuostatų apibūdinimas (nuomonių tyrimo rezultatai)
- 4 pav. Baudžiamojoje byloje priimto teismo nuosprendžio (nutarties) nuostatų apibūdinimas (nuomonių tyrimo rezultatai)
- 5 pav. Administracinėje byloje priimto teismo sprendimo (nutarties) nuostatų apibūdinimas (nuomonių tyrimo rezultatai)
- 6 pav. Ieškovo, pareiškėjo, atsakovo, kaltinamojo pozicijos išdėstymo teismui apibūdinimas (nuomonių tyrimo rezultatai)
- 7 pav. Sąvokomis *teisės diskursas*, *teisinis samprotavimas*, *teisinis argumentavimas*, *teisės aiškinimas* apibūdinamų reiškinių sąveika ir aprėptis
- 8 pav. Sąvokos *teisinis samprotavimas* sampratos skirtingus aspektus atskleidžiantys metodologiniai požiūriai
- 9 pav. Teisė kaip normatyvusis fenomenas: teisės ir kitų norminių tvarkų santykis
- 10 pav. Teisė kaip privalomybė: skirtingi teisinio privalomumo laipsniai
- 11 pav. Išplėstinė silogizmo schema
- 12 pav. S. Toulmin argumentavimo modelis

IVADAS

Tyrimo problematika, aktualumas. Šiuolaikinėse visuomenėse teisinis reguliavimas apima įvairias gyvenimo sritis, teisės veikimas bei įgaliotų subjektų priimami teisiniai sprendimai dažnai tiesiogiai ir ženkliai turi įtakos asmenų, jų grupių, institucijų padėčiai, teisėms ir pareigoms. Susiklosčiusi teisinė tradicija *inter alia* apima reikalavimą eksplicitiškai motyvuoti, pagrįsti, argumentuoti priimamus teisinius sprendimus. Tai privalu tiek teisėkūroje, tiek teismų veikloje, tiek viešajame administravime. Teisinio pobūdžio sprendimo priėmimas be argumentų nėra laikomas tinkamu būdu priimti sprendimą. Reikalavimas, kad teisiniai sprendimai būtų tinkamai pagrįsti, yra vienas iš teisėtumo ir teisingumo garantų bei saugiklių – asmuo, kuriam turi įtakos teisinis sprendimas, kelia pagrįstą reikalavimą suprasti, kodėl sprendimas yra būtent toks.

Iš įgaliotų teisinių sprendimų priėmėjų yra tikimasi ir reikalaujama teisiškai pagrįsto argumentavimo, korektiško samprotavimo, tinkamo teisės normų taikymo, pakankamo sprendimų pagrindimo, o kritikuojant teisinį sprendimą kritikuojamas ne tik galutinis verdiktas, bet ir argumentacija, t. y. vertinant teisinį sprendimą, pasisakoma ne tik dėl jo vertybinio krūvio, tačiau ir dėl šio sprendimo priėmimo metodų, pasitelktų prielaidų, naudotų argumentų. Tačiau tuo pat metu yra sudėtinga pasakyti, koks tas teisingas, korektiškas, teisiškai tinkamas argumentavimas turi būti. Ar teisinis argumentavimas turi būti tikslus? Logiškas? Pagrįstas? Racionalus? Įtikinamas? Pakankamai pagrindžiantis? Patikimas? Garbingas ir sąžiningas? Nešališkas? Objektyvus? Suprantamas (kam)? O galbūt teisinis argumentavimas net negali būti tikslus, korektiškas, logiškas, objektyvus, nešališkas, suprantamas neprofesionalams? Gal nėra prasminga teisinius sprendimus priimantiems subjektams kelti reikalavimų, kurie negali būti įgyvendinti (*impossibilia nulla obligatio est*)? Gal užtenka pasakyti, kad teisinis argumentavimas bus korektiškas, teisingas,

jei bus naudojami išskirtinai teisiniai argumentai ir teisės praktikai įprasti teisės aiškinimo būdai?

Paskutinysis klausimas nėra diskusiją užbaigiantis ar atsakymą pasufleruojantis – tą rodo pasaulyje tebesitęsiantys tyrimai teisinio samprotavimo ir argumentavimo srityje. Taigi, teisinio argumentavimo korektiškumo klausimas laikytinas aktualia, sprendina problema.

Teisiniu argumentavimu įvardijamo reiškinių tyrimo aktualumas sietinas su požiūriu, kad teisinio argumentavimo, teisinio samprotavimo metu identifikuojama tai, kas yra teisė. Galima sakyti ir taip: teisinis samprotavimas yra tai, iš ko kyla teisė. Taigi, kaip netikėtai beskampbėtų, apie sutartinę, prigimtine ar pozityviają teisės kilmę įpratusiam diskutuoti, formaliuosius teisės šaltinius pagal jų privalomumą klasifikuoti, prie XX a. teisės vadovėlių terminijos pripratusiam asmeniui, – XXI-ajame pliuralizmo ir postmodernizmo amžiuje teisės kilme ir teisės šaltiniu laikytinas ir teisinis samprotavimas: teisė kyla ne tik ir ne tiek iš individų / visuomenės susitarimo, ne tik ir ne tiek iš įstatymų leidėjo, ne tik ir ne tiek iš teismų, ne tik ir ne tiek iš dievo / absoliučiosios išminties, – teisė kyla iš teisinio samprotavimo ir yra įvardijama teisiškai argumentuojant.

Pastebėtina, kad procesas, kurio metu gimsta ir yra įvardijamas teisinis sprendimas, gali būti įvardytas ne tik teisiniu samprotavimu ar argumentavimu, tačiau ir teisės aiškinimu, teisės taikymu, teisės kūrimu, teisės diskursu ir kt. Kiekviena iš šių sąvokų atspindi, išreiškia iš dalies skirtingas teisinio sprendimo priėmimo proceso puses, pabrėžia vieną ar kitą metodologiją. Šiame tyrime pasirinkta analizuoti būtent teisinio argumentavimo fenomeną, pabrėžti argumentacinius teisinio samprotavimo aspektus, ieškoti korektiško teisinio argumentavimo prielaidų. Tai nereiškia, kad kitos teisinio samprotavimo pusės (interpretacinės, kūrybiškosios, formaliosios ir kt.) yra paneigiamos ar nuvertinamos. Tyrimo fenomeno įvardijimą teisiniu argumentavimu lėmė šios priežastys: 1) siekis susiaurinti tyrimo ribas, tirti ne visus teisinio sprendimo priėmimo lygmenis; 2) tyrimu papildyti Lietuvos teisės doktriną iki šiol plačiau netyrinėta argumentacine problematika, atskleisti alternatyvius, kitus, nei

įprasta Lietuvos teisės doktrinoje, teisinio samprotavimo, teisinio sprendimo priėmimo fenomeno aspektus.

Siekiant aiškumo ir apibrėžtumo, toliau yra pateikiamos pagrindinių tyrimui reikšmingų sąvokų apibrėžtys (išsami sąvokų analizė, apibrėžimų pagrindimas išdėstytas nurodytose darbo dalyse):

Argumentavimas – racionali, kalbinė, sociali veikla, kuria siekiama įtikinti klausytoją ar skaitytoją ginčijamos pozicijos priimtinumui, pateikiant teiginius, kurie būtų pakankamas pagrindas racionaliam vertintojui pritarti minėtam požiūriui (plačiau žr. 1.1.3 poskyryje).

Teisė – normatyviosios privalomos nuostatos: norminio pobūdžio teiginiai, kuriems tam tikru momentu tam tikri individai (tam tikra visuomenė) paklūsta, turi paklusti (plačiau žr. 1.2 skyriuje).

Teisinis samprotavimas – žmogaus veikla, kurios pagalba ir kurios metu identifikuojama, kas yra teisė. Tai teisinių sprendimų priėmimo procesas, apimantis tiek implicitinę, tiek eksplicitinę samprotavimo dimensijas: 1) nematomą mintinę veiklą, kuomet teisinis sprendimas gimsta sprendimo priėmėjo galvoje; 2) matomą, verbalinį samprotavimą, argumentavimą, paaiškinimą, pagrindimą, interpretavimą, kuomet pateikiami teisinio sprendimo motyvai, argumentai ir sprendimo pagrindimas (plačiau žr. 1.1.1, 1.1.3, 1.1.5, 1.1.6 poskyriuose).

Teisinis argumentavimas – eksplicitiškai išreikšta teisinio samprotavimo dalis, kuri, nors ir apimdama teisės interpretavimo ir teisės taikymo elementus, pirmiausia yra argumentacinio pobūdžio praktika (plačiau žr. 1.1.1, 1.1.3, 1.1.5, 1.1.6 poskyriuose). Kaip sąvokos *teisinis argumentavimas* sinonimas darbe taip pat vartojama sąvoka *teisinis pagrindimas*.

Loginis išvedimas – dedukcinis samprotavimas (dėsnis, schema), pagal kuri iš teisingų prielaidų visuomet gaunama teisinga išvada (plačiau žr. 2.5.1 poskyryje).

Šiame tyrime, ieškant teisinio argumentavimo korektiškumo standartų, pasitelkiama daugiau teisinį samprotavimą aiškinančių metodologinių

paradigmų, tačiau plačiausiai analizuojamas ir ginamas argumentacinis metodologinis požiūris. Pirmoji tyrimo dalis yra skirta įvardyti, analizuoti, apibrėžti teisinio argumentavimo reiškinių ir teisės fenomeną. Analizuojant teisinį argumentavimą, darbe nėra atskirai pabrėžiamas subjektas, kuris argumentuoja. Teisinis argumentavimas čia nagrinėjamas kaip reiškinys *per se*. Nors dažniausiai teisinių sprendimų priėmėjais laikomi teisėjai, tačiau manytina, kad apie teisinio argumentavimo korektiškumą yra aktualu kalbėti ir tuomet, kai teisiškai argumentuoja ir kiti atitinkamų žinių ar suteiktus įgaliojimus turintys subjektai: teisės mokslininkas, teisės ekspertas, įstatymų leidėjas, valdingus įgalinimus taikyti teisę turintis pareigūnas, teisės taisykles savo veikloje taikantis fizinis ar juridinis asmuo. Šiame darbe neskiriamas oficialus ir neoficialus teisinis argumentavimas (kaip kartais yra įprasta skirti oficialų ir neoficialų teisės aiškinimą), tačiau šie aspektai iš dalies aptariami diskutuojant apie skirtingus teisės privalomumo laipsnius (plačiau žr. 2.5.1 poskyryje). Darbe laikomasi požiūrio, kad teisė yra daugialypis, daugiaplanis fenomenas, kurį analizuojant nėra įmanomi griežti skirstymai į teisę ir „neteisę“, į oficialų ir neoficialų teisinį argumentavimą, ir pan. Antroji tyrimo dalis skirta teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidų paieškoms, šių paieškų rezultatams apibendrinti. Prielaidos čia suprantamos kaip būtinosios sąlygos: tik esant šioms sąlygoms, teisinis argumentavimas laikytinas korektišku.

Tyrimo tikslas, uždaviniai, hipotezė.

Tyrimo tikslas – atskleidus teisinio argumentavimo bei teisės ypatumus, identifikuoti prielaidas, kurioms esant teisinis argumentavimas laikytinas korektišku, kartu įvertinant šias prielaidas logikos požiūriu.

Sąvoka *korektiškas* čia suprantama kaip patikimas, tinkamas, tikslus, teisingas (plg. angl. *correct* – teisingas, tinkamas, tikslus, taisyklingas). Teisingumas šiuo atveju reiškia metodologinį (pageidautina, ir loginį) teisingumą, siejamas su tiesa, tikrumu (plg. angl. *teisingas* – true, right). Lyginant su kita sąvokos *teisingumas* prasme, kuri vartojama norint pažymėti teisinio sprendimo teisingumą (plg. angl. *teisingas* – just), čia daroma

prielaida, kad teisiniame kontekste metodologinis teisingumas (*true, right, correct*) yra viena iš materialiojo teisinio teisingumo (*just*) sąlygų.

Siekiant suformuluoto tikslo tyrime keliami ir įgyvendinami šie uždaviniai:

- atskleidžiant teisiniu argumentavimu įvardijamo fenomeno sampratą, pademonstruojant ir pagrindžiant teisinio argumentavimo, teisės diskurso, teisės aiškinimo bei kitų teisinio samprotavimo dimensijų sąsajas ir ypatumus, padėti pagrindą teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidų tyrimui;

- išplėtojant tyrime naudojamą teisės sampratos apibrėžimą, atskleisti teisiniam argumentavimui reikšmingus teisės bruožus;

- pasitelkiant skirtingas metodologines paradigmas teisinio sprendimo priėmimo fenomenui analizuoti, suformuluoti teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidas bei įvertinti jų patikimumą logikos metodo požiūriu.

Tyrimo hipotezė: korektiškas teisinis argumentavimas nėra loginis įrodymas, todėl teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos formuluotinos pasitelkiant mažiau (nei logika) griežtas argumentavimo priemones ir praktikas.

Tyrimo problematiką ir kryptį galima nusakyti ir tokiu klausimu: kaip ir kodėl teisinio argumentavimo korektiškumas yra problema?

Ginami teiginiai. Prieš tai įvardyta tyrimo problematika, hipotezė, tyrimo tikslas ir uždaviniai nurodo bendrą tyrimo kryptį. Toliau yra išvardijami konkretūs ginami teiginiai, kurie pateikiami ir atitinkamų darbo struktūrinių dalių pradžiose:

- terminas *teisinis argumentavimas* yra tinkamiausias, norint įvardyti teisinio sprendimo priėmimo proceso eksplicitinę pusę;

- *teisė* pasižymi normatyvumu ir tai ją sieja su kitomis normatyviosiomis tvarkomis, taip pat ir morale. Normatyvumas yra teisės taisyklės vertybinį turinį atspindintis teisės bruožas. Teisė pasižymi privalomumu, kuris gali būti didesnio ar mažesnio laipsnio. Privalomumas

priklauso nuo teisės taisyklės įtvirtinimo šaltinio, formos, būdo ir nesietinas su taisyklės vertybiniu turiniu;

- teisiškai argumentuojant dėl to, kas yra teisė, svarbu pagrįsti tiek normatyvų (vertybinių) teisės turinį, tiek teisės privalomumą, nes abu šie bruožai yra esminiai teisės sampratai;

- racionalumo, moksliskumo, hermeneutikos, koherencijos sąvokos ir atitinkamos metodologijos yra nepakankamai apibrėžtos, todėl jomis remiantis yra sudėtinga formuluoti konkrečius imperatyvus, kuriuos turėtų atitikti teisinis argumentavimas, kad būtų korektiškas, kad iš jo rastųsi teisė;

- teisinio argumentavimo praktikoje persipina du vienas kitam prieštaraujantys, iš esmės nesuderinami pagrindimo būdai – hiuimiškasis ir antihiuimiškasis pagrindimas. Šių pagrindimų ir atitinkamų argumentų – pagrindžiančių teisės normatyvumą bei pagrindžiančių teisės privalomumą – neįmanoma palyginti tarpusavyje. Tai yra neišsprendžiama teisinio argumentavimo korektiškumo problema;

- faktų ir vertybių perskyros bei loginės dedukcijos standartai yra pernelyg aukšti įprastam teisiniam argumentavimui. Pasiekiamais teisinio argumentavimo korektiškumo standartais, priimtinomis prielaidomis gali būti argumentavimo teorijos formuluojami, teisinės tradicijos pripažinti, tačiau galbūt nuginkijami teisiniai argumentai.

Tokiu darbo teksto dėstymu siekiama didesnio tyrimo ir jo rezultatų aiškumo, taip pat išlaikomas nuoseklumas su argumentavimo metodologija, kurioje dažnai pirmiau įvardijamas ginamas teiginys, o po to eina šio teiginio pagrindimas, argumentacija.

Tyrimo mokslinis naujumas, tyrimo rezultatų patikimumas, jų santykis su pasaulyje ir Lietuvoje atliktų tyrimų rezultatais. Tyrimo rezultatų patikimumas yra susijęs su teisės tyrimų moksliskumo standartais: tyrimo rezultatų patikimumą turėtų liudyti tinkamų, kitų teisės tyrėjų pripažintų metodų bei metodologijų naudojimas. Teisinių tyrimų moksliskumo klausimas pats savaime gali būti atskira tyrimo tema, todėl jis plačiau aptariamas prie

tyrimo metodologijos pastabų toliau šiame įvade. Čia, siekiant pagrįsti tyrimo rezultatų atitikimą disertaciniam tyrimui keliamiems originalumo, mokslinio naujumo, gautų rezultatų patikimumo reikalavimams², galima tik trumpai pastebėti, kad teoriniame teisiniame diskurse naujumas ir patikimumas yra ne visuomet tarpusavyje suderinamos kategorijos: jei teiginiai, išvados yra originalūs ir neparemti kitų teisės mokslininkų tyrimais, nuomonėmis, nereferuoja į statutinę teisę ar konkrečias teismines praktikas, tokio tyrimo rezultatai, išvados gali būti laikomi teisine prasme nepakankamai patikimais. O tuo atveju, jei dėstomi teiginiai yra pagrįsti teisės doktrinos teiginiais, teisės aktuose ir teismų sprendimuose įtvirtintomis nuostatomis, jie galbūt būtų laikomi patikimais, tačiau šiuo atveju gali būti kvestionuojamas tyrimo originalumas ir naujumas: jei tyrimas yra jau žinomos informacijos atkartojimas, tai nebėra naujas tyrimas, o veikiausiai informacijos susistemimas.

Toliau neplėtojant diskusijos teisės tyrimų moksliskumo klausimu, galima pastebėti, kad šio tyrimo naujumu laikytina tai, kad:

- šis darbas papildys negausius Lietuvoje atliktus teorinius tyrimus, kuriuose teisinio argumentavimo fenomenas analizuojamas kaip reiškinys *per se*, nesiejant jo su konkrečiomis teisinėmis praktikomis. Naujumo žingsniu laikytinas teisinio samprotavimo, argumentavimo problematikos pritaikymas lietuviškajam kontekstui: nors nemaža dalis tyrimo teiginių, pastebėjimų nelaikytini naujais pasaulio teisės doktrinos, filosofijos, teisės ir dirbtinio intelekto studijų kontekste, tyrimą stengtasi gretinti su Lietuvos teisės mokslinėje erdvėje vyraujančiomis idėjomis;

- nuo kitų šalių tyrinėtojų darbų teisinio samprotavimo, teisinio argumentavimo srityje šis tyrimas skiriasi keliamu klausimu – kodėl ir kaip teisinio argumentavimo korektiškumas yra problema? Taip pat tuo, kad tyrime pagrindinis dėmesys skiriamas matomai, eksplicitinei teisinio samprotavimo pusei, o dauguma užsienio teisės filosofų, teisės teorijos mokslininkų nagrinėja platesnės apimties reiškinį – tiek matomą, tiek nematomą teisinį samprotavimą.

---

² Doktorantūros nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 11 d. nutarimu Nr. 897. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 63-2281; 2002, Nr. 60-2469; 2010, Nr. 59-2900.

Eksplisitinio teisinio argumentavimo aspektus išsamiau tyrinėja vadinamųjų dirbtinio intelekto ir teisės studijų (angl. *Artificial Intelligence & Law Studies*) krypties mokslininkai, tačiau šiame tyrime, nors ir remiamasi minėtų studijų įžvalgomis, jį siekta išlaikyti ir teisės teorijos, teisės filosofijos erdvėje, nenukrypti į pernelyg sudėtingus, detalius dirbtinio intelekto, logikos formalizavimus. Tai jį skiria nuo H. Prakken ir kitų išskirtinai dirbtinio intelekto ir teisės studijų krypties tyrinėtojų darbų. Pastebėtina, kad paprastai kiekvienas šią problematiką tyrinėjantis autorius arba pasižymi savitu požiūriu, metodologija, arba tyrinėja specifinę problematiką, pavyzdžiui: A. Aarnio tyrimo metodologinis pagrindas yra artimesnis teisės sociologijai, R. Alexy – kalbos filosofijai, G. Sartor – kognityviesiems mokslams. B. Brozek pabrėžia teisės normatyvumą, J. Hage akcentuoja teisės nugincijamumą, konstruoja specialią normų logiką, N. MacCormick tyrinėja teisės instituciškumo aspektus, A. Peczenik darbuose vyraujanti idėja yra teisės koherentiškumas, H. Prakken – loginiai teisinio samprotavimo atvaizdavimai, įrodinėjimo naštos paskirstymo formalizavimai, D. Walton – argumentavimo schemas ir kt. Šiam tyrimui yra svarbus tiek teisės teorijos bei metodologijos, tiek logikos mokslo požiūris;

- tyrimo skirtingumas nuo Lietuvoje atliktų teisinių tyrimų yra toks, kad šiame tyrime pabrėžiami argumentaciniai teisinio samprotavimo aspektai, kurie Lietuvos mokslininkų plačiau netyrinėti. Lietuvos teisės doktrinai būdingesnė teisės aiškinimu, teisės kūrimu ir teisės taikymu įvardijama problematika. Pastebėtina, kad teisės aiškinimui, interpretavimui užsienio doktrinoje skiriamas atskiras dėmesys, o teisinį samprotavimą, argumentavimą tyrinėjantys mokslininkai neakcentuoja interpretavimo metodologijos, arba šiuos aspektus įvardija kitaip (pvz., teisės nugincijamumu, angl. *defeasibility*). Kalbant apie Lietuvą, nebūtų klaidinga teigti, kad po V. Mikelėno ir D. Mikelėnienės studijos³ teisinio argumentavimo tematika atskiro

---

³ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*, Vilnius: Justitia, 1999.

nuoseklesnio dėmesio Lietuvoje nesusilaukia⁴. Lietuvos teisės doktrina yra pasukusi teisės aiškinimo problematikos nagrinėjimo keliu. Ši dėmesį teisės aiškinimo problematikai parodo ir po dešimtmečio pasirodžiusi Mikelėnų temą tarsi pratęsianti G. Mesonio monografija, kuri yra skirta ne argumentaciniams, o interpretaciniams teisinio samprotavimo aspektams⁵. Per šį dešimtmetį ar anksčiau publikuota daug atskirų straipsnių teisės aiškinimo tematika: teisės aiškinimo fenomeną yra nagrinėję T. Berkmanas, J. Gumbis, E. Kūris, G. Lastauskienė, Ž. Liekytė, E. Spruogis, R. Šimašius, V. A. Vaičaitis, A. Vaišvila⁶ ir daugelis kitų tyrėjų. Manytina, kad tokia situacija, kai realiai teisės praktikoje teisė yra *taikoma*, sprendimai *motyvuojami*, *grindžiami*, faktinės aplinkybės *įrodinėjamos* ir *vertinamos*, kai absoliuti dauguma teisinių ginčų pasižymi rungtyniškumu, t. y. diskursyviu, dialogo, *argumentaciniu* pobūdžiu, o Lietuvos teisės doktrinoje kalbama beveik vien tik apie *teisės aiškinimą*, *interpretavimą*, nėra visai adekvati. Tiesa, Lietuvos doktrina nėra absoliučiai vienkryptė: susijusiais, bet kartu ir specifiniais diskursais laikytini teisinių tekstų, teisės normos struktūros tyrinėjimai (žr., pvz., G. Lastauskienės publikacijas) bei teisėjo vaidmens, teismo diskrecijos klausimų analizė (žr., pvz., J. Gumbio, R. Latvelės tyrimus). Taigi, autorė siekia atkreipti dėmesį į tai, kad nagrinėjamas reiškinys nėra tik teisės aiškinimas, kad Lietuvos teisės doktrinai būdingi terminai *teisės aiškinimas*, *teisės taikymas*, *teisės kūrimas* nėra pakankami norint adekvačiai suprasti, analizuoti reiškinį, teikti tam tikras rekomendacijas teisininkams praktikams. Taigi, šis tyrimas išsiskiria alternatyviu požiūriu į teisinių sprendimo priėmimo procesą;

---

⁴ Be abejo, ryškus leidinys teisinio samprotavimo tyrimų srityje lietuvių kalba yra R. Alexy *Teisinio argumentavimo teorija: mokymas apie racionalų diskursą arba teisinio pagrindimo teorija*, tačiau ši monografija tegalėtų būti įvardyta lietuviškojo teisės diskurso, tačiau ne lietuviškosios teisės doktrinos, dalimi. Iš dalies susijusiais su teisinio samprotavimo, argumentavimo tematika laikytini R. Koženiauskienės ir L. Paliulionienės tyrimai.

⁵ Mesonis G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*, Vilnius: Registrų centras, 2010.

⁶ Žr., pvz., Lastauskienė G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos *Teismų praktika*, *Teisės problemos* 2005/1 (47); Mikelėnas V. Teisės aiškinimas: teorinės ir praktinės problemos, *Justitia*, 1997, Nr. 1, 2; Spruogis E. Teisės aiškinimo probleminiai aspektai, *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86); Šimašius R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas, *Teisės problemos*, 2004, Nr. 2(44); Vaišvila A. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose, *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86) ir kt.

- visos darbe pateiktos schemas, išskyrus S. Toulmin argumentavimo modelį (12 pav.), yra originalios, parengtos darbo autorės, siekiant iliustruoti dėstomus teiginius.

Tyrimo rezultatų patikimumu galėtų būti laikoma tai, kad tyrimo rezultatai koreliuoja su pripažintų teisės teorijoje, teisės filosofijoje, teisės ir dirbtinio intelekto studijose autorių, ne vieną pastarąjį dešimtmetį skyrusių teisinio samprotavimo, teisinio argumentavimo tyrinėjimams, požiūriais. Tai (abėcėlės tvarka) – A. Aarnio – Tarptautinės teisės filosofijos ir socialinės filosofijos asociacijos (IVR) garbės Prezidentas, Tampere Universiteto Socialinių mokslų tyrimo instituto direktorius; R. Alexy – Kylio universiteto profesorius; B. Brozek – Krokuvos Jogailos universiteto Teisės filosofijos ir teisės etikos katedros vedėjas, R. Alexy mokinys ir kritikas; J. Hage – Maastrichto universiteto Teisės fakulteto teisės teorijos ir metodologijos departamento direktorius; A. Peczenik – buvęs IVR viceprezidentas bei prezidentas, tarptautinių periodinių teisinių leidinių redkolegijų narys, Lundo universiteto teisės, teisės ir kompiuterių sričių profesorius; H. Prakken – Teisinių žinių sistemų fondo (JURIX) pirmininkas, buvęs Tarptautinės dirbtinio intelekto ir teisės asociacijos (IAAIL) prezidentas⁷. Taip pat paminėtini teisinio samprotavimo atskirai nuodugniau netyrinėję, tačiau šiam tyrimui įtaką padarę, atitinkamose mokslinių diskursų erdvėse savo darbais žinomi mąstytojai: Friedrich A. von Hayek (jo darbuose pateikiamas požiūris turėjo įtakos tyrime naudojamam teisės sampratos modeliui), E. Nekrašas (jo darbai ypač turėjo įtakos šio tyrimo metodologijai). Siekiant tiksliai perteikti autorių, kuriais remiamasi, poziciją, neiškreipti jų idėjų, darbe pasirinkta ne

---

⁷ Aulis Aarnio asmeninė svetainė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.kolumbus.fi/aulis.aarnio/eng/index.htm>>; Robert Alexy asmeninė svetainė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.alexey.jura.uni-kiel.de/>>; Bartosz Brozek asmeninė svetainė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.biolawgy.org/cv/Brozek.pdf>>; Henry Prakken asmeninė svetainė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://people.cs.uu.nl/henry/>>; Maastricht University svetainė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.maastrichtuniversity.nl/web/Faculteiten/FdR/Thema/Capaciteitsgroepen/GrondslagenEnMethodenVanHetRecht/Medewerkers.htm>> [žiūrėta 2011 m. vasario 22 d.]; Alexy R. Aleksander Peczenik: In Memoriam, *Ratio Juris*, 2006, 19 (2), p. 245–248.

atpasakoti autorių mintis, o, kiek leidžia tyrimo apimtis, jas tiksliai cituoti (vertimai iš anglų kalbos – darbo autorės).

Papildomai pastebėtina, kad darant išvadas dėl nagrinėjamos tematikos aktualumo, ginamų idėjų, rezultatų patikimumo buvo analizuotos gausios publikacijos periodiniuose leidiniuose *Ratio Juris. An International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law* bei *Artificial Intelligence & Law*. Svarbesnės ir aktualios publikacijos įtrauktos į literatūros sąrašą.

Tyrimų apžvalga. Pagrindiniai šio darbo šaltiniai buvo teisės filosofijos ir teisės teorijos darbai anglų kalba. Šiuose darbuose teisinio sprendimo priėmimo procesui įvardyti paprastai vartojama sąvoka *legal reasoning*⁸. Šalia šiame įvade jau nurodytų tyrimui įtakos turėjusių užsienio autorių, taip pat Lietuvos teisės doktrinos, į kurią buvo atsižvelgiama, čia paminėti reikšmingesni tyrimai teisinio samprotavimo ir (ar) teisinio argumentavimo srityje:

- teisės mokslininko, politiko D. N. MacCormick studijos „Teisinis samprotavimas ir teisės teorija“ (1978); „Retorika ir teisės viršenybė: teisinio samprotavimo teorija“ (2005);

- teisinio argumentavimo standartus įvardijanti teisės ir filosofijos mokslininko R. Alexy studija „Teisinio argumentavimo teorija: mokymas apie racionalų diskursą arba teisinio pagrindimo teorija“ (1978);

- vis nauju leidimu perleidžiamas, dedukcijos, analogijos, vertybinių nuostatų reikšmę teisiniame argumentavime pabrėžiantis teisės profesoriaus S. Burton darbas „Įvadas į teisę ir teisinį samprotavimą“ (1985);

- A. Aarnio ir D. N. MacCormick redaguotas, įvairių teisės filosofų, teisės teoretikų idėjas inkorporuojantis dvitomis straipsnių rinkinys „Teisinis samprotavimas“ (1992);

- lyginamosiomis istorinėmis įžvalgomis paremta teisės mokslininko G. Samuel studija „Teisinio samprotavimo pagrindai“ (1994);

---

⁸ Toliau darbe plačiau aptariant ir atkleidžiant teisinio argumentavimo ir teisinio samprotavimo sąvokas ir sampratas, paaiškinama, kodėl lietuviškajame teisės diskurse sąvoka *samprotavimas* nėra taip plačiai paplitusi kaip angliškasis *reasoning*.

- teisinio pagrindimo, argumentavimo, teisės interpretavimo praktikas skirtingose valstybėse analizuojančios D. N. MacCormick ir R. Summers sudarytos didžiulės apimties studijos „Statutinės teisės interpretavimas: lyginamoji studija“ (1991), „Precedentų interpretavimas: lyginamoji studija“ (1997)⁹;

- teisinio argumentavimo loginio tyrimo pavyzdys, teisės teorijai reikšmingas dirbtinio intelekto ir teisės studijų srities H. Prakken darbas „Logikos priemonės modeliuojant teisinius argumentus. Studija apie nuginčijamą samprotavimą teisėje“ (1997);

- pagrindinių pastarųjų dešimtmečių teisinio argumentavimo tyrinėtojų – Alexy, Aarnio, Habermas, MacCormick, Peczenik, Perelman, Toulmin – idėjas aptarianti, vadinamosios Amsterdamo pragma-dialektinės argumentavimo mokyklos atstovės E. Feteris studija „Teisinio argumentavimo pagrindai: teisiųjų sprendimų pagrindimo teorijų apžvalga“ (1999);

- tarp teisės teorijos ir dirbtinio intelekto ir teisės studijų balansuojančios teisės mokslininko J. Hage monografijos „Samprotavimas pasitelkiant taisykles“ (1997), „Teisinės logikos studijos“ (2005);

- įvairiapusiškai teisinį samprotavimą analizuojantis G. Sartor veikalas „Teisinis samprotavimas: kognityvusis požiūris į teisę“ (2005), viena iš daugiatomės ontologijos „Teisės filosofijos ir bendrosios jurisprudencijos traktatas“ teorinių dalių¹⁰;

---

⁹ Idėja palyginti teisinio pagrindimo, argumentavimo, teisės interpretavimo praktikas skirtingose valstybėse kilo 1983 m. Helsinkyje per Tarptautinės teisės ir socialinės filosofijos asociacijos (IVR) kongresą. Neformali teisės mokslininkų grupė, kurią sudarė skirtingų valstybių teisės mokslininkai, nuo 1983 metų rinkosi beveik kasmet, parengė tyrimo metodologiją, analizavo tyrimo rezultatus, tikslino metodologiją ir tyrimus. Savo šalių teisės praktikas analizavo: E. Zuleta-Puceiro – Argentinos, R. Alexy – Vokietijos, A. Aarnio – Suomijos, M. Troper, Ch. Grzegorzczak, J.-L. Gardies – Prancūzijos, E. Pataro, M. la Torre, M. Taruffo – Italijos, J. Wroblewsky, L. Morawski, M. Zirk-Sadowski – Lenkijos, A. Peczenik, G. Bergholz – Švedijos, Z. Bankowski, D. N. MacCormick, G. Marshall – Jungtinės Karalystės, R. Summers – Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV), S. Eng – Norvegijos, A. R. Miguel, F. J. Laporta – Ispanijos. Žr. *Interpreting Precedents: a Comparative Study*, MacCormick D. N., Summers R. S. (ed.), Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1997, p. viii–x.

¹⁰ Enciklopedinio pobūdžio veikalo, vieno didžiausių pastarojo meto projektų teisės teorijos ir istorijos srityje, ontologijos „*A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*“ sumanytojai yra periodinio žurnalo *Ratio Juris* leidėjai. 2005 metais buvo publikuotos pirmosios penkios teorinės dalys: „*The law and the right: a reappraisal of the reality that ought to be*“, „*Foundations of law*“, „*Legal institutions and the sources of law*“, „*Scientia juris: legal doctrine as knowledge of law and as a source of law*“, „*Legal reasoning: A cognitive approach to the law*“. Nuo 2007 m. leidžiamos istorinės ontologijos dalys, skirtos teisės filosofijos, teisinės minties raidai nuo senovės graikų iki XXI

- skirtingas teisinio samprotavimo metodologines paradigmas įvardijantis ir jas analizuojantis teisės mokslininkų J. Stelmach ir B. Brozek darbas „Teisinio samprotavimo metodai“ (2006);

- kontinentinės teisės tradicijas akcentuojanti teisės mokslininko M. La Torre monografija „Konstitucionalizmas ir teisinis samprotavimas: nauja teisės sampratos paradigma“ (2007) ir kt.

Bendriausiai klasifikuojant teisinio argumentavimo, samprotavimo tyrimai gali būti grupuojami taip:

1) *sociologinio* pobūdžio tyrimai, kuriuose analizuojama konkreti teisinė veikla ar teisinė medžiaga, pirmiausia akcentuojant ir siekiant nustatyti reiškinių priežastis, kokybines ir kiekybines tendencijas, subjektų tikslus, veiksmų ir sprendimų efektyvumą ir pan. (pvz., minėtos studijos „Statutinės teisės interpretavimas: lyginamoji studija“, „Precedentų interpretavimas: lyginamoji studija“);

2) *metateorinio* pobūdžio tyrimai, kuriuose teisinį argumentavimą, samprotavimą siekiama aprašyti, paaiškinti pasitelkus tam tikras teorijas, modelius, formalizacijas, siekiant nustatyti, paaiškinti reiškinių struktūrą bei savybes naudojantis pasirinktu modeliu bei atitinkama metodologija, taip pat įvertinti teisinio samprotavimo, argumentavimo atitikimą tam tikriems pasirinktiems standartams (pvz., G. Sartor „Teisinis samprotavimas: kognityvusis požiūris į teisę“);

3) *normatyviojo* pobūdžio tyrimai, kurių pirminis tikslas yra formuluoti imperatyvus, kaip turėtų būti teisiškai argumentuojama, samprotaujama (pvz., R. Alexy „Teisinio argumentavimo teorija: mokymas apie racionalų diskursą arba teisinio pagrindimo teorija“).

Kita vertus, tik retas tyrinėtojas išlieka vienos nurodytos tyrimo grupės ribose. Dažnai tyrimuose inkorporuojamos dvi ar ir net trys metodologijos ar jų elementai.

---

amžiaus. Tai, kad viena iš penkių teorinių dalių yra skirta būtent teisiniam samprotavimui, liudija teisinio samprotavimo tematikos aktualumą.

Kalbant apie teisinio argumentavimo korektiškumą, pastebėtina, kad teisės tyrinėtojai dažnai vartoja sąvoką *racionalumas*. Pavyzdžiui: R. Alexy „Teisinio argumentavimo teorija: Mokymas apie racionalų diskursą arba Teisinio pagrindimo teorija“ (vok. *Theorie der juristischen Argumentation: Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*, 1978); J. Wroblewski „Racionalaus teisės kūrimo teorija“ (lenk. *Teoria racjonalnego tworzenia prawa*, 1985); A. Aarnio „Racionalus kaip pagrįstas: traktatas apie teisinį pagrindimą“ (angl. *Rational as reasonable: a treatise on legal justification*, 1987); B. Brozek „Racionalumas ir diskursas: apie teisės taikymo normatyvų modelį“ (angl. *Rationality and Discourse: Towards a Normative Model of Applying Law*, 2007) ir kt.

Šiame tyrime yra laikomasi požiūrio, kad sąvoka *racionalumas* yra pernelyg bendra, nepakankama kalbant apie teisinio argumentavimo praktiką ir standartus, todėl ji nepasirinkta kaip kertinė¹¹. Tyrime vartojama sąvoka *korektiškumas* sietina su tyrimo metodologija, kurioje nemažas dėmesys skiriamas loginiam korektiškumui.

Tyrimo metodologija. Aptariant tyrimo metodologiją, keletas žodžių pasakytina apie esamybės ir privalomybės aspektus, kurie aktualūs ne tik šiam tyrimui, bet ir daugumai teisės tyrimų.

Pastebėtina, kad teisiniai tyrimai gali būti deskriptyvaus, analitinio, tiriamojo pobūdžio, taip pat normatyvūs, kuriuose formuluojamos direktyvos, rekomendacijos, normatyviosios nuostatos. Teisinio argumentavimo tyrimu galima: 1) siekti atskleisti, nustatyti, atrasti teisinio samprotavimo, argumentavimo ypatumus bei bruožus, nustatyti, koks teisinis argumentavimas yra, arba 2) siekti identifikuoti, koks teisinis argumentavimas turi būti. Pirmuosius, deskriptyvius tyrinėjimus, siekį nustatyti, kaip kažkas vyksta, identifikuoti tam tikro reiškinių bruožus skatina atradėjo prigimtis. Net jei tai ir neturėtų praktinės reikšmės, iširti tam tikrą objektyviai egzistuojantį reiškinį yra įdomu. O jei laikomasi požiūrio, kad teisinis argumentavimas yra procesas, kurio metu įvardijama teisė, tai tyrėjams, keliantiems klausimą *kas yra teisė*,

---

¹¹ Plačiau apie racionalumo sampratą teisės diskurse žr. 2.1 skyriuje.

svarbu suprasti ir teisės radimosi procesą, taigi, teisinio argumentavimo pažintinis tyrimas gali būti ne tik įdomus, bet ir naudingas.

Atsakymų į klausimus *koks yra teisinis argumentavimas bei kokie yra teisinio argumentavimo bruožai* paieška yra tradicinė teorinio pobūdžio veikla, nes klausimas *kaip kažkas yra* – tai fundamentinis visų mokslo sričių klausimas. Tačiau neretai keliami ir kito, praktinio, pobūdžio klausimai, pavyzdžiui, *koks teisinis argumentavimas turi būti?* Atsakymų į pastaruosius klausimus paieška yra prasminga ir turi praktinę vertę, jei manoma, kad egzistuojantis teisinis argumentavimas yra nepakankamai geras bei tobulas, todėl galėtų būti pagerintas, patobulintas.

Į šį teorinio ir praktinio pobūdžio klausimų skirtingą pobūdį yra atkreipęs dėmesį ir I. Kant. Grynojo ir praktinio proto kritikas pastebėjo¹², kad dvilypumu pasižymintis žmogiškasis protas kelia dvejopo pobūdžio klausimus: teorinis protas klausia *kas yra, kaip yra*, o praktinis protas kelia klausimą *kaip turi būti*.

Taigi, moksliniam tyrimui tiktų ir pakaktų kelti klausimą *koks teisinis argumentavimas yra*, tuomet, pasinaudojus patikimais empiriniais metodais, surinkti duomenis apie tam tikroje visuomenėje tam tikru laikotarpiu tam tikrų subjektų atliekamą teisinį argumentavimą, atlikti stebėjimą. Tyrimo rezultatas būtų šių duomenų apibendrinimas, susisteminimas, galimų dėsningumų įvardijimas. Laikantis neutralaus ir nešališko tyrėjo, mokslininko pozicijos, šioje vietoje turėtų būti sustojama. Tačiau teisės mokslo darbuose ne tik tiriama esama padėtis, tačiau paprastai diskutuojama ir apie tai, kaip kažkas turėtų būti. Kartais šie teoriniai ir praktiniai klausimai bei atsakymai įvardijami kaip skirtingo pobūdžio, kartais dėstomi jų itin neatskiriant, tačiau paprastai teisės mokslo darbuose neapsieinama be nurodymų, rekomendacijų *kaip turi būti*: kaip turi būti aiškinama ar taikoma teisės norma ar teisės principas, kaip turi būti sprendžiamos bylos apskritai ar atskira byla konkrečiai, kaip turi elgtis teisėjas, kokia turi būti teisėkūra ir pan.

---

¹² Kantas I. *Grynojo proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1996; Kantas I. *Praktinio proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1987.

Pastebėtina, kad esamybės (*koks teisinis argumentavimas yra*) ir privalomybės (*koks teisinis argumentavimas turi būti*) santykis nėra tiesioginis priežasties ir pasekmės santykis. Vertinant pozityviojo mokslo požiūriu, tai, kaip *realiai* samprotauja, argumentuoja teisinius sprendimus priimančys subjektai, nereiškia, kad taip *turi būti* samprotaujama, argumentuojama. Pastarasis teiginys išplaukia iš faktų ir vertybių skirties dėsnio, dar vadinamo Hiumo dėsniu, apie kurį plačiau – toliau darbe.

Svarstant, kodėl teisės mokslininkai išeina už tradiciniam mokslui įprastų klausimų ribų, kodėl sumaišo deskriptyvų ir normatyvų diskursus, kuriuose teiginių pagrindimas yra iš principo skirtingas, kodėl privalomybę kildina iš esamybės, galima manyti, kad pagrindinė priežastis moksliniame teisės tyrime formuluoti normines nuostatas ir siekti jas įrodyti, pagrįsti, įtikinti skaitytoją joms pritarti (be noro išsakyti savo nuomonę) yra siekis atlikti tokį tyrimą, kuris būtų naudingas, pritaikomas teisės praktikoje. Teisės mokslininkai kelia normatyvius klausimus ir ieško atitinkamų atsakymų, nes pagrindiniai klausimai, kurie yra svarbūs teisininkams praktikams, yra būtent *kaip turi būti* pobūdžio klausimai: kaip turi būti aiškinama ir taikoma teisės norma ar principas, koks sprendimas turi būti priimtas vienoje ar kitoje situacijoje ir pan. Taigi, teisės mokslininkas, atsiliepdamas į teisės praktikų poreikius, šalia deskriptyviojo diskurso vysto ir normatyvų diskursą, šie iš esmės skirtingo pobūdžio klausimai teisės diskurse neretai glaudžiai persipynę. Todėl, jei mokslinėje diskusijoje *kaip yra* ir *kaip turi būti* skirtis yra ryški, ji vargiai įmanoma moraliniame diskurse. Moralės, teisės diskursai yra pirmiausia diskursai apie tai, kaip turi būti (kad būtų gera, teisinga), tačiau kartu ir apie tai, kas yra gera, teisinga.

Šiame darbe aiškiai įvardijama esamybės ir privalomybės skirtis ir jai teikiama nemažai dėmesio. Kartu, atsižvelgiant į minėtą teisės tyrimų ir pačios teisės specifiką, darbe neapsiribojama tik teoriniu, analitiniu, deskriptyviuoju tyrimu, kuriam skiriama pirmoji darbo dalis. Antroji darbo dalis yra iš dalies normatyvioji, praktinė (praktiškumą suprantant kantiškąja prasme).

Atitinkamai ir išvados yra apie tai, koks teisinis argumentavimas yra, ir apie tai, koks jis turėtų būti, kad būtų korektiškas.

Kalbant apie teisės tyrimų pobūdį, galima paminėti, kad, pavyzdžiui, teisės srities pedagogai M. Salter ir J. Mason, pateikdami teisės disertacijų rašymo gaires, teisinius tyrimus grupuoja į doktrininis teisės tyrimus, sociologinius teisės tyrimus bei istorinius ir lyginamuosius teisės tyrimus¹³. Pažymima, kad doktrininė, dar vadinama *Black-Letter*, metodologija reiškia tai, kad tyrime yra remiamasi teisės šaltiniais bei teisės autoritetais, o teisės tyrinėtojas, siekiantis išlikti teisės doktrinos ribose, privalo kuo adekvačiau remtis teisės praktikų taikomais ir pripažintais metodais. Sociologinės, politinės, bendrafilosofinės įžvalgos tokiuose tyrimuose laikomos nepagrindinėmis, neesminėmis, nevalidžiomis teisės doktrinos požiūriu. Tačiau pastarosios įžvalgos ir atitinkama metodologija yra tinkama ne doktrininiams teisės tyrimams.

Šio tyrimo metodologiją lemia teorinis darbo pobūdis. Darbas priskirtinas veikiausiai teisės filosofijai, teisės metodologijai nei teisės doktrinai, todėl jam nėra būdingi kai kurie doktrininiams teisės tyrimams svarbesni metodai – bendrųjų teisės principų, lingvistinis (teisės teksto analizė), precedentų, teleologinis, lyginamasis ir kiti. Šio tyrimo metodologija – kritinės, konceptualinės (sąvokų) analizės, loginės analizės metodų bei argumentacinio požiūrio sintezė su humanitarinei, postmodernistinei tradicijai būdingu naratyvo (pasakojimo) būdu. Tikslumas, detalumas apibrėžiant, aiškinant pagrindines tyrimo sąvokas, nusakančias tiriamąjį dalyką, loginio nuoseklumo kriterijaus naudojimas vertinant teisinio argumentavimo praktiką ir standartus, derinamas su laisvu pasakojimu, kuriame ieškoma atsakymo, kodėl ir kaip tikslumas teisėje yra problema bei siekiama formuluoti teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidas. Šis darbas, kuriame vengiama nebūtino formalizavimo ir siekiama, kad tyrimo eiga ir rezultatai būtų suprantami, nėra įrodymas, nes darbe laikomasi pozicijos, kad nedaug ką teisėje ir teisės

---

¹³ Salter M., Mason J. *Writing Law Dissertations. An introduction and Guide to the Conduct of Legal Research*, Dorchester: Pearson Education Ltd., 2007, p. 44–118.

tyrimuose galima dedukciškai įrodyti. Tai pademonstravimas, pagrindimas, argumentavimas, kuris gali vertintoją kuo nors įtikinti arba ne, suteikti jam papildomų žinių vienu ar kitu aspektu. Pagrindiniai šiame darbe naudojami argumentai, šalia logikos ir analizės metodų, – argumentavimas remiantis pavyzdžiu, iliustracija, visumos ir dalies santykiais, rėmimasis autoriteto (mokslininko), eksperto (teisės praktiko) nuomone ir pan.

Šio tyrimo pagrindu, be tiesioginių doktorantūros studijų Vilniaus universitete, laikytina individuali stažuotė Utrechto universitete (Olandija), konsultacijos su Henry Prakken (2008 m. liepos mėn.) bei dalinės doktorantūros studijos Gento universitete (Belgija, 2009 m. lapkričio–gruodžio mėn.). Pirminiai tyrimo rezultatai buvo publikuoti trijose publikacijose periodiniuose mokslo darbų leidiniuose „Teisė“, „Socialinių mokslų studijos“ 2009–2010 metais, čia jie pateikiami atnaujinti, patikslinti.

1. TEISINIS ARGUMENTAVIMAS KAIP TEISĖS ĮVARDIJIMAS. SAMPRATŲ IR SĄVOKŲ ANALIZĖ

Teisinio samprotavimo, teisinio argumentavimo problematika pastaraisiais dešimtmečiais teisės mokslo bendruomenę domina ne mažiau nei klasikiniai teisės teorijos, teisės filosofijos klausimai apie teisės sampratą ir prigimtį, teisinės sistemos sąrangą, teisės ir moralės atskirties sudėtingumą, teisėjo diskreciją, teisės aiškinimą ir jo santykį su teisės kūrimu, teisės šaltinių hierarchiją ir kt. Iš esmės diskursas apie teisinį samprotavimą yra diskursas apie tuos pačius teisės mokslui svarbius klausimus, tik kitaip. Jis labiau nuasmenintas nei diskursas, pavyzdžiui, apie teisėjo diskreciją, nes diskutuojama ne apie reikalavimus asmeniui (teisėjui), o apie reikalavimus veiklai (samprotavimui). Diskusija šiuo atveju yra ir platesnė, nes korektiškas teisinis samprotavimas, tinkamas teisinis argumentavimas turėtų būti būdingas ne tik teisėjui, tačiau ir kitiems teisę kuriantiems, taikantiems, aiškinantiems subjektams. Diskursas apie teisinį samprotavimą labiau atspindi dinaminę, taip pat ir dialektinę teisės, teisinės veiklos pusę, ir taip sietinas su teisės metodologijos klausimais. Kai kurie teisės teorijos aspektai šioje diskusijoje tampa ne tokie aktualūs, pavyzdžiui, teisės kilmės klausimas išsprendžiamas pakeičiant jį nuostata, kad teisė kyla iš teisinio samprotavimo ir yra įvardijama teisiškai argumentuojant. Todėl analizuojant teisinį argumentavimą, neišvengiamai tenka diskutuoti ir apie pačios teisės sampratą, kuri yra įvardijama argumentuojant.

Šioje dalyje analizuojama reiškinių, įvardijamo teisiniu argumentavimu, samprata, pagrindžiama, kodėl teisinio sprendimo priėmimo procesas galėtų ir turėtų būti įvardijamas teisiniu argumentavimu (šis pagrindimas pratęsiamas ir antrojoje dalyje). Taip pat analizuojama teisės sąvoka ir samprata. Tikslus sąvokos *teisė* apibrėžimas, esminių teisės bruožų atskleidimas yra būtina sąlyga, norint antrojoje darbo dalyje ieškoti korektiško teisinio argumentavimo – tokio argumentavimo, iš kurio kiltų teisė, – prielaidų. Tik įvardijus, kas yra ta

konstatuojama, pagrindžiama teisė, galima kalbėti apie jos pagrindimo standartus.

Ši dalis kantiškąja prasme yra teorinė, nes joje keliami teoriniai, pažintinio pobūdžio klausimai: *kas yra teisinis argumentavimas? Kas yra teisė? Kokia yra teisė?*

Šioje dalyje **ginami teiginiai**:

- Terminas *teisinis argumentavimas*, suprantamas kaip racionali, kalbinė, sociali veikla, kuria siekiama įtikinti klausytoją ar skaitytoją ginčijamos pozicijos *dėl to, kas yra teisė*, priimtinumui, pateikiant teiginius, kurie būtų pakankamas pagrindas racionaliam vertintojui pritarti minėtam požiūriui, yra tinkamiausias, norint įvardyti teisinio sprendimo priėmimo proceso eksplicitinę pusę.

- *Teisė*, suprantama kaip tai, kam tam tikru momentu tam tikri individai (tam tikra visuomenė) paklūsta,

- pasižymi normatyvumu ir tai ją sieja su kitomis normatyviosiomis tvarkomis, tarp jų ir morale. Normatyvumas yra teisės taisyklės vertybinį turinį reiškiantis teisės bruožas;

- pasižymi privalomumu, kuris gali būti didesnio ar mažesnio laipsnio, taigi teisė nėra vienareikšmiškai apibrėžta. Privalomumas priklauso nuo teisės taisyklės įtvirtinimo šaltinio, formos, būdo ir nesietinas su taisyklės vertybiniu turiniu.

- Teisiškai argumentuojant, kas yra teisė, svarbu pagrįsti tiek normatyvų (vertybinį) teisės turinį, tiek teisės privalomumą, nes abu šie bruožai yra esminiai teisės sampratai.

1.1. Teisinio argumentavimo samprata ir vieta teisės moksle bei praktikoje

1.1.1. Teisinis argumentavimas – eksplicitinė teisinio samprotavimo pusė

Galima skirti dvi teisinio samprotavimo puses, dimensijas: 1) implicitinę – nematomą mintinę veiklą, kuomet teisinis sprendimas gimsta

sprendimo priėmėjo galvoje; 2) eksplicitinį – matomą, verbalinį samprotavimą, argumentavimą, paaiškinimą, pagrindimą, kuomet pateikiami teisinio sprendimo motyvai, argumentai ir sprendimo pagrindimas. Šios dvi – matoma ir nematoma – samprotavimo pusės yra tarpusavyje susijusios: žodinio argumentavimo atveju tai yra beveik lygiagrečiai vykstantys procesai, ir tik rašytinės argumentacijos atvejais juos galima atskirti ir atitinkamai atskirai analizuoti. Analitinėje mokslo filosofijoje šios dvi samprotavimo pusės įvardijamos *atradimo* ir *pagrindimo* kontekstais¹⁴, tačiau šiame darbe dažniau vartojami teisės diskursui labiau įprasti terminai: *eksplicitinis* ir *implicitinis* samprotavimas. Šiame tyrime matoma, eksplicitinė teisinio samprotavimo pusė įvardijama *teisiniu argumentavimu*.

Svarbu pastebėti, kad teisiniam sprendimui priimti matoma, eksplicitinė stadija savaime nėra būtina, nes verdiktą, sprendimą galima įvardyti ir be jokių argumentų. Teisinio sprendimo priėmėją su išlyga galima palyginti su gydytoju: teisės pasireiškimė svarbiausia yra tai, kad teisinis sprendimas, galutinis rezultatas būtų vertybiškai teisingas (angl. *just*), kaip gydymo procese svarbiausia yra tai, kad gydytojas priimtų tokius gydymo sprendimus, kurie ligonį pagydytų¹⁵. O kokiais metodais, kaip pagrindžiant ir ar išvis pagrindžiant yra priimami sprendimai šiose srityse – tai jau tarsi antraeilis klausimas.

Į sprendimų priėmimo procesus žvelgiant plačiau ir neapsiribojant tik teisinių sprendimų priėmimu, pastebėtina, kad sprendimas gali būti priimamas ne tik be eksplicitiškai išreikšto argumentavimo, tačiau ir be vidinio samprotavimo. Tai yra atvejai, kai sprendimus žmonės priima visiškai intuityviai, nesąmoningai. Kartais tokiems atvejams priskiriamas ir monetos metimas ar kiti panašūs atsitiktinumu paremti sprendimo priėmimo metodai, tačiau šiuo atveju galima identifikuoti tam tikros taisyklės pritaikymą („jei herbas – vienas sprendimas, jei skaičius – kitas sprendimas“) bei

¹⁴ Žr., pvz., Mackonis A. Geriausio paaiškinimo išvedimas. Tarp dedukcijos, indukcijos ir abdukcijos, *Problemos*, 2009, Nr. 76, p. 150.

¹⁵ Paralelę tarp teisėjų ir medikų brėžia, pvz., ir R. Posner: „*Tokios profesijos, kaip teisė ar medicina, teikia esmines paslaugas, kurias kitiems asmenims yra sunku suprasti ir įvertinti*“, Posner R. A. *How Judges Think*, Cambridge: Harvard University Press, 2008, p. 3.

įsipareigojimą laikytis šios taisyklės, todėl tai nelaikytina sprendimo priėmimu nesamprotaujant.

Lietuvos teisės aktuose dėmesio yra skiriama ne tik eksplicitinei, bet ir implicitinei teisinius sprendimus priimančio subjekto samprotavimo pusei. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnyje, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 185 ir 218 straipsniuose, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 35 straipsnyje, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnyje įtvirtinta, kad teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą¹⁶. Tačiau iš esmės yra neįmanoma nei vertinti, nei kontroliuoti teisinius sprendimus priimančių subjektų mintinių procesų, kol šie procesai neįgauna eksplicitinės, verbalinės išraiškos. Tad nėra tikslinga formuluoti išsamių normatyvių reikalavimų, skirtų mintiniam teisinio sprendimo priėmimo procesui: jei šio proceso kokybės neįmanoma efektyviai kontroliuoti, reikalavimai bus veikia deklaratyvūs, o ne direktyvūs ir privalomi.

Be abejo, išvadas apie vidinį mąstymo procesą galima daryti remiantis eksplicitiškai išdėstytu argumentavimu, vertinant subjektų atliekamus veiksmus. Mintinį procesą taip pat galima tirti pasitelkiant psichologijos, neurologijos, neurolingvistikos, kognityviųjų mokslų žinias ir metodus. Teisės teorijos ar filosofijos darbuose taip pat kartais analizuojama ir implicitinė teisinio samprotavimo pusė – sąmoningai į tai kreipiant dėmesį arba tyrėjui pasirinkus neatskirti vidinio ir išorinio samprotavimo, atradimo ir pagrindimo kontekstų.

Čia nekeliamas tikslas tirti implicitinę teisinio samprotavimo pusę – tam tektų pasitelkti būtent mintinei veiklai skirtus tyrimo metodus. Darbe pasirinkta atskirti atradimo ir pagrindimo kontekstus ir apsiriboti tik pagrindimo kontekstu. Ši atribojimą galima pagrįsti keletu pavyzdžių, kurie iliustruoja

---

¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr.37-1341; Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 6-120; Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308.

mintinių procesų tyrimų ypatumus ir skirtingumą nuo eksPLICITINIO argumentavimo tyrimų.

Pavyzdžiui, G. Sartor, pasitelkęs kognityviųjų studijų išvalgas, teigia, kad sprendimus žmonės priima ne tik remdamiesi turimomis žiniomis bei patyrimu, bet ir vedami tam tikrų motyvų, sąlygojami suvoktų ar nesuvoktų faktorių. Mokslininkas skiria keturias samprotavimo, taip pat ir teisinio samprotavimo, aiškinimo galimybes¹⁷. Pirma, priimamiems sprendimams įtaką daro asmens turimos preferencijos, vertybės ir atitinkamai asmens siekis, kad veikla ir jos rezultatai keltų malonumą (pasitenkinimą, pasididžiavimą tuo, kad apgintos vertybės ir pan.), o ne kentėjimą (sąžinės priekaištus, abejones ir pan.). Antra, asmenys gali turėti tikslus, kuriuos siekia įgyvendinti. Trečia, asmuo paprastai turi tam tikrų suvoktų ketinimų, sąmoningai apsisprendžia veikti vienaip ar kitaip. Ir ketvirta, asmuo neretai veikia vedamas neįsisąmonintų, impulsyvių norų, kurie lemia vienokią ar kitokią elgesį.

R. Posner, teisinių sprendimų priėmėjų elgesio motyvus ir faktorius aiškina remdamasis konkrečiu teisiniu kontekstu ir skiria net devynias teisėjų elgesio teorijas¹⁸. Vadovaujantis strategine elgesio aiškinimo teorija, teigiama, kad teisėjai ne visuomet priima tokius sprendimus, kokius jie priimtų, jei neturėtų omenyje kitų teisėjų, tarp jų ir aukštesniojo teismo teisėjų, įstatymų leidėjo, visuomenės nuomonės. Požiūrio teorija paaiškina, kad teisinis sprendimas koreliuoja su sprendimą priimančiojo moralinėmis vertybėmis, politinėmis pažiūromis: subjektas priima sprendimus, kurie geriausiai atitinka jo pažiūras arba geriausiai padeda pasiekti tikslų, kuriems pritaria sprendimo priėmėjas. Sociologinė teorija prognozuoja, kokius sprendimus priims teisėjas ar teisėjų kolegija, kai yra žinomi tam tikri teisėjus apibūdinantys sociologiniai faktai¹⁹. Psichologinio požiūrio atstovai atkreiptą dėmesį į teisėjo susidūrimą su neapibrėžtumu, netikrumo būseną, pabrėžtų privalėjimo rinktis, vertinti alternatyvas aspektus. Ekonominė teorija vertina teisėją kaip maksimalios

---

¹⁷ Sartor G. *Legal reasoning: A cognitive approach to the law*, Dordrecht: Springer, 2005, p. 17.

¹⁸ Posner R. A. *supra note* 15, p. 19–56.

¹⁹ R. Posner čia analizuoja teisėjų kolegijų priimtus sprendimus, kai kolegijose daugumą sudaro Demokratų partijai atstovaujančių JAV prezidentų paskirti teisėjai arba, priešingai, Respublikonų partijai priklausančių JAV prezidentų paskirti teisėjai.

asmeninės naudos siekiantį subjektą, kurio sprendimams įtakos turi savigarbos poreikis, prestižo, autoriteto ar galios siekimas, pasitenkinimo darbu, užmokesčiu, darbo ir laisvalaikio santykiu lygis ir pan. Pragmatiškasis požiūris reiškia, kad teisėjas svarbiausiu kriterijumi laiko teisinio sprendimo sukeliamas pasekmes; fenomenologinis – kad teisėjas yra ypač sąmoningas ir reflektyvus, priimdamas sprendimus. Organizacinė teorija paaiškina, kaip priimami teisiniai sprendimai yra susiję su sprendimus priimančiojo subjekto padėtimi teisinių santykių ir institucijų kontekste, kaip šiems sprendimams turi įtakos klientai (pavyzdžiui, advokato darbo atveju), aukštesni pareigūnai, su kuriais sprendimo priėmėjas yra susijęs darbiniais santykiais, ir pan. Legalistinė teorija pabrėžia, kad teisėjai vadovaujami teise: teisės viršenybė teisėjui yra vienintelis sprendimo priėmimo kriterijus, matas, o asmeninės teisėjo savybės ar preferencijos nėra svarbios.

Aptarti pavyzdžiai glaustai atspindi implicitinio samprotavimo tyrimų problematiką, kuri toliau šiame darbe dėl įvardytų priežasčių – implicitinės ir eksplicitinės samprotavimo pusių skyrimo ir laikymo, kad jos tirtinos skirtingais metodais – plačiau netyrinėjama.

1.1.2. Teisinis argumentavimas – būtina teisinio sprendimo priėmimo sąlyga

Eksplicitinis argumentavimas, kaip minėta prieš tai, nėra būtina stadija visais sprendimų priėmimo atvejais. Tačiau kalbant apie teisinius sprendimus, nurodytina ne viena svari priežastis bei paaiškinimas, pagrindžiantys teisinių sprendimų eksplicitinio pagrindimo stadijos būtinumą.

Pirmą paaiškinimą pateikia teisinės sistemos ypatumų, teisinio reguliavimo analizė: reikalavimas, kad teisiniai sprendimai būtų eksplicitiškai motyvuoti, pagrįsti, argumentuoti, yra susiklosčiusios teisinės tradicijos dalis. Tai privalu tiek teisėkūroje, tiek teismų veikloje, tiek viešajame administravime. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos teisės aktuose įtvirtinta, kad, teikiant svarstyti ir priimti įstatymo ar jo pakeitimo projektą, yra būtina

kartu teikti šio projekto aiškinamąjį raštą, kuriame privalo būti nurodytos projekto rengimą paskatinusios priežastys, projekto tikslai ir uždaviniai, numatomo reguliavimo palyginimas su esamu reguliavimu, įvertintos galimos neigiamos numatomo teisinio reguliavimo pasekmės, atitikimas tarptautiniams, Europos Sąjungos dokumentams, kiti, projekto iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai bei paaiškinimai ir pan. Teikiant įstatymo įgyvendinamojo teisės akto projektą, būtina rengti pažymą, kurioje būtų įvertintas numatomo teisinio reguliavimo poveikis atskiroms visuomenės ir ūkio sritims, taip pat pažymą, kurioje būtų nurodoma apie atsižvelgimą ar neatsižvelgimą į gautas institucijų, visuomenės pastabas dėl teisės akto projekto²⁰. Priimant teismo sprendimą, nuosprendį, nutartį, reikia remtis įstatymu, sprendimą motyvuoti, pagrįsti išnagrinėtais įrodymais ir aplinkybėmis, pasisakyti dėl įrodymų priimtinumą, juos tirti, įvertinti, pateikti veikų kvalifikavimo motyvus, pasisakyti dėl visų pareikštų reikalavimų pagrįstumo, prireikus išdėstyti argumentus, paneigiančius kitas nuomones, ar nurodyti, kokios aplinkybės nėra nustatytos ir pan.²¹ Teisės aktuose taip pat numatyti reikalavimai viešojo administravimo srityje įgaliotų subjektų priimamiems individualiems administraciniais sprendimams: šie sprendimai turi būti pagrįsti objektyviais duomenimis (faktais) ir teisės aktų normomis, taikomos poveikio priemonės turi būti motyvuotos, o nustatytais atvejais turi būti įvertinama ir visuomenės interesams tam tikroje srityje atstovaujančių organizacijų ar gyventojų nuomonė²².

---

²⁰ Žr. Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 135 str. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 15-249; Lietuvos Respublikos Vyriausybės teisėkūros taisyklių, patvirtintų 2009 m. rugsėjo 30 d. nutarimu Nr. 1244, p. 3, 28–30, 45.1. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 121-5212.

²¹ Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 str. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014; Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 260, 263, 265, 270 str. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 20, 242, 301, 305 str. *Valstybės žinios*, 2002, Nr.37-1341; Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 286 str. *Valstybės žinios*, 1985, Nr.1-1; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 56 str. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 6-120; Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 7, 86, 87 str. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308 ir kt.

²² Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 7, 8 str. *Valstybės žinios*, 1999 Nr. 60-1945, 2006, Nr. 77-2975.

Į išsamaus argumentavimo bei pagrindimo svarbą dėmesys atkreiptas ir Lietuvos Konstitucinio Teismo doktrinoje²³: „*racionalus, eksplicitinis argumentavimas, visų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo teismo nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) priėmimui, nurodymas ir visų nuosprendį (kitą baigiamąjį teismo aktą) pagrindžiančių argumentų išdėstymas, nutylėtų argumentų negalimumas, teismo akto aiškumas byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims atitinka konstitucinius teisingumo, teisės viešumo imperatyvus, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantį teisinio aiškumo reikalavimą, teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinę sampratą*“.

Kitas paaiškinimas, kodėl teisiniam argumentavimui, pagrindimui teikiamas dėmesys ir kodėl teisinio pobūdžio sprendimo priėmimas be argumentų nėra laikomas tinkamu būdu priimti sprendimą, yra sociologinio pobūdžio, sietinas su šiuolaikinių visuomenių ypatumais, *inter alia* su žmogaus teisių, kaip pamatinės visuomenės vertybės, reikšmingumo didėjimu. Išvengti teisinio reguliavimo tiesioginio ar netiesioginio poveikio yra sudėtinga, nes vis gausėjantis reguliavimas, naujai įtvirtinamos teisės normos vis plačiau arba detaliau reguliuoja įvairias socialinio gyvenimo sritis, reguliavimai riboja žmonių padėtį, teises, galimybes veikti norimu būdu. Teismų ar administraciniuose sprendimuose nustatytiems individualiems įpareigojimams, draudimams, kol jie nėra nugrinčyti teisės aktų nustatyta tvarka, yra privalu paklusti. Reikalavimą, kad teisiniai sprendimai būtų tinkamai pagrįsti, asmenys laiko vienu iš teisėtumo ir teisingumo garantų bei saugiklių. Subjektas, kuriam turi įtakos teisiniai sprendimai, kelia pagrįstą reikalavimą suprasti, kodėl sprendimas yra būtent toks. Asmens *subjektyvi teisė žinoti, kaip ir kodėl yra priimami teisiniai sprendimai* laikoma konstitucinės teisės į teisingą ir nešališką teismą, teisės į tinkamą teisinį procesą sudedamąja dalimi.

Charakteringa, kad ir minėtoje gydymo srityje stebimos panašios tendencijos: ligoniui, pacientui yra pripažįstama teisė žinoti, kaip ir kodėl jis

---

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 102-3957.

yra gydomas. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nurodoma, kad sveikatos paslaugų teikėjas privalo informuoti pacientą jam suprantama forma, paaiškindamas specialius terminus, informuodamas apie jo sveikatos būklę, ligos diagnozę, galimus gydymo būdus, gydymo prognozę, siūlomo gydymo atsisakymo pasekmes, kitas su gydymu susijusias aplinkybes²⁴.

Taigi, tokiose srityse, kuriose svarbiausias yra galutinis teisingumas (teisingas teisinis sprendimas ar teisingas gydymo sprendimas), asmens netenkina vien galimybė žinoti galutinį verdiktą – jis reiškia pretenziją suprasti ir vertinti, ar sprendimas buvo priimtas tinkamai ir teisingai. Siekdamas suprasti ir įvertinti teisinį sprendimą, kuriam privalu paklusti, asmuo siekia vertinti ir teisinį argumentavimą.

Analizuojant pokyčius visuomenėje, taip pat pastebima, kad šiuolaikinėse vakarietiškos teisinės kultūros nei pasaulietinė, nei bažnytinė valdžia nebėra tas autoritetas, iš kurio galėtų būti kildinami teisės viršenybės, teisinės valstybės principai²⁵. Lietuvoje sociologinių tyrimų rezultatai rodo žemą gyventojų pasitikėjimą įstatymų leidėju, įstatymų įgyvendinamuosius teisės aktus priimančia vykdomąja valdžia, teismais, o kai kuriose Europos valstybėse yra ypač žemi pasitikėjimo bažnyčia rodikliai. Pasitikėjimas autoritetų aprioriniu teisingumu pradedamas rimtai kvestionuoti ir kai kuriose tradicinėse religinėse visuomenėse.

Tuo pat metu mokslo ir technologijų spartus vystymasis patvirtina, kad žmogaus protas yra pajėgus spręsti sudėtingas mokslines ir praktines problemas. Mokslas ir su juo neretai tapatinama pozityvistinė pasaulėžiūra, pozityvusis protas labiau nei atskiri autoritetai šiuolaikinėje visuomenėje atlaiko kritiką. Taip tikėjimą autoritetu teisinėje erdvėje iš dalies keičia ir papildo pasitikėjimas žmogaus protu, tinkamu samprotavimu: teisiniai sprendimai laikomi teisėtais ir teisingais ne tik dėl to, kad juos priima valdingus įgaliojimus turinčios institucijos, tačiau ir dėl to, kad jie yra tinkamai

---

²⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.727 str. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-262.

²⁵ Aarnio A. *The Rational as Reasonable*, Reidel Publishing Company, The Netherlands, 1987, p. xv.

priimami metodologine ir vertybine prasme, kad priimant sprendimus protingai argumentuojama.

Nors pozityviojo mokslo galimybes modernistinė, postmodernistinė, postpozityvistinė pasaulėžiūra vertina skeptiškai, ypač socialinėje, humanitarinėje, teisės srityse²⁶, tačiau tam tikrų metodų, metodologijų, kurios garantuotų tinkamą teisinį argumentavimą, paieška išlieka aktuali. Linkstama daryti prielaidą, kad tam tikri protingi teisinio argumentavimo standartai egzistuoja, ir kad žmogaus protas pajėgus juos surasti, siekiama įvardyti ir pagrįsti šiuos teisinio racionalumo, korektiškumo standartus.

1.1.3. Termino *teisinis argumentavimas* samprata alternatyvių sąvokų kontekste

Veiklą, kurios metu gimsta ir yra įvardijamas teisinis sprendimas, galima apibūdinti ne kaip teisinį samprotavimą ar teisinį argumentavimą, tačiau ir kaip teisės aiškinimą, teisės taikymą, teisės kūrimą, teisinį pagrindimą, teisės diskursą ir pan. Toliau aptariamos skirtingos teisinio sprendimo priėmimo fenomeną įvardijančios sąvokos, jų vartojimas, tarpusavio santykis, pagrindinių dėmesį skiriant *teisinio argumentavimo* sąvokai.

Svarbu pastebėti, kad vienos ar kitos sąvokos pasirinkimas kartu reiškia ir tam tikros tyrimo, supratimo, aiškinimo, komunikavimo metodologijos pasirinkimą. Paprastai tai yra tikslingas, o ne atsitiktinis veiksmas: tam tikra sąvoka pasirenkama norint išreikšti, atspindėti požiūrį, tyrimo ar aiškinimo metodologiją. Vartojant tam tikrą sąvoką siekiama ne tiek (objektyviai) atspindėti teisinę tikrovę, kiek pabrėžti tam tikrą šios tikrovės aspektą. Taigi, sąvokos *teisės diskursas*, *teisinis samprotavimas*, *teisinis argumentavimas*, *teisės aiškinimas* reiškia ne tik skirtingus vieno ir to paties teisinės prigimties reiškinių – teise grįsto sprendimo paieškos ir priėmimo – aspektus, tačiau yra ir nuoroda į skirtingas metodologijas, pavyzdžiui į diskurso analizę,

---

²⁶ Nekrašas E. *Pozityvus protas. Jo raida ir įtaka modernybei ir postmodernybei*, Vilnius: VU leidykla, 2010, p. 9–21, 362–385.

bendrafilosofinius samprotavimo tyrinėjimus, argumentavimo teoriją, analitinį hermeneutinį interpretatyvizmą ir pan.

Nurodytos teisinio sprendimo procesą apibūdinančios sąvokos yra dvinarės, sudarytos iš dviejų žodžių, ir tai apsunkina jų prasmų atskleidimą, tarpusavio santykių nustatymą. Šios sąvokos yra nevienodai paplitusios, įsitvirtinusios skirtinguose kalbiniuose diskursuose. Pavyzdžiui, Lietuvos teisės doktrinoje, kaip jau buvo pastebėta šio darbo įvade, plačiai ir dažnai analizuota bei vartota viena iš šių sąvokų – teisės aiškinimas. Diskutuojama apie adekvatųjį (lingvistinį, pažodinį) plečiamąjį, siauriamąjį teisės aiškinimą, teisės aiškinimo metodus. Teisės aiškinimas kaip vyraujantis metodologinis požiūris sutinkamas daugelio Lietuvos konstitucionalistų darbuose bei Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo doktrinoje. Taigi, remiantis Lietuvos teisės doktrina ir praktika, būtų galima atskleisti sąvokos *teisės aiškinimas* prasmę. Lietuviškajame kontekste taip pat kalbama apie *teisės taikymą*, jis priešpastatomas *teisės kūrimui*. Šie du fenomenai paprastai laikomi priešingais, ribiniais fenomenais²⁷.

Kita situacija matoma, jei norima atskleisti sąvokos *teisinis samprotavimas* reikšmę. Šis terminas lietuvių teisės mokslininkų darbuose, teisės aktų ar teismų sprendimų tekstuose beveik nevartojamas²⁸, jo prasmei atskleisti nėra pakankamai šaltinių lietuvių kalba, nors būtent šis terminas, anglų kalba skambantis kaip *legal reasoning*, yra plačiai paplitęs įvardijant teisinio sprendimo priėmimo procesą teisės filosofijos ir teorijos literatūroje anglų kalba. Tyrimai *teisinio samprotavimo* tematika neretai apima tiek nematomą, tiek matomą teisinio samprotavimo, teisinio pagrindimo puses: kognityvieji mokslai, integruojantys psichologijos, neurologijos, pažinimo teorijos, filosofijos metodus, pasitelkiami aiškinant nematomą teisinio samprotavimo pusę, o analizė, logika, dirbtinio intelekto studijos, argumentavimo teorija, teisės teorija bei filosofija – aiškinant matomą teisinio

---

²⁷ Žr., pvz., Latvelė R. *Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę*, daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.

²⁸ Jį plačiau vartoti pradėjo autorė, žr., pvz., Mackuvienė E. Teisinis samprotavimas: argumentacinis metodologinis požiūris, *Teisė*, 2009, Nr. 70.

samprotavimo pusę. Kartais teisinis samprotavimas neredukuojamas į atskiras implicitinę ir eksplicitinę dimensijas – tokio požiūrio laikosi, pavyzdžiui, hermeneutikai, kuriems teksto prasmės atradimas, pagrindimas, pritaikymas yra išskirtinai cikliškas, vientisas procesas.

Anglų-lietuvių kalbų žodynas nurodo tokias žodžio *reasoning* reikšmes: protavimas, samprotavimas, pagrindimas, aiškinimas; argumentacija²⁹. Šių leksinių vienetų visuma iš esmės atitinka anglakalbės teisės doktrinos terminijoje vartojamą sąvoką *legal reasoning*. Tačiau tuo atveju, kai verčiant į lietuvių kalbą antruoju termino dėmeniu pasirenkamas tik vienas žodis *samprotavimas*, iš dalies yra prarandamas leksinio vieneto *reasoning* visapusiškumas, o taip pat ir numanomos sąsajos su racionalumu, pagrindimu. Lietuviškasis *samprotavimas* gali reikšti ir pasvarstymą, tam tikrų abejonų išsakymą ir pan., šis žodis apima mažiau racionalaus pagrindimo aspektų nei angliškas jo atitikmuo. Tai galėtų būti viena iš priežasčių, kodėl Lietuvos teisės doktrinoje ir praktinėje jurisprudencijoje terminas *teisinis samprotavimas* iš esmės plačiau nevartojamas³⁰.

Literatūroje anglų kalba taip pat vartojamas terminas *teisinis mąstymas* (angl. *legal thinking*). Visų pirma tai būdinga anglosaksiškiems kraštams, amerikietiška teisės tradicijai. Terminą *teisinis mąstymas* vartojantys autoriai pabrėžia teisinio galvojimo, samprotavimo specifiką, strateginius, taktinius, praktinius teisinio argumentavimo, įtikinėjimo aspektus, analizuoja teisėjų samprotavimą, kalba apie teisėjų sprendimų numatymą, sprendimams įtakos turinčius veiksnius ir pan.

Terminas *teisinis argumentavimas*, skirtingai nei terminas *teisinis samprotavimas*, yra vartojamas Lietuvoje tiek teisės praktikoje, tiek teisės mokslo erdvėje. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas mini

---

²⁹ Piesarskas B. *Anglų-lietuvių kalbų žodynas*, UAB Fotonija, 2005.

³⁰ Kai kurie anglakalbiai autoriai terminą *reasoning* kartais vartoja termino *pagrindimas* reikšme, sieja pagrindimą ir pagrindą, motyvus (*reasoning / reasons*). Žr., pvz., Gardner J., Macklem T. *Reasons, The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*, Coleman, J., Shapiro, Sc. (ed.), Oxford University Press, 2002, p. 440-475. Tačiau universalesniu laikytinas terminas *samprotavimas*, todėl šiame darbe *reasoning* atitikmeniu laikomas būtent pastarasis terminas. Terminas *pagrindimas*, kaip pažymėta darbo įvade, pirmiausia reiškia eksplicitinę samprotavimo pusę.

racionalų, eksplikitinį *argumentavimą*³¹, Vilniaus universiteto Teisės fakultete dėstomas kursas „Teisinis argumentavimas“ ir pan. Taigi, terminą *teisinis argumentavimas* iš dalies būtų galima laikyti termino *legal reasoning* lietuvišku atitikmeniu, tačiau šiuo atveju reikia įvertinti ir suvokti, kad žodis *argumentavimas* siejamas išskirtinai su verbaline veikla, tad tokiu atveju prarandama nematoma, implicitinė samprotavimo pusė.

Sudėtinio termino *teisinis argumentavimas* sampratos analizę būtų galima tęsti pastebint, kad jo reikšmė kinta priklausomai nuo to, kuris šį terminą sudarantis leksinis vienetas yra pabrėžiamas: *teisinis* ar *argumentavimas*. Kadangi teisiškumo aspektams yra skirtos kitos darbo dalys, čia analizuojama tik antroji sudėtinio termino dalis – *argumentavimas*.

Žodynuose³² pateikiamos dvi žodžio *argumentavimas* reikšmės, skiriama dinaminė ir statinė argumentavimo reikšmės: argumentavimas (argumentacija) yra procesas, teiginių, teorijų pagrindimas, gynimas; argumentavimas taip pat yra tam tikras rezultatas, argumentų visuma.

Argumentavimo teorijų vystytojai, vadinamosios Amsterdamo pragma-dialektinės argumentavimo mokyklos atstovai F. H. Eemeren, R. Grootendorst³³ išskiria šias argumentavimo savybes: 1) argumentavimas yra *kalbinė veikla*, taip jis atskiriamas nuo pačios plačiausios socialinio komunikavimo prasmės, apimančios ir neverbalines diskurso formas; 2) *sociali veikla*, iš esmės nukreipta į kitus asmenis, į esamą ar galimą kitų asmenų reakciją argumentuojančiojo pozicijos atžvilgiu; net ir tuo atveju, kai nėra realaus oponento, argumentuojančiojo kontempliatyvus svarstymas visų „už“ ir „prieš“ yra atsakas į menamus, numanomus prieštaravimus; 3) argumentavimas yra *racionali veikla*, besiremianti visų pirma pagrįstu paaiškinimų, tvirtinimų paieška, o ne emocijomis. Tai reiškia ne tai, kad emocinis faktorius argumentuojant nėra svarbus, tačiau tai, kad vertinimui yra

---

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 102-3957.

³² Žr., pvz., Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas, A-K*, Vilnius: Žodynas, 1999, p. 115.

³³ Eemeren F. H., Grootendorst R., Henkemans F. *Fundamentals of Argumentation Theory: a Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*, Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 1996, p. 5.

pateikiami racionaliai (protu) suvokiami argumentai, o ne vidiniai motyvai; 4) argumentavime visuomet yra konkretus *ginamas požiūris, pozicija* tam tikru klausimu, kuriai priešpastatomas ar gali būti priešpastatytas priešingas ar alternatyvus požiūris. Argumentavimo nebūtų, jei požiūris būtų besąlygiškai priimtinas ir neginčijamas. Su tuo susijusi dar viena savybė – 5) argumentavimas turi *ginčo pobūdį*, juo siekiama patvirtinti, pagrįsti ginamą požiūrį ir atmesti, paneigti kažkieno kito poziciją, nuomonę. Taigi, argumentavimas susideda iš *pro argumentų* (protagonisto teiginiai) ir *kontrargumentų* (antagonisto teiginiai), kurie paprastai tarpusavyje susiję, vienas kitą iššaukia. Argumentavimas yra apsikeitimas argumentais, t. y. jis yra tam tikra *komunikacinė veikla*; 6) ne visuomet deramai įvertinamas požymis – *auditorijos* faktorius. Argumentavimu siekiama *įtikinti* (angl. *convince*) klausytoją, skaitytoją ginamos pozicijos priimtinumu, *įkalbėti, palenkinti* (angl. *persuade*) jį į savo pusę. Auditorijos faktorius reiškia, kad įtikinimas priklauso ne tik nuo argumentų stiprumo, kokybės, pagrįstumo ir pan., tačiau ir nuo pačios auditorijos gebėjimo įvertinti argumentus ir patį argumentavimą. Minimaliausias reikalavimas auditorijai – ji privalo būti racionali ir argumentavimą vertinti visuotinai pripažintų standartų pagrindu (ši savybė dar vadinama racionalaus vertintojo – teisėjo kriterijumi). Priešingu atveju, pvz., jei auditorijai pakanka emocinio įtikinimo, nebūtų prasminga kalbėti ir apie paties argumentavimo racionalumą³⁴. Apibendrinant galima sakyti, kad argumentavimas gali būti apibrėžiamas kaip *racionali, kalbinė, sociali veikla, kuria siekiama įtikinti klausytoją ar skaitytoją ginčijamos pozicijos priimtinumu, pateikiant teiginius, kurie būtų pakankamas pagrindas racionaliam vertintojui pritarti minėtam požiūriui*.

Pastebėtina, kad angliškas terminas *legal argumentation* ir atitinkamai teisinio argumentavimo – eksplikitinės teisinio samprotavimo pusės – tyrimai būdingesni kontinentinei, o ne anglosaksiškajai teisės tradicijai. Terminą *legal argumentation* vartojantys autoriai analizuojamą reiškinį sieja su racionalumo,

---

³⁴ Pabrėždami racionalumo svarbą, olandų mokslininkai, manytina, omenyje turi tam tikrus bendruosius racionalumo standartus. Šio tyrimo kontekste racionalumas pirmiausia reiškia tam tikros veiklos tikslingumą, kryptingumą, korektiškumą, plačiau žr 2.1 skyriuje.

loginio pagrindimo, neapibrėžtos auditorijos įtikinimo aspektais, tyrimui pasitelkia bendrosios argumentavimo teorijos išvalgas. Apžvelgus teisinio argumentavimo srities tyrimus, pastebėtina, kad šiuose tyrimuose atsižvelgiama ir į teisės specifiką (nes argumentavimas yra būtent *teisinis*, ne bet koks), ir į „neteisines“ teorijas ir metodologijas (nes tai žmogiška veikla, kuri tirtina nebūtinai iš teisės pozicijų). Taip pat yra tyrimų, kuriuose keliamas klausimas *kaip yra teisiškai argumentuojama*, ir tyrimų, kuriuose klausiama *kaip turi būti teisiškai argumentuojama*. Pavyzdžiui, argumentavimo teorijų vystytojai ir tyrinėtojai pastebi³⁵:

„Argumentavimo teorija turi aprašomąją, deskriptyviąją, taip pat ir normatyviąją dimensijas. Teorija yra deskriptyvi, kadangi ji empiriškai tiria praktinius argumentavimo diskursus; ji yra normatyvi, nes kritiškai vertina šių diskursų pagrįstumą, racionalumą. Normatyvistai, inspiruoti logikos ir filosofijos, koncentruojasi į kriterijus, kurie turi būti tenkinami racionaliai argumentuojant. Deskriptyvistai, dažnai besiremiantys diskurso analize ar socialine psichologija, vertina, kaip argumentacija yra naudojama įtikinti (angl. convince), įkalbėti, palenkinti į savo pusę (angl. persuade) pašnekovus ar skaitytojus.“

Kaip matyti iš pateiktos citatos, mokslinė terminija neišsiverčia be vis plačiau naudojamos *diskurso* sąvokos.

Terminas *teisės diskursas* (angl. *legal discourse*) teisės filosofijos ir teisės teorijos literatūroje anglų kalba sutinkamas rečiau, nei terminai *legal reasoning* ar *legal argumentation*, o šį terminą pasirinkusių autorių darbus tik sąlyginai galima priskirti teisės tyrimams – tai paprastai sociologinį, kultūrinį požiūrį į teisę atspindinčios teisės ir visuomenės studijos³⁶. *Diskurso* (pranc. *discours* – kalba, kalbos tipas, tekstas) sąvokos skverbimasi į teisinę terminiją galima paaiškinti modernųjų sociologijos, komunikacijos, kalbotyros studijų įtaka, kuriose diskurso, dialogo, dialektikos terminai yra kertinės sąvokos.

---

³⁵ Eemeren F. H., Grootendorst R. *Developments in Argumentation Theory, Logic and argumentation*, ed. by van Benthem, 1996, p. 10.

³⁶ Sociologai, pavyzdžiui M. Foucault, yra pagrindiniai šiuolaikinės diskurso teorijos vystytojai.

Diskurso sąvokos įvairialypiškumas lemia ir termino *teisės diskursas* neapibrėžtumą, kuo įvairiausių prasmių galimybę. Pavyzdžiui, sociologo požiūriu, diskursas – tai socialinis veiksmas, ypatinga interakcija³⁷. Diskursas socialiniuose moksluose dažniausiai nagrinėjamas kaip platesnių socialinių reiškinių ar procesų raiškos arena ar priemonė, tuo pat metu diskursas yra savitas socialinis procesas ar socialinis veiksmas. Diskursas gali būti analizuojamas kaip tam tikra subkultūra, kur socialiniai veikėjai įvairiomis formomis artikuliuoja savo idėjas, vertybes bei požiūrius, arba kaip socialinių veikėjų žodinis ar rašytinis tekstas. Neretai yra svarbus ne tiek pats tekstas, kiek tai, ką galima numanyti analizuojant tekstą, ką šiuo tekstu diskurso dalyviai siekia išreikšti, kokias dalyvių charakteristikas, emocijas ar tarpusavio ryšius galima įvardyti remiantis tekstine diskurso išraiška. Kalbotyrininkui, semiotikui diskursas – tai visų pirma kalbinė, tekstinė išraiška, šios išraiškos prasmė bei santykis, sąveika (interakcija) su diskurso kontekstu. Argumentuotojo, logiko, analitiko tyrimo objektas – racionalioji diskurso pusė, kuriai galima kelti objektyvumo, neprieštaravimo, tikslumo, pagrįstumo reikalavimus³⁸. Sąvoka *teisės diskursas* pirmiausia yra vartojama tuomet, kai norima pabrėžti ne tiek teisinę specifiką, kiek kitus teisės diskurso aspektus: sociologinius, kalbinius, komunikacinius ir pan. Kita vertus, sąvokos *diskursas* plitimas teisiniuose kalbėjimuose yra susijęs ir su teisės paradigmos transformacija, kurioje demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms vertybių visa apimantis pripažinimas lemia skirtingų teisinių nuomonių, teisinio pliuralizmo pripažinimą, sprendimo ieškojimo dialogo (diskurso) būdu pasitelkiamą, alternatyviosios atskirosios nuomonės instituto vis platesnį taikymą. Taigi, sąvoka teisės diskursas pabrėžia dialektinį (gr. *dialektikē*, *dialegomai* – kalbuosi, diskutuoju) teisinių reiškinių pobūdį ir kartu yra skirta patiems įvairiausiems teisiniams kalbiniams procesams: teismo sprendimui, doktrininiam teisės aiškinimui, mokslinei arba praktinei teisei diskusijai ir

---

³⁷ Telešienė A. Kritiškosios diskurso analizės metodologinių principų taikymas sociologiniuose tyrimuose, *Filosofija. Sociologija*, 2005, Nr. 2, p. 1–6.

³⁸ Jakimenko V. Racionalusis diskursas ir argumentacija, *Logos*, 44, 2005, p. 73–79.

pan. nusakyti, taip pat pačioms įvairiausioms šių procesų charakteristikoms pabrėžti.

Lietuvos teisės doktrinoje daug dėmesio skiriama teisės aiškinimui, *teisės aiškinimas* yra viena iš pagrindinių sąvokų, kuria lietuviškajame teisės diskurse apibūdinamas teisinio samprotavimo, teisinių sprendimų priėmimo, teisinio pagrindimo fenomenai. Tai plačioji sąvokos *teisės aiškinimas (interpretavimas)* samprata, kai teisės aiškinimas beveik prilygsta teisės diskurso fenomenui: teisės aiškinimu laikoma visa teisinio samprotavimo, argumentavimo, pagrindimo praktika. Tačiau paprastai teisės aiškinimas suprantamas siauriau. Šio požiūrio atstovai teisės aiškinimu linę įvardyti tik interpretavimo elementus platesniame teisinio samprotavimo kontekste. Pastarajam artimo požiūrio, pavyzdžiui, laikosi Izraelio teisininkas A. Barak³⁹, kuris teisinį interpretavimą apibrėžia kaip *racionalią veiklą, kurios metu teisiniam tekstui suteikiama prasmė*, ir kuri neapima tokių aspektų kaip teisės spragų šalinimas, analogijos taikymas, prieštaravimų tarp skirtingos prigimties teisinių tekstų šalinimas ir pan. Galima kalbėti apie atskirų rūšių tekstų interpretavimą, pvz., teisės normų tekstinių išraiškų, teisės aktų, sutarčių, testamentų, įgaliojimų, konstitucijos interpretavimą.

Turint omenyje lietuviškąją specifiką, teisės aiškinimu iš dalies yra tinkama įvardyti konstitucinį jurisprudencinį diskursą, Konstitucinio Teismo argumentaciją, nes, siekiant išspręsti abejonių sukėlusius teisės akto nuostatų konstitucingumo klausimą, pagrindinis instrumentas ir metodas, kurį naudoja Konstitucinis Teismas, yra konstitucinių nuostatų prasmės atskleidimas, išaiškinimas. Nors Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 56 straipsnio „Konstitucinio Teismo nutarimo turinys“ nuostatos (beje, nekeistos nuo jų įtvirtinimo 1993 metais) akcentuoja Konstitucinio Teismo priimamo sprendimo pagrindimą nustatytomis aplinkybėmis, argumentais ir įrodymais, tarp jų ir argumentais, paneigiančiais kitas nuomones, t. y. pabrėžia argumentacinį nutarimo pobūdį, tačiau kartu galima sutikti su paties Konstitucinio Teismo vartojama aiškinimo terminija bei tuo, kad konstitucinėje

---

³⁹ Barak A. *Purposive Interpretation of Law*, New Jersey: Princeton University Press, 2005, p. 3.

jurisprudencijoje „aiškinami Konstitucijos principai bei normos, atskleidžiamos įvairių konstitucinių nuostatų tarpusavio sąsajos, jų turinio santykis, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė“⁴⁰.

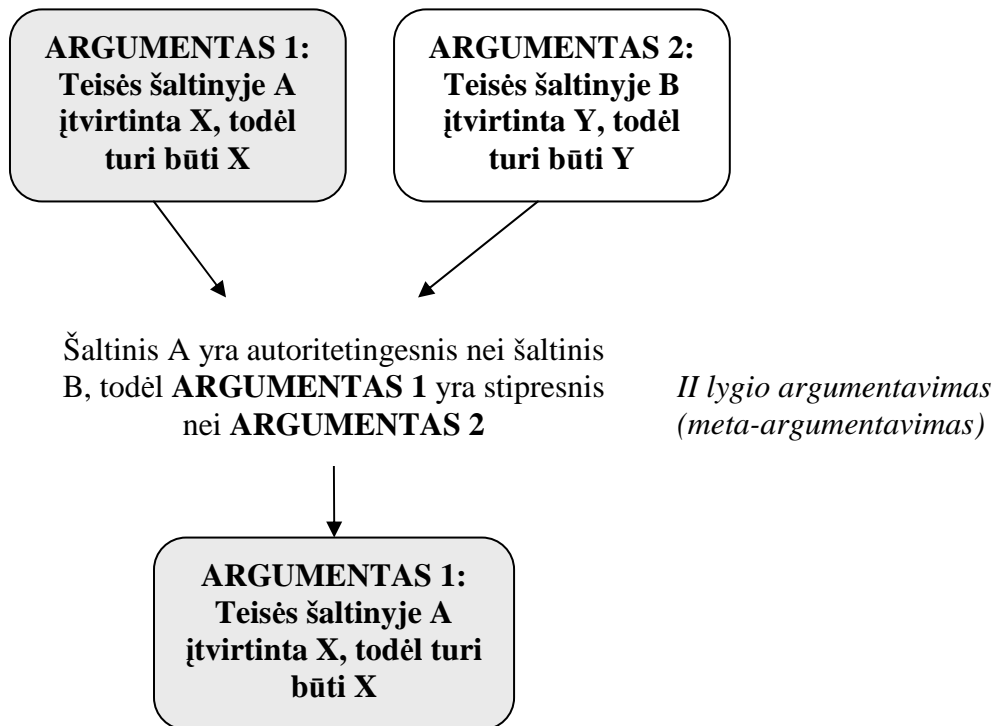
Kartu abejotina, ar būtų tinkama teisės aiškinimu įvardyti visus teisinius diskursus, kuriuose beveik visuomet yra interpretavimo praktikai nepriskirtinų pagrindimo, argumentavimo, teisės normų pritaikymo aspektų. Nors interpretavimas, semantinių teksto prasmių atskleidimas yra neatsiejama teisinio samprotavimo dalis, tačiau visą sprendimo priėmimo procesą įvardyti teisės aiškinimu yra iš dalies ydinga. Manytina, kad sąvokos *teisės aiškinimas* vartojimas visam reiškiniui nusakyti nėra tinkamas dėl to, kad tokiu atveju tarsi preziumuojama, kad egzistuoja apibrėžta teisės normų ir principų erdvė, kurią belieka paaiškinti. Teigiantys, kad teisinė praktika yra teisės aiškinimas, neretai užmiršta paaiškinti, kas yra ta teisė, kurią jie aiškina, kodėl tai, kas aiškinama, yra teisė: kodėl aiškinamos vienos, o ne kitos normos, vieni, o ne kiti teisės principai, kodėl remiamasi vienais, o ne kitais teisminiais precedentais ir pan. Šiame darbe pastebima, kad teisė nėra uždara, nėra nekintama, kad egzistuoja teisė didesniu laipsniu ir teisė mažesniu laipsniu⁴¹. Pagrindinė diskusija yra būtent dėl prielaidų (dėl tos teisės, kuri yra aiškinama), dėl šių prielaidų (argumentų) tinkamumo. Požiūris į teisinio sprendimo priėmimą kaip į teisės aiškinimą šiek tiek nuvertina diskusiją dėl pačios teisės ir pervertina tinkamos aiškinimo metodologijos paieškas.

Teisės aiškinimo metodologinius sunkumus padeda įveikti argumentacinis požiūris. Teisės aiškinimas yra vieno lygio samprotavimas. Aiškinant svarbu atskleisti prasmę, ją atskleidžiant ir aiškinant paprastai nesprendžiami kolizijų, argumentų konflikto klausimai. O argumentuojant skiriami du argumentavimo lygiai: pirmasis lygis yra vidinis argumento pagrindimas, o antrasis – argumentavimas apie argumentus, meta-argumentavimas (1 pav.):

---

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050.

⁴¹ Žr. šio darbo 1.2.3 poskyryje.

1 pav. Dviejų lygių argumentavimas: vidinis argumentų pagrindimas ir argumentavimas apie argumentus

Pavyzdžiui, teisės sąvokos prasmės aiškinimas yra pirmojo lygio argumentavimas, o pagrindimas, kodėl reikia atskleisti šią sąvoką bei kodėl būtent šis aiškinimas yra geresnis už kitus aiškinimus – antrojo lygio argumentavimas; teisės normos pritaikymas – pirmojo lygio argumentavimas, o pagrindimas, kodėl reikia taikyti būtent šią normą, – antrojo; rėmimasis precedentu, bylų panašumo ar skirtingumo aptarimas – pirmojo lygio argumentavimas, o pagrindimas, kodėl reikia remtis būtent šiuo precedentu, pademonstravimas, kad įvertinti visi aktualūs precedentai, – antrojo ir pan. Antrojo lygio argumentavimas teisės diskurse neretai lieka neįvardytas, tik numanomas: pavyzdžiui, paprastai yra praleidžiami argumentai, kad reikia remtis įstatymu, kad reikia atsižvelgti į precedentus, kad norma nėra aiški ir reikalingas jos aiškinimas ir pan. Tai nėra didelis trūkumas, kol šį antrojo lygio

argumentavimą suvokia ir su juo sutinka auditorija⁴². Problema kyla, kai antrojo lygio argumentai praleidžiami, nors jie nėra akivaizdūs. Tai atvejai, kai neargumentuojama, kodėl nukrypstama nuo precedento, kodėl įstatymas netaikomas pažodžiui ir pan. Pastaruoju atveju neužtenka apsiriboti pasakymu, kad „reikalinga taikyti ne tik lingvistinį teisės aiškinimo metodą, tačiau ir sistemini, teleologinį.“ Toks argumentas yra nepakankamas, nes nepaaiškinama, kodėl daugeliu atvejų buvęs tinkamas, lingvistinis metodas aptariamuoju atveju nebetinka. Atsižvelgiant į tai, kad įstatymo laikymasis ir tikslus, visiems vienodas jo taikymas yra teisinės tradicijos esmė, plačiausiai paplitusi praktika, nukrypimas nuo šios praktikos nėra savaime suprantamas ir tikėtina, kad ne visai auditorijai gali būti priimtinas. Todėl eksplicitinis antrojo lygio argumentavimas yra būtinas, jei siekiama įtikinti universaliają auditoriją. Universalioji auditorija suprantama kaip bet kuri galima auditorija, taigi ji apima tiek teisininkų profesionalų bendruomenę, tiek racionalius neprofesionalus, pirmiausia subjektus, kuriems adresuojamas teisinis sprendimas.

Manytina, kad Lietuvos teisės doktrinoje pakankamai paplitusi teisės aiškinimo terminologija turėtų būti papildyta *teisinio samprotavimo*, *pagrindimo*, *argumentavimo* terminais, o terminas *teisės aiškinimas* suprantamas siauresne prasme.

1.1.4. Teisinių sprendimų priėmimo proceso samprata remiantis nuomonių tyrimu

Įvardytą teiginį, kad argumentaciniai teisinio sprendimo priėmimo aspektai Lietuvos teisės doktrinoje nėra pakankamai suvokiami, analizuojami, įvardijami, iš dalies patvirtina autorės atlikta teisės ekspertų, praktikų nuomonės apklausa. Anonimine apklausa buvo siekta išsiaiškinti, kaip teisinių sprendimų priėmimo procesą suvokia, vertina, įvardija patyrę teisės praktikai: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo,

---

⁴² Plačiau apie universaliają ir profesionaliąją auditoriją žr. 2.6 skyriuje.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, Lietuvos apeliacinio teismo teisėjai⁴³.

Žemiau aptarti apklausos rezultatai rodo, kad įvardydami reiškinius teisės praktikai linkę vartoti Lietuvos teisės doktrinoje įprastas sąvokas: *teisės taikymas*, *teisės kūrimas*, *teisės aiškinimas*. Remiantis ekspertų nuomone, galima formuluoti išvadą, kad argumentaciniai metodologiniai teisinio samprotavimo aspektai nepakankamai suvokti ir įvardyti ne tik Lietuvos teisės doktrinoje, tačiau ir teisinėje praktikoje, kuriai doktrina turi įtakos.

Teisėjų buvo prašoma pažymėti vieną ar kelis pasiūlytus terminus: *teisės taikymas*, *teisės kūrimas*, *teisės aiškinimas*, *teisinis argumentavimas*, *teisinis diskursas*. Taip pat buvo galimybė nurodyti ir kitą variantą, kuris, jų nuomone, geriausiai apibūdintų šiuos reiškinius: Konstitucinio Teismo nutarime dėstomos nuostatos; civilinėje byloje priimto sprendimo (nutarties) nuostatos; baudžiamojoje byloje priimto nuosprendžio (nutarties) nuostatos; administracinėje byloje priimto sprendimo (nutarties) nuostatos; ieškovo, pareiškėjo, atsakovo, kaltinamojo pozicijos išdėstymas teismui.

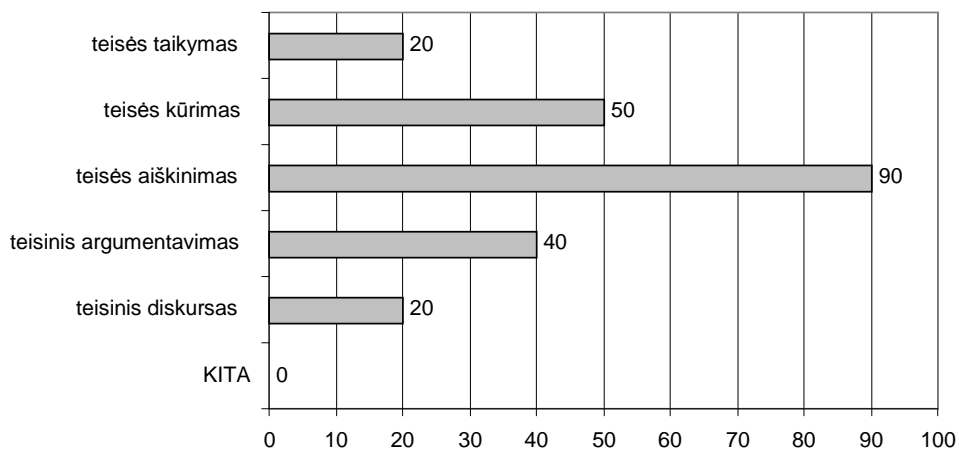
Toliau grafiškai pavaizduota, kokia dalis respondentų pasirinko vieną ar kitą tam tikro konkretaus reiškinio apibūdinimą. Respondentai galėjo žymėti daugiau nei vieną atsakymą, kiekvienu atveju buvo pateiktas tas pats klausimas: „*nurodykite, Jūsų nuomone, tinkamiausius terminus, kurie geriausiai apibūdina įvardytą reiškinį (galima žymėti kelis atsakymus)*“.

Kaip matyti, Konstitucinio Teismo nutarime dėstomas nuostatas (2 pav.) bei civilinėje byloje priimto teismo sprendimo (nutarties) nuostatas (3 pav.) nuomonę išsakę teisėjai pirmiausia laiko *teisės aiškinimu* ir *teisės kūrimu* (pusė arba daugiau kaip pusė apklausos dalyvių pažymėjo šiuos terminus):

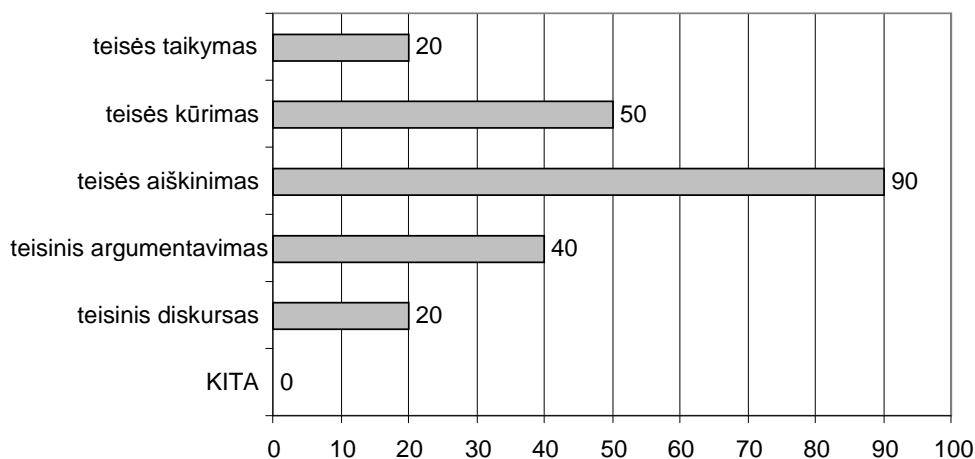
⁴³ Anoniminė teisės praktikų nuomonės apklausa „Teisinių sąvokų sampratų tyrimas“ buvo atlikta 2011 m. gegužės 9–16 d. Apklausa buvo patalpinta elektroninėje erdvėje, respondentams elektroniniu paštu pateikta nuoroda į apklausą, trumpai apibūdinant tyrimo esmę. Apklausoje dalyvavo ir į klausimus atsakė 10 teisėjų, todėl apklausos rezultatai nelaikytini reprezentuojančiais nurodytas teisėjų grupes. Rezultatai laikytini patikima ekspertine atskirų teisės praktikų nuomone, nes beveik visų apklausoje dalyvavusių teisėjų darbo stažas – didesnis kaip 10 metų. Tyrimo klausimai pateikiami I priede.

proc.

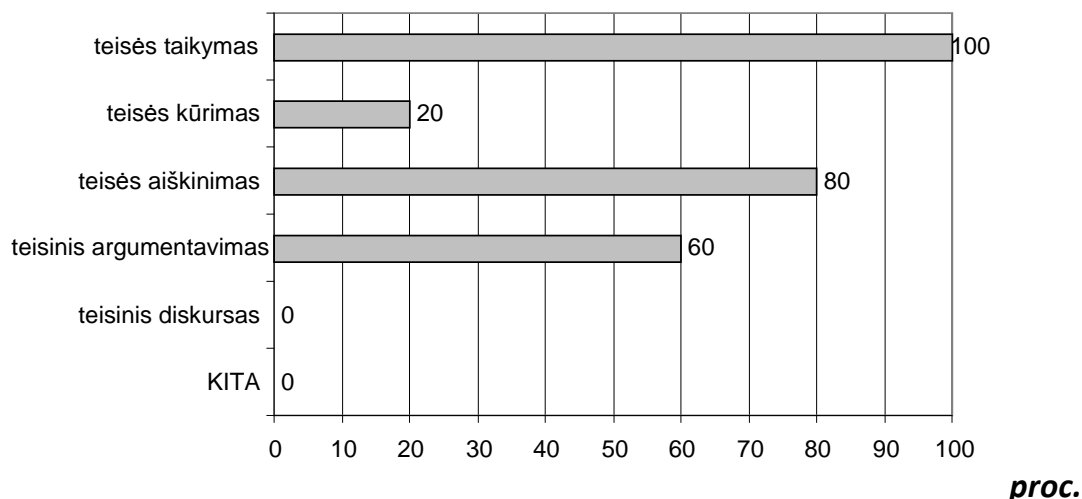
2 pav. Konstitucinio teismo nutarime dėstomų nuostatų apibūdinimas (nuomonių tyrimo rezultatai)

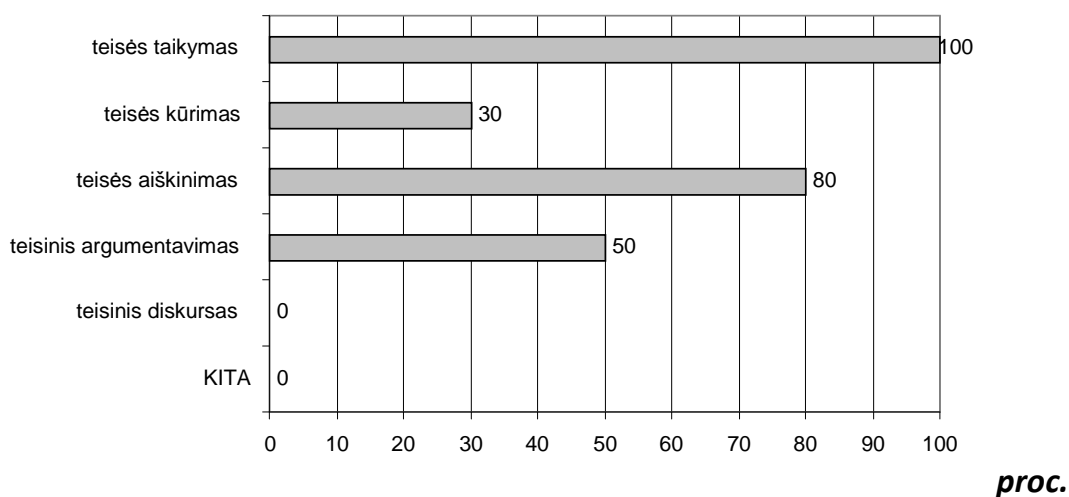
proc.

3 pav. Civilinėje byloje priimto teismo sprendimo (nutarties) nuostatų apibūdinimas (nuomonių tyrimo rezultatai)

Baudžiamojoje byloje priimto teismo nuosprendžio (nutarties) nuostatas (4 pav.) ir administracinėje byloje priimto teismo sprendimo (nutarties) nuostatas (5 pav.) nuomonę išsakyusieji laiko *teisės taikymu* (visi respondentai), *teisės aiškinimu*, *teisiniu argumentavimu* (pusė arba daugiau kaip pusė apklausos dalyvių):

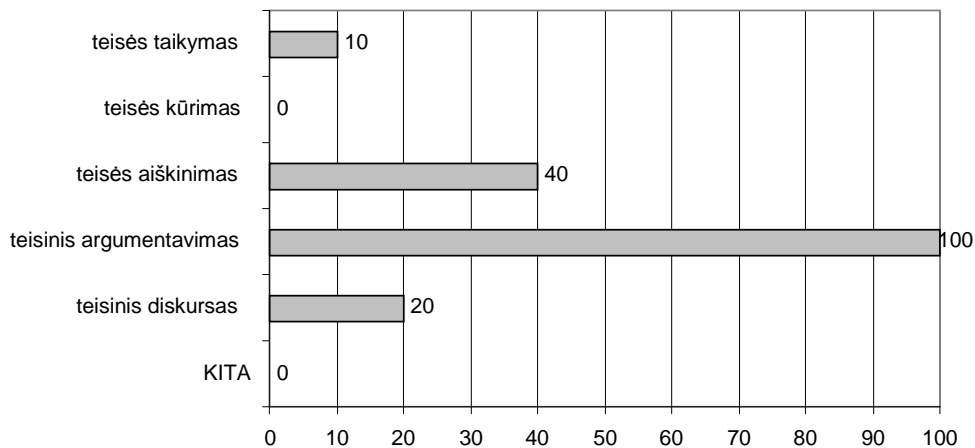

4 pav. Baudžiamojoje byloje priimto teismo nuosprendžio (nutarties) nuostatų apibūdinimas (nuomonių tyrimo rezultatai)

5 pav. Administracinėje byloje priimto teismo sprendimo (nutarties) nuostatų apibūdinimas (nuomonių tyrimo rezultatai)

Ieškovo, pareiškėjo, atsakovo, kaltinamojo pozicijos išdėstymą teismui apklausos dalyviai įvardija pirmiausia kaip *teisinį argumentavimą* (visi respondentai, 6 pav.):

proc.

6 pav. Ieškovo, pareiškėjo, atsakovo, kaltinamojo pozicijos išdėstymo teismui apibūdinimas (nuomonių tyrimo rezultatai)

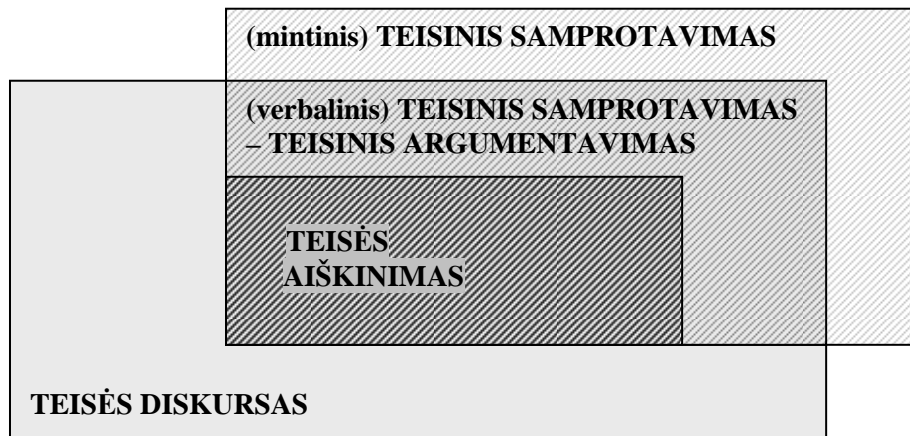
Kaip matyti, teisės praktikai, vertindami teisinius sprendimus ir jų priėmimo procesą, išskyrė įvairius terminus: įvardijo reiškinius teisės taikymu, teisės kūrimu, teisės aiškinimu, teisiniu argumentavimu, teisiniu diskursu. Su teisės taikymu pirmiausia siejamas sprendimų priėmimas baudžiamosiose ir administracinėse bylose, su teisės aiškinimu – visi teisminiai procesai ir teisminiai sprendimai (mažesne apimtimi – ieškovo, pareiškėjo, atsakovo, kaltinamojo pozicijos išdėstymas teismui). Teisinio argumentavimo aspektai būdingi taip pat visiems procesams, tačiau mažiau nei teisės aiškinimas, išskyrus ieškovo, pareiškėjo, atsakovo, kaltinamojo pozicijos išdėstymą, kuriame vyrauja teisinis argumentavimas. Teisės diskursu nedidelė dalis respondentų įvardijo Konstitucinio Teismo samprotavimą, bendros kompetencijos teismo, sprendžiančio civilinę bylą, samprotavimą, taip pat ieškovo, pareiškėjo, atsakovo, kaltinamojo pozicijos išdėstymą. Teisės kūrimas iš dalies sietinas su visais teisminiais procesais, tačiau nesietinas su proceso dalyvių pozicijos išsakymu.

Remiantis apklausos rezultatais matyti, kad terminas *teisinis argumentavimas* nėra pagrindinis terminas visais teisinių sprendimų priėmimo apibūdinimo atvejais. Autorės nuomone, tai nepakankamai tiksliai atspindi realius teisinių sprendimų priėmimo procesus, kurių kiekvienas galėtų būti

įvardytas *inter alia* ir teisiniu argumentavimu. Kaip minėta, manytina, kad tokiems atsakymams turi įtakos Lietuvos teisės doktrinos ypatumai ir kryptis.

1.1.5. Teisinis argumentavimas – visumos dalis

Apibendrinus aukščiau išdėstytas pastabas apie terminų *teisės diskursas*, *teisinis samprotavimas*, *teisinis argumentavimas*, *teisės aiškinimas* prasmes ir vartojimą, aptartas sąvokas, nusakančias teisinio sprendimo priėmimo fenomeną, galima pavaizduoti kaip susikertančių aibių sistemą (7 pav.):

7 pav. Sąvokomis *teisės diskursas*, *teisinis samprotavimas*, *teisinis argumentavimas*, *teisės aiškinimas* apibūdinamų reiškinių sąveika ir aprėptis

Teisės diskursas laikytinas plačiausios apimties sąvoka ir fenomenu, iš esmės apimančiu visus kitus matomus, verbalinius reiškinius, pirmiausia teisinį argumentavimą ir teisės aiškinimą. Teisinis samprotavimas yra racionalioji teisės diskurso dalis, tačiau nebūtinai *expressis verbis* išreikšta (ir tuo iš dalies „netelpanti“ į paprastai verbaliniu fenomenu laikomą teisės diskursą). Teisinis argumentavimas, pagrindimas yra matomoji, eksplicitinė teisinio samprotavimo pusė. Argumentavimas, kaip ir samprotavimas, sietinas su racionalumo, sąmoningumo, tikslingumo kategorijomis, kurios mažiau būdingos teisės diskurso sampratai. Teisės aiškinimas, suprantamas siaurąja

prasmė (kaip teisinių tekstų prasmės išaiškinimas), laikytinas sudėtinė teisinio argumentavimo dalimi.

Remiantis pateikta schema, pagrindinės šiame tyrime teisinio sprendimo priėmimo fenomeną nusakančios sąvokos apibūdintinos taip: *teisinis argumentavimas* – eksplicitiškai išreikšta teisinio samprotavimo dalis, kuri, nors ir apimdama teisės interpretavimo elementus, laikoma argumentacinio pobūdžio praktika; *teisinis samprotavimas* – žmogaus veikla, kurios pagalba ir kurios metu identifikuojama, kas yra teisė, teisinių sprendimų priėmimo procesas, apimantis tiek implicitinę, tiek eksplicitinę samprotavimo dimensijas.

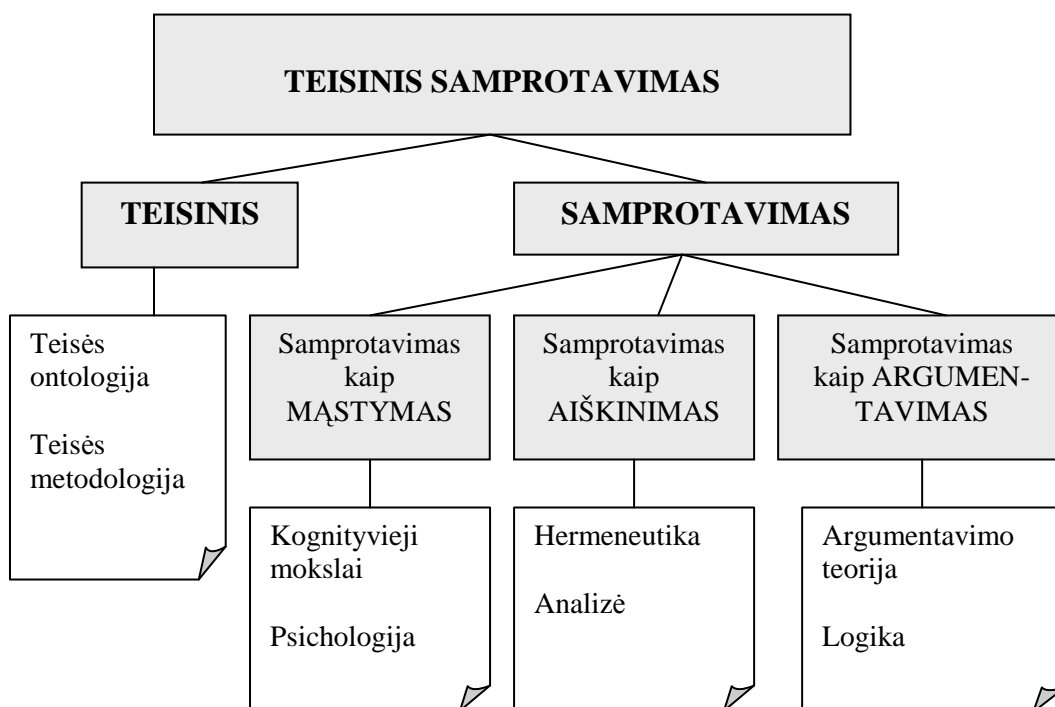
Papildomai pastebėtina, kad ši schema nesietina su konkrečiais teisę aiškinančiais, teisiškai argumentuojančiais, apie teisę diskutuojančiais subjektais. Aptariami reiškiniai nėra siejami su privalomumu, oficialumu, pavyzdžiui, nesprenžžiama, ar teisės aiškinimas čia reiškia oficialų, ar neoficialų teisės aiškinimą. Pavaizduoti reiškiniai pirmiausia reiškia skirtingus žmogaus racionalios veiklos lygius, jų tarpusavio santykį. Kiekvienas tiek teisės diskurso, tiek teisinio samprotavimo, tiek teisinio argumentavimo ar aiškinimo reiškinys gali būti ir oficialus, ir neoficialus⁴⁴.

1.1.6. Teisinis argumentavimas – specialus metodologinis požiūris

Požiūris į terminų *teisės diskursas*, *teisinis samprotavimas*, *teisinis argumentavimas*, *teisės aiškinimas* santykį kaip į visumos ir dalių santykį, pasirinkimas persidengiančių ir susikertančių aibių modeliu, nėra vienintelis galimas požiūris į teisinio argumentavimo sampratą. Kaip jau buvo pastebėta, sąvokų *aiškinimas*, *argumentavimas*, *diskursas* pasirinkimas (kartu su leksiniu dėmeniu *teisinis*) sietinas su tam tikro požiūrio, metodologijos pasirinkimu. Šie požiūriai, metodologijos yra veikiau vienas kitą papildantys nei vienas kitą apimantys, todėl sąvokų santykį galima vaizduoti ir kitaip, pabrėžiant metodą, kuriuo reiškinys tiriamas (8 pav.):

---

⁴⁴ Oficialumo aspektai šiame darbe plačiau neanalizuojami. Svarbesne kategorija laikomas teisės, teisinio argumento *privalomumas*, plačiau žr. 1.2.3 poskyryje.

8 pav. Sąvokos *teisinis samprotavimas* sampratos skirtingus aspektus atskleidžiantys metodologiniai požiūriai

Taigi, argumentavimas, besiremiantis argumentavimo teorijos ir iš dalies logikos mokslo išvalgomis, išryškinantis pagrindimo ir įtikinimo elementus, gali būti specialus požiūris į teisinį samprotavimą, tam tikra teisinio samprotavimo tyrimo metodologija. Taip pat aiškinimas, kaip interpretacinis metodas ir fenomenas, kurio metu vyksta sąvokų, nuostatų, tekstų teisinių prasmų atskleidimas, yra kitas požiūris į teisinį samprotavimą, ir t. t.

Atskirose teisinės veiklos srityse šių požiūrių, metodologijų svarba yra skirtinga, pavyzdžiui: mokslinei diskusijai, civiliniam procesui pirmiausia būdingas dialogo ir diskurso bei argumentavimo ir įtikinimo požiūriai; baudžiamajam, administraciniam procesams – argumentavimo ir įrodymo, pagrindimo požiūris; konstitucinei jurisprudencijai – interpretacinis požiūris ir pan. Tai rodo ir aptarti teisėjų nuomonės tyrimo rezultatai.

Tokio požiūrio apie teisinį samprotavimą, kai pabrėžiami skirtingi metodologiniai požiūriai (8 pav.), laikosi teisės mokslininkai J. Stelmach ir

B. Brozek. Autoriai išskiria keturias, jų manymu aktualiausias metodologines paradigmas, kurios paaiškina teisinio samprotavimo fenomeną: logiką, analizę, argumentavimą, hermeneutiką. Pastebima, kad skirtingos metodologinės paradigmos veikia papildo nei apima viena kita⁴⁵:

„Pirma, keturi aprašyti metodai neturėtų būti suprantami kaip „interpretavimo technologijos“. Mes veikia pateikėme galimus pagrindus, ant kurių gali būti konstruojama koherentiška teisės ir interpretavimo metodo teorija. Mūsų teiginys nėra toks paprastas, kad teisininkas ar teoretikas gali naudoti logiką, analizę, argumentavimą ar hermeneutiką. Toks teiginys yra teisingas tik ta prasme, kad keturi minėti pagrindai yra „platformos“, į kurias gali remtis visa apimančio ir pritaikomo interpretavimo metodo ar technikos kūrimas. Antra, mes teigiame, kad bet kuri iš šių technikų galiausiai yra redukuojama į vieną iš šių keturių požiūrių ar jų kombinaciją.“

Argumentavimas, kaip jį aiškina minėti mokslininkai, gali būti suprantamas plačiai, kaip apimantis visus kitus metodus, – logiką, analizę, hermeneutiką, o taip pat siauriau – kaip racionalus pagrindimas, kartais dar įvardijamas neformaliąja logika. Argumentavimo technikų tinkamumas teisei pasireiškia tuo, kad argumentavimo teorija neakcentuoja tiesos kategorijos, todėl yra tinkamesnė (nei, pavyzdžiui, logika) normatyviesiems teiginiams (kurie nesiejami su teisingumu ir klaidingumu) pagrįsti. Argumentavimo tikslas yra ne tiek tiesos, objektyviai teisingo (angl. *correct, true*) sprendimo radimas, kiek racionalaus ir efektyvaus sprendimo pasiekimas. Racionalumą lenkų autoriai supranta kaip sąžiningumą (angl. *fairness*), nešališkumą (angl. *equity*), pagrįstumą (angl. *validity*), patikimumą (angl. *reliability*)⁴⁶. Efektyvus sprendimas – tai disputo dalyvius įtikinantis sprendimas. Argumentavimas gali būti suprantamas tiek kaip antikinės dialektikos ir retorikos šiuolaikinė sintezė, tiek kaip procedūrinė (normatyvioji, formalioji) schema, užtikrinanti tinkamą diskurso eigą. Pastebima, kad tai pakankamai atvira metodologija, galinti apimti ir, pavyzdžiui, psichologijos išvalgas (kuomet kalbama apie oponento

---

⁴⁵ Stelmach J., Brozek B. *Methods of Legal Reasoning*, Dordrecht: Springer, 2006, p. 211.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 111.

įtikinimą) ar pan. Argumentavimo technikos yra ypač svarbios vadinamosiose sunkiose bylose, kuomet teisės dogmatika, logika, analizė yra nebepakankami metodai, o pasikliauti vien intuityviaja hermeneutika neatrodo patikima.

Skirtingai nei argumentavimas, logika apibūdinama kaip „tiesos transmisija“: iš teisingų prielaidų teisingai samprotaujant būtinai išplaukia teisingos išvados. Remiantis logika galima įvertinti argumentų tikrumą, pagrįstumą (angl. *validity*), atrasti argumentų formas, kurios užtikrintų teisingų atsakymų iš teisingų prielaidų gavimą. Siekiant išspręsti logikos nepakankamumo problemą, logika papildoma intuicija ir pragmatizmu – taip yra išvengiama logikos paradoksu.

Kalbant apie analitinį metodologinį požiūrį, pastebima⁴⁷, kad istorinės raidos kontekste susiformavo kelios analizės sampratos: 1) teiginių loginio pagrindimo paieškos būdas (antikinė, graikų matematikų samprata); 2) reiškinių suskaidymo, dekomponavimo į paprastesnius ir aiškesnius reiškinius metodas, priešingybė sintezei (R. Dekarto požiūris); 3) teiginių, išsireiškimų paaiškinimas, išvertimas į priimtinesnę, tikslesnę kalbą (B. Russell apibrėžimas). Analizė nėra absoliučiai vertybiškai neutralus metodas, nes bet koks reiškinių, atvejų, teiginių analizavimas, „supaprastinamas“ remiasi viena ar kita koncepcija. Pavyzdžiui, teisiniame samprotavime labiausiai paplitusios ekonominė analizė ir lingvistinė analizė remiasi šiuolaikiniu požiūriu į ekonomiką ar įprastinėmis šiuolaikinės kalbos prasmėmis. Tam tikras analizės metodo trūkumas yra ir tas, kad grynos, vientisos analizės paprastai nesama: teisinėse praktikose stebimas arba metodologinis pliuralizmas, kai vienu metu naudojamos skirtingos analitinės koncepcijos, schemas (kalbos, į kurias „verčiama“), arba egzistuoja analitinių schemų nesuderinamumas, pavyzdžiui, analizė civilinėje, baudžiamojoje ir konstitucinėje teisėje gali būti neapjungiamos į vieną metodą. Argumentavimo teorijos metodologija galimai papildo šį analizės metodo nepakankamumą.

Hermeneutinio, interpretacinio požiūrio projekcija aiškinant teisinį samprotavimą yra intuityvus situacijos suvokimas, mintinis aplinkybių

---

⁴⁷ Stelmach J., Brozek B., *supra note* 45, p. 69-109.

gretinimas su žinomais teisiniais tekstais, verbalinis aiškinimas, normų taikymas ir pan. Hermeneutikos, kaip metodologijos, universalumas, talpumas ir kartu neapibrėžtumas lemia tai, kad ji yra lengvai pasitelkiama tiek teisėje, tiek įvairiose šiuolaikinėse humanitarinėse studijose, tačiau kartu negarantuojanti aiškių, vienaprasmių atsakymų, nesileidžia būti verifikuojama. Hermeneutika, tik XIX amžiuje ženkliau atsiskyrusi nuo bendrosios filosofijos, teologijos, filologijos, jurisprudencijos, reiškia sąsają tarp aiškinimo ir supratimo, o kartais įvardijama supratimo mokslu. Ji neretai skirstoma į analitinę hermeneutiką (interpretavimo filosofiją) ir hermeneutiką kaip komunikavimo teoriją. Hermeneutikai tik su tam tikromis išlygomis gali būti priskirtas metodo ar būdo pavadinimas, nes čia nėra kitiems metodams būdingo rezultato išvedimo iš pirminių prielaidų (čia iš principo nereikalauja pirminių prielaidų, vadinamojo „archimedinio atramos taško“), taip pat nesama jokių formalių struktūrų. Vis tik, nepaisant šios kritikos, aiškių metodo ribų nebuvimo, hermeneutikų vartojamų sąvokų *pažinimas*, *supratimas* neapibrėžtumo, ji laikytina atskiru, pirmiausia intuicija paremtu interpretavimo būdu, skirtingu nuo aukščiau išvardytų logikos, analizės ar argumentavimo. Šiandienines hermeneutikos teorijas galima atpažinti pagal vartojamas sąvokas *hermeneutinis ciklas* (kuri reiškia ciklišką supratimą / aiškinimą / taikymą, Aristotelio terminais – lot. *subtilitas intelligendi*, *subtilitas explicandi*, *subtilitas applicandi*), *konkretizacija*, *aktualizacija*.

Šiame tyrime ieškant teisinių sprendimų pagrindimo korektiškumo standartų, daugiau ar mažiau pasitelkiamos visos įvardytos metodologinės paradigmos, tačiau, kaip jau buvo ir dar bus pastebėta, manytina, kad tinkamiausias yra argumentacinis metodologinis požiūris.

Taigi, *teisinis argumentavimas* yra ne tik teisinio samprotavimo sudedamoji dalis (kaip 7 pav.), tačiau ir tam tikras metodologinis požiūris į teisinį samprotavimą. Teisinis samprotavimas – fenomenas, kurį galima aiškinti remiantis įvairiomis metodologijomis (kaip 8 pav.), tarp jų ir argumentaciniu požiūriu.

Apibendrinant pastebėtina, kad šioje dalyje terminai *teisės diskursas*, *teisinis samprotavimas*, *teisinis argumentavimas*, *teisės aiškinimas* buvo veikiau paaiškinti, nei tiksliai apibrėžti. Minėti terminai sunkiai apibrėžiami jau vien dėl to, kad yra sudėtiniai, sudaryti iš dviejų leksinių vienetų, kurių kiekvienas turi savo „krūvį“. Taip pat, kaip jau minėta, terminų vartojimas nėra tolydžiai paplitęs Lietuvos teisės doktrinoje ir praktikoje, o remiantis kitų kalbų teisinių diskursų išvalgomis, kyla terminijos atitikties problema.

Kitoje dalyje, aiškinant ir apibrėžiant teisės sąvoką, siekiama didesnio tikslumo.

1.2. Sąvokos *teisė* samprata

Tyrimė, kuriame keliamas teisinio argumentavimo korektiškumo klausimas ir laikomasi nuostatos, kad teisė kyla iš teisinio samprotavimo bei įvardijama teisiškai argumentuojant, yra būtinas tikslus teisės – korektiško teisinio argumentavimo rezultato – apibrėžimas.

Perfrazuojant teisės klasikų, pastebinčius, kad kiekviena karta vis iš naujo kelia klausimą *kas yra teisė*, galima teigti, kad į šį klausimą neišvengiamai tenka atsakyti ir kiekviename teisės teorijos, teisės filosofijos diskurse bei šios krypties tyrime.

Socialinių, humanitarinių, kultūrinių mokslų, kuriems iš esmės priskirtinas ir teisės mokslas, pagrindinių sąvokų esminė savybė yra nevisiškas jų apibrėžtumas, ginčijamumas, dviprasmiškumas ar daugiaprasmiškumas. Pavyzdžiui, nors daugumai suprantamos sąvokos demokratija, teisė, visuomenė, teisingumas, lygybė, mokslas ir pan., nors atskirų asmenų šioms sąvokoms suteikiamas turinys yra panašus, ir tai reiškia, kad egzistuoja tam tikra bendra, apytiksliai vienoda šių sąvokų prasmė, kuri yra esminė kalbos, susikalbėjimo, komunikavimo prielaida, tačiau šių sąvokų apibrėžimų gali būti ne vienas.

Tyrinėjant sąvokų apibrėžtumo problematiką, filosofijoje skiriami klasikinis ir neklasikinis socialinių, kultūrinių sąvokų darybos būdai⁴⁸. Šiame darbe sąvokai *teisé* apibrėžti pasitelktas klasikinis sąvokų darybos būdas, o plačiau analizuojant atskirus teisės sampratos bruožus neišvengiamai prireikia ir neklasikinio sąvokų darybos būdo.

Prieš apibrėžiant teisės sąvoką, toliau trumpai aptariami sąvokų darybos metodai.

Klasikinė ir neklasikinė socialinių, kultūrinių sąvokų darybos metodologija. Pagal klasikinę teoriją, sąvokų daryba suprantama kaip būdas, kai reiškinių adekvataus apibrėžimo požymiu laikomas būtinų ir pakankamų reiškinių požymių nurodymas. Toks apibrėžimas yra pakankamai griežtas (remiamasi raiškiųjų aibių, angl. *crisp sets* teorija, negalimo trečiojo dėsnio): konkretus požymis arba priklauso, arba nepriklauso reiškinių apibūdinimui, o reiškinyje arba turi, arba neturi tam tikro konkretaus požymio. Kadangi požymių sąrašas paprastai nėra baigtinis, neretai pasirenkama minimalistinė arba maksimalistinė strategija⁴⁹: 1) vadovaudamasis minimalistine strategija, tyrinėtojas turi sudaryti kuo išsamesnį dalykinėje literatūroje aptinkamo jį dominančio reiškinių apibrėžimų sąrašą, išskirti nurodomus požymius, iš tų požymių sąrašo pašalinti vienas kitam prieštaraujančius požymius, taip pat tuos, kuriuos nurodo tik vienas kitas autorius. Taip gaunamas minimalus požymių sąrašas, kurį sudaro tik tie požymiai, kurie kartojasi visuose literatūroje aptinkamuose apibrėžimuose; 2) sekant maksimalistinė strategija, sudaromas maksimalus požymių sąrašas, kuris maksimaliai įvairiapusiškai ir išsamiai apibrėžia reiškinių. Neretai taip sudarytas apibrėžimas atspindi ekstremalią, kraštutinę, idealią reiškinių formą.

Tais atvejais, kai, siekiant sudaryti minimalistinį požymių sąrašą, nerandama nei vieno į sąrašą galimo įtraukti požymio, pasinaudojama šeiminio panašumo fenomeno samprata. Tokius atvejus išsamiai yra analizavęs

---

⁴⁸ Norkus Z. Apie klasikinę ir neklasikinę sąvokų darybą socialiniuose ir kultūros moksluose: minimalūs ir maksimalūs apibrėžimai, šeiminiai panašumai ir neraiškiosios aibės, *Problemos*, Nr. 75, 2009, p. 94–111.

⁴⁹ Gerring J. *Social Science Methodology. A Criterial Framework*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 65–86.

L. Wittgenstein, kaip pavyzdį nurodydamas *žaidimo* sąvoką. Jei sąvoka reiškia tokius reiškinius, kuriems yra sudėtinga rasti bendrą vardiklį, nors vieną bendrą požymį, ji gali būti apibrėžiama referuojant į kitų, giminingų sąvokų visumą, šeimą. Pavyzdžiui, sąvoka *žaidimas* apibrėžiama referuojant į sąvokų *šachmatai, žaidimas kauliukais, krepšinis, gaudynės*, etc. šeimą, nes yra pernelyg sudėtinga išskirti visiems žaidimams bendrus požymius. Tačiau pastebima⁵⁰, kad ir šiais bei panašiais atvejais gali būti taikomas klasikinis sąvokų darybos būdas – tik šiuo atveju sąvokai apibrėžti sudaromas alternatyvių charakteringiausių požymių sąrašas ir nurodoma, kad reiškinys, objektas atitinka sąvoką, kai jis turi ne mažiau kaip nustatytą požymių, priklausančių šiam sąrašui, skaičių.

Pagal neklasikinį sąvokų darybos būdą, atsisakoma prielaidos, kad bet kuriam reiškiniui ir bet kuriai sąvokai galioja, kad reiškinys arba priklauso, arba nepriklauso sąvokos apimčiai (šiuo atveju raiškiųjų aibių teoriją keičia neraiškiųjų, angl. *fuzzy*, aibių teorija)⁵¹. Reiškiniui tam tikras požymis yra būdingas ar nebūdingas ne absoliučiai vienareikšmiai, o tam tikru laipsniu, daugiau ar mažiau (pvz., konkreti politinė santvarka gali būti laikoma daugiau ar mažiau demokratija, tam tikri tyrinėjimai daugiau ar mažiau moksliški ir pan.). Kartais požymio būdingumo laipsnis gali būti išreiškiamas procentine išraiška ar trupmena nuo 0 iki 1.

Teisės sąvoka šiame darbe apibrėžiama vadovaujantis aukščiau minėtu klasikiniu sąvokų darybos būdu, sudarant minimalų požymių sąrašą. Sąvokos *teisė* apibrėžimui pagrįsti ir iliustruoti pasitelkiami kelių skirtingų teisės mokslininkų, tyrėjų pateikti teisės apibūdinimai. Atsižvelgiant į tai, kad teisės samprata nėra pagrindinis šio disertacinio tyrimo dalykas, čia nėra pateikiama išsami visų teisės sampratų analizavusių autorių požiūrių lyginamoji analizė.

Trumpai paminėtina, kad teisinėje literatūroje teisė gretinama tiek su teisės šaltiniuose įtvirtintų normų ir principų sistema, tiek su socialine praktika, teismų veikla. Galimas požiūris, kad teisės esmė geriausiai išreikšta

---

⁵⁰ Norkus, *supra note* 48., p. 101.

⁵¹ *Ibid.*, p. 94–111.

moksliniais kriterijais bei tinkamu samprotavimu paremtoje teisės doktrinoje, taip pat požiūris, kad teisė yra ideali teisinė konstrukcija, siekiamybė, prie kurios tegalima artėti netobulais teisiniais tekstais, ir pan.⁵² Šiam tyrimui, kaip pastebėta, visų galimų sampratų išsami analizė nėra tiesiogiai aktuali – svarbu išskirti tuos teisės esmę nusakančius bruožus, kurie yra reikšmingi kalbant apie teisinį pagrindimą, išvedimą, argumentavimą.

Apibendrinus įvairius galimus požiūrius, išskirtini šie du universalūs bei nagrinėjamai problematikai aktualūs teisės požymiai:

- normatyvumas;
- privalomumas.

Teisė – norminio pobūdžio teiginiai, kuriems tam tikru momentu tam tikri individai (tam tikra visuomenė) paklūsta / turi paklusti.

Taip apibrėžiant teisę atsiribojama nuo kitų su teise siejamų aspektų, požymių, kurie aptariami teisės doktrinoje, tačiau dėl kurių nėra vienareikšmio sutarimo:

- teisės kilmę įvardijančio požymio. Pateiktame apibrėžime neakcentuojama, ar teisė yra prigimtinio, ar sutartinio, ar prievartinio, vienu individų ar jų grupių valios primetimo kitiems pobūdžio, ar istoriškai susiformavęs tam tikras individų visuomeninio gyvenimo fenomenas, kaip kalba, kultūra, moralė, religija ir pan.;

- teisės veikimo užtikrinimą nusakančio požymio, t. y. nesiaiškinama, kiek teisės normų veikimas, laikymasis yra savanoriškas, o kiek prievartinis, kodėl teisė veikia, kodėl jos yra laikomasi ir pan.;

- teisės formalų įtvirtinimą pažyminčio požymio. Įtraukus į apibrėžimą teisės šaltinio sąvoką, turėtume apibrėžimą apibrėžime: reikėtų papildomai apibrėžti teisės šaltinio sąvoką, o teisės šaltinių rūšys ir jiems teikiama svarba skirtingose teisinėse sistemose ar net teisės šakose varijuoja. Šiame darbe laikoma, kad normos formalus įtvirtinimas skirtinguose

---

⁵² Plačiau apie teisės sampratą, šių sampratų privalumus ir trūkumus – žr. Mackuvienė E. Teisės mokslo ir jurisprudencijos mokslinio problema, *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr. 1(5); Peczenik, A. *Scientia Juris. Legal Doctrine as Knowledge of Law and as a Source of Law*, Dordrecht: Springer, 2005, p. 172–176.

dokumentuose (šaltiniuose) reiškia ne tiek normos buvimą ar nebuvimą teise, kiek skirtingą normos privalomumo laipsnį (apie tai – šiek tiek toliau šiame skyriuje, taip pat žr. 9 pav.), kuris atitinkamai reiškia skirtingą teisinio argumento stiprumo laipsnį. Taigi, apibrėžiant šią sąvoką, minėtas aspektas neįtraukiamas;

- galiojimą nusakančio požymio. Teisės normos galiojimą, kaip esminį teisės požymį, skyrė normatyvizmo klasikas H. Kelsen, jį siedamas *inter alia* ir su privalomumu⁵³. Čia pasirinkta pabrėžti būtent privalomumo, o ne galiojimo aspektą, laikant kad teisės normos galiojimas yra tik viena iš teisės privalomumą lemiančių sąlygų; privalomumas laikytinas universalesniu teise apibūdinančiu požymiu, nei galiojimas.

Panašių apibrėžimų į aukščiau pateiktą teisės apibūdinimą, kuriame pabrėžiamas normatyvumas ir privalomumas, galima rasti ir Lietuvos teisės doktrinoje, pvz.:

„Teisė šiame darbe suprantama plačiai – kaip taisyklės, kurios daro įtaką individo elgesiui, yra laikomos įpareigojančiomis ir priimtiniomis nesutarimams spręsti, o jų pagrindu priimti sprendimai laikomi privalomais“⁵⁴,

taip pat kitų valstybių autorių dabartiniuose darbuose, pvz.:

„Teisė yra tai, kam mes savo visuomenėje turime paklusti. Teisinis samprotavimas, besiremiantis teisės aktais, teismų praktika ir pan., yra vienintelis būdas nustatyti, kas yra teisė. Teisės doktrina yra geriausia teisinio samprotavimo forma. Ji įvertina teisės aktus, praktiką, kultūrinę patirtį – visa tai tam, kad nustatytų „tikrąją“, egzistuojančią dar iki samprotavimo teisinę privalomybę“⁵⁵

bei teisės doktrinos klasikoje, pvz.:

„<...> visiškai teisingas pripažinimas, jog kur yra teisė, ten žmonių elgesys tam tikru požiūriu tampa nealternatyvus arba privalomas. Pasirinkus

⁵³ Kelsen H. *Grynoji teisės teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 49-52.

⁵⁴ Šimašius, R. *Teisinis pliuralizmas*, daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2002, p. 51–52.

⁵⁵ Peczenik A., *supra note* 52, p. 174–175.

tokį išeities tašką, <...> ir mes, konstruodami naują teisės sampratą, grindžiamą pirminių ir antrinių normų sąveikos koncepcija, pradėkime nuo tos pačios idėjos.⁵⁶

Apibrėžus teisę kaip normatyviusius privalomus teiginius, plačiau aptartinas ir kiekvienas šį apibrėžimą sudarantis aspektas: *normatyvumas, privalomumas, teiginys*.

1.2.1. Teisė – normatyvusis fenomenas

Teisės doktrinoje, teisės sociologijos studijose dažnai diskutuojama apie tai, ar teisė yra privalomybė, ar esamybė. Teisės sociologai neretai pabrėžia, kad prasminga yra tirti *teisę, kokia ji yra* (iš tikrųjų), o ne teisę, *kokia ji turi būti*.

Ši esamybės ir privalomybės dvilypumą svarbu aptarti ne tik siekiant patikslinti, paaiškinti teisės sampratą, susietą su normatyvumu. Šis aspektas yra reikšmingas ir visam tyrimui, nes analizuojant teisinį argumentavimą tenka analizuoti normatyviųjų teiginių bei nuostatų, nurodančių kaip kažkas turi ar neturi būti, pagrindimo problematiką. Esamybės ir privalomybės aspektai jau buvo minimi ir šio darbo įvade metodologijos dalyje pastebint, kad galima kalbėti apie tai, koks teisinis argumentavimas yra, ir koks jis turi būti. Kaip paaiškės, teisiniame argumentavime aiškios skirties tarp *yra* ir *turi būti* nebuvimas yra viena iš teisinio pagrindimo charakteristikų.

Taigi, šiame darbe laikoma, kad teisė yra *tai, kas turi būti*, tačiau tik ta prasme, kad teisė yra norminio pobūdžio nuostatos. Teisė nelaikoma metafiziniu idealu, egzistuojančiu už žmogiškojo pažinimo ribų (pvz., dieviškoji teisė), prie kurio reali teisė tegali tik artėti, kuris yra realios teisės matas, standartas. Teisė taip pat nėra nuostatos, kurias priimtų idealus įstatymų leidėjas, kurias formuluotų idealus teismas (R. Dworkin hipotetinis teisėjas Heraklis), kurias aiškintų idealus teisės mokslininkas, nes tokio idealaus įstatymo leidėjo, teisėjo ar mokslininko realiai nėra. Be abejo, gali būti teisės

---

⁵⁶ Hart L. H. A. *Teisės samprata*, Vilnius: Pradai, 1997, p. 165.

diskursų, kuriuose diskutuojama ir apie tokią idealią teisę, tačiau tokio požiūrio šiame darbe nėra laikomasi, nes manytina, kad referavimas į realiai neegzistuojančius objektus (tam tikrą teisės dvasią) yra pernelyg metafizinis.

Taip pat neplėtojama sociologinio pobūdžio diskusija, kad egzistuoja normos, kurių faktiškai laikosi tam tikra visuomenė, kurios faktiškai efektyviai veikia, ir normos, kurios yra įtvirtintos pripažintuose teisės šaltiniuose, kurios laikomos oficialiai galiojančiomis ir yra privalomos tai visuomenei, tačiau nebūtinai efektyviai veikiančios; pirmąsias normas įvardijant teise, kokia ji yra, o antrąsias – teise, kokia ji turi būti⁵⁷.

Šiam tyrimui yra svarbu pabrėžti tik tai, kad teisė, *kokia ji yra*, – norminio pobūdžio reiškinys. Teisės normos yra nuostatos, kuriomis nurodoma, kaip kažkas turi būti arba kaip kažkas neturi būti. Todėl teisė yra privalomybė, o ne esamybė. Tiek įstatymų leidėjo, tiek teismo, tiek teisę taikančio viešojo ar privataus asmens pagrindinė užduotis yra nurodyti, suformuluoti, kaip kažkas turi būti. Jei teisės mokslininkas kelia klausimą, kas yra teisė, jis taip pat kelia klausimą, kaip kažkas turi būti⁵⁸.

Normatyvusis teisės pobūdis akivaizdus, kai omenyje turimi konkretūs klausimai, į kuriuos turi atsakyti įstatymų leidėjas, teismas ar kitas teisę taikantis asmuo, pvz.: kokios priemonės turi būti taikomos už kėsinimąsi į svetimą nuosavybę? Kokiomis teisėmis gali naudotis akcininkų susirinkimas? Ar turi Jonas sumokėti Marijai ir kokio dydžio sumą? Ir pan.

Taigi, iš esmės teisė yra visuma atsakymų į normatyviojo, direktyvinio, vertybinio pobūdžio klausimus. Šie klausimai yra tokie: kaip turi, gali, privalo elgtis tam tikri asmenys, kaip kažkas gali, turi, privalo vykdyti tam tikromis aplinkybėmis.

Čia galima pastebėti, kad, vertinant teisę kaip išskirtinai normatyvųjį fenomeną, tampa nebeaktuali teisės ir moralės, teisės ir kitų norminių tvarkų

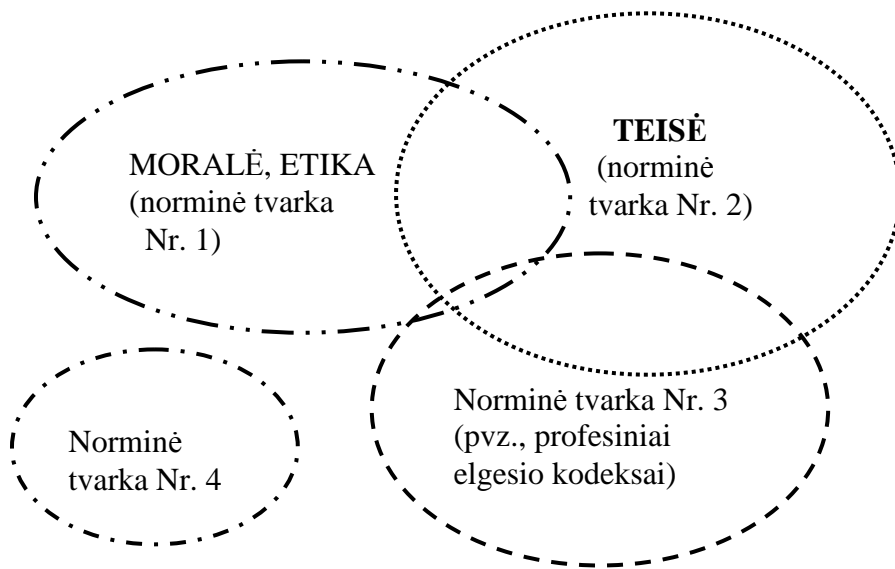
---

⁵⁷ Kūris E. *Ko neparašė Rogeris Cotterrellas arba subjektyvusis teisės sociologijos įvado įvadas*, Cotterrell R. *Teisės sociologija, Įvadas*, 1997, p. 384–412.

⁵⁸ Be abejo, teisės mokslininkas gali kelti ir kelia pačių įvairiausių klausimų apie teisę ir teisinio pobūdžio reiškinius (ne tik apie tai, kaip kažkas turi būti) ir atitinkamai taiko įvairius tyrimo būdus, tarp jų ir nustatančius tam tikrus faktus, realią dalykų padėtį ir pan. Tačiau, keldamas klausimą, kas tam tikrose situacijose ar visuomenėje yra teisė, teisės mokslininkas privalo atsakyti į klausimą, kaip kažkas turi arba neturi būti, turi ar neturi elgtis.

atribojimo problema. Akivaizdu, kad šios sistemos iš dalies sutampa: viena ir ta pati norminė nuostata (pvz., nuostata, kad *neturi būti atimama gyvybė*) gali būti būdinga kelioms tam tikroje visuomenėje egzistuojančioms norminėms tvarkoms, o kai kurios nuostatos (pvz., nuostata, kad *reikia nusiimti kepurę valgant*) tik vienai ar daliai šių norminių tvarkų. Aibių terminais kalbant, tai yra paprastai susikertančios aibės, o atskirais atvejais – viena kitą apimančios ar bendrų elementų neturinčios aibės (8 pav.):

9 pav. Teisė kaip normatyvusis fenomenas: teisės ir kitų norminių tvarkų santykis

Šioje schemoje norminių tvarkų (aibių) elementai yra tam tikrą normatyvų turinį turinčios nuostatos. Šių aibių ribos siejamos tik su turinio aspektu ir niekaip nesiejamos su norminių nuostatų pripažintinumu, privalomumu ir pan. požymiais. Todėl, kalbant apie teisės normatyvumą, teisės ir moralės atribojimo problemos nagrinėjimas iš esmės nėra prasmingas: dalis nuostatų yra tik teisinės, dalis – tik moralinės, etinės, o dalis – būdingos tiek teisei, tiek moralei. Jei skirtingoms normatyviosioms tvarkoms priklausančios taisyklės turi tą patį vertybinį turinį, iš esmės tai yra ta pati, o ne kelios

skirtingos taisyklės. H. Kelsen apie moralės ir teisės santykį yra pastebėjęs⁵⁹: „*teisės ir moralės skirtumas – ne tai, ką šios dvi socialinės tvarkos įsako arba draudžia, o tai, kaip jos įsako arba draudžia tam tikrą elgesį*“.

Argumentavimo kontekste svarbu pastebėti, kad skirtingą vertybinį norminį turinį talpinančios taisyklės gali būti lyginamos tarpusavyje atsižvelgiant į jų turinį ir neatsižvelgiant į tai, kuriai normatyviajai tvarkai jos priklauso. Taisyklės vertybinis turinys, o ne jos įtvirtinimo būdas ar forma šiuo atveju lemia argumento stiprumą, svorį.

1.2.2. Teisė – teiginiai

Teisės mokslo darbuose, įskaitant ir tyrimus lietuvių kalba, yra vartojama ne viena sąvoka teisei įvardyti: norma, principas, imperatyvas, direktyva, deskriptyvus teiginys, normatyvus teiginys, nuostata, komanda, kalbos aktas.

Šiame darbe pasirinkta vartoti terminus *norminė nuostata*, *normatyvusis teiginys*, *taisyklė* ir suvokti juos pagal bendrąją leksinę reikšmę: *nuostata* – susidaręs nusistatymas vienodomis aplinkybėmis elgtis vienodai ar panašiai; *teiginys* – tai, kas teigiama, tvirtinama; *taisyklė* – nustatyta darymo tvarka arba teiginys, reiškiantis dėsni, principą, normą, savybę ir pan.⁶⁰.

Teisės diskurse paplitusi sąvoka *norma* šiame darbe keičiama bendresniu *taisyklės* terminu. Taisyklės, o ne normos termino pasirinkimas grindžiamas tuo, kad teisės norma dažnai yra siejama su tam tikra specialia struktūra (hipoteze, dispozicija, sankcija ar su dalimi šių kategorijų), su normų klasifikavimu į tam tikras kategorijas (pvz.: įpareigojančios, draudžiančios, įgalinančios normos ir kt.), t. y. su aspektais, kurie čia nėra akcentuojami. Taip pat dėl to, kad, diskutuojant apie normas, neretai pabrėžiamas jų skirtingumas nuo kito teisės elemento – principo⁶¹, o šiame darbe minima skirtis nėra

⁵⁹ Kelsen H., *supra note* 53, p. 85.

⁶⁰ Keinys S., vyr. red., *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2003.

⁶¹ Žr., pvz., Dworkin R. *Rimtas požiūris į teises*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 57–124; Hart L. H. A., *supra note* 56, p. 401.

esminė. Tuo pačiu svarbu pastebėti, kad terminas *taisyklė* šiuo atveju nereiškia H. Kelsen jai suteiktos prasmės⁶², kai teisės taisykle normatyvizmo klasikas žymėjo teiginį apie teisės normą (pvz., H. Kelsen kalbinę konstrukciją *važiuoti draudžiama* laikytų norma, o konstrukciją *galioja nuostata, kad važiuoti draudžiama* – teisės taisykle). Teisės norma ir teisės taisyklė šiame darbe yra iš esmės sinonimai.

Kita vertus, H. Kelsen preskriptyviųjų ir deskriptyviųjų kalbinių aktų skyrimas į tokius, kuriais yra nurodoma (angl. *prescribing*), kaip kažkas galėtų, privalėtų būti ar nebūti (preskriptyviusius), ir tokius, kuriais aprašoma (angl. *describing*) kaip kažkas yra, buvo ar bus (deskriptyviusius), šiam tyrimui yra aktualus. Autorė taip pat iš esmės pritaria klasikiniam požiūriui, kad tik deskriptyvieji teiginiai gali būti teisingi (angl. *true, correct*) ar klaidingi empirinio ar teorinio įrodymo prasme, o preskriptyviesiems aktams (šiam darbe vartojami normatyvieji teiginiai, taisyklės) teisingumo ir klaidingumo kriterijus neaktualus⁶³. Galima kalbėti apie normatyviojo teiginio (pvz., teiginio *asmuo neturi naudoti kito nuosavybės be savininko sutikimo*) privalomumą, teisėtumą, pagrįstumą, naudingumą (vertinant kokio nors tikslo kriterijumi), vertingumą, gerumą, tinkamumą (kažkam) ir pan., tačiau ne apie teisingumą įrodymo prasme. Ir priešingai, deskriptyvieji teiginiai yra arba teisingi, arba klaidingi, pvz., teiginys *Lietuvos galiojantys teisės aktai įtvirtina, kad naudoti kito nuosavybę be savininko sutikimo yra draudžiama* arba teiginys *už langą lyja* gali būti įvertinti teisingumo / klaidingumo požiūriu, empirinio patikrinimo būdu.

Pastebėtina, kad kalbinių konstrukcijų skirstymas į normatyviusius (preskriptyviusius) ir deskriptyviusius teiginius ne visuomet yra akivaizdus. Kartais kontekstas lemia tai, kad savo forma deskriptyvusis teiginys iš tiesų yra normatyvusis teiginys. Taip dažnai yra teisiniuose tekstuose, pavyzdžiui, teiginys *Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai* išreiškia privalomybę –

---

⁶² Kelsen H., *supra note* 53, p. 92–94.

⁶³ *Ibid.*, p. 91–97.

Konstitucinį Teismą turi sudaryti 9 teisėjai, todėl nagrinėtinas ir vertintinas kaip norminė nuostata.

Šiame darbe apibrėžiant *teisę* nesiremiam H. Kelsen vartota *preskriptyvumo* sąvoka bei J. L. Austino kalbos aktų teorijos (angl. *speech acts theory*) kertine sąvoka *kalbos aktas*, tačiau išliekama kalbinių konstrukcijų erdvėje. Tos kalbinės konstrukcijos – tai normatyvieji teiginiai, teisės taisyklės, atsakymai į klausimus *kaip kažkas turi (privalo) arba neturi (negali) elgtis, kaip kažkas turi arba neturi vykti*.

Šių pastabų dėl teisės įvardijimo kalbinėmis konstrukcijomis pabaigoje taip pat galima pastebėti, kad teisės teorijoje, filosofijoje, sociologijoje į teisės sampratos aprėptį kartais siūloma įtraukti ne tik normas, principus, teismų praktikos ar doktrinos suformuluotas taisykles. Pavyzdžiui, D. N. MacCormick savo vėlesniuose darbuose⁶⁴ teise siūlo laikyti tokius savo pobūdžiu iš esmės skirtingus reiškinius kaip teisės normos, teisiniai faktai ir teisinės institucijos. R. Posner teisės sistemą gretina su mentalinių ir metafizinių struktūrų – tokių kaip laisva valia, prievartos taikymas, reputacija, suvokimas ir kt. – visuma⁶⁵. Šie aspektai, autorės nuomone, veikiau priskirtini teisės ontologijos, teisinio žinojimo, teisinių žinių sistemos sąvokų erdvei ir nelaikytini siauriau suprantama teise.

1.2.3. Teisė – privalomybė

Aptariant teisės normatyvumą pastebėta, kad tam tikros visuomenės teisinė norminė tvarka ir moralinė norminė tvarka iš dalies sutampa, yra bendrų elementų turinčios aibės. Ar tai reiškia, kad teisės mokslininkų diskusijos dėl teisės ir moralės atskyrimo yra neprasmingos ir gali būti įvardytos problemos ieškojimu ten, kur jos nėra? Tačiau šios diskusijos vyksta⁶⁶, todėl reikia pasiaiškinti – kuo remiantis brėžiamos ribos tarp teisės ir moralės, kodėl

⁶⁴ Žr., pvz., MacCormick D. N. *Institutions of Law: An Essay in Legal Theory*, New York: Oxford University Press, 2007.

⁶⁵ Posner R. A. *Jurisprudencijos problemos*, Vilnius: Eugrimas, 2004, p. 89–102.

⁶⁶ Žr., pvz., Dworkin, *supra note* 61, p. 57–124; Burton S. *An Introduction to Law and Legal Reasoning*, 3rd ed., New York: Aspen Publishers, 2007, p. 117–149.

moraliniai imperatyvai atskiriami nuo teisinių, kodėl moraliniai argumentai nelaikomi teisiniais, nors savo turiniu jie yra tapatūs?

Atsakymai į šiuos klausimus yra susiję su kita teisės savybe – teisės privalomumu. To paties norminio turinio nuostata (pvz., nuostata *neturi būti smurtaujama*) gali priklausyti kelioms norminėms tvarkoms, tačiau ji bus teisinė tik tuomet, kai ji bus privaloma.

Neatsižvelgiant į teisinės praktikos ypatumus ir remiantis tik argumentaciniu požiūriu, galima būtų teigti, kad privalomumas turėtų būti argumentuojamas, įrodomas: pasitelkiant svarius ir įtikinamus argumentus turėtų būti pagrindžiama, kodėl tam tikra norminė nuostata (pvz., *neturi būti smurtaujama; Jonas turi sumokėti Marijai 100 Lt* ir pan.) yra privaloma visiems tam tikros visuomenės asmenims bet kokiomis aplinkybėmis (ar privaloma tam tikriems asmenims tam tikromis aplinkybėmis). Tačiau teisės teorijoje ir praktikoje dažniau sutinkamas požiūris nekvestionuoti privalomumo kaip teisės savybės. Kadangi teisė ir yra tai, kas privaloma, išeina, kad privalomumo atskirai įrodinėti tarsi ir nebereikia. Norminių teisinių nuostatų privalomumas siejamas su šių nuostatų įtvirtinimu formaliuose teisės šaltiniuose. Teisės šaltiniai – statutinė teisė, teismų sprendimai, teisiniai papročiai, doktrina ir kt. – objektyviai egzistuoja, o tai, kas juose įtvirtinta (normos, taisyklės, principai), ir yra teisė. Kartais pastebima (dažnai teisininko antipozityvismo pastebima), kad teisė nėra tik tai, kas *expressis verbis* užrašyta teisės šaltiniuose, kad teisė nebūtinai visuomet turi formalų pavidalą, kad teisiniame argumentavime galimi moraliniai, vertybiniai, politiniai, ekonominiai argumentai ir pan., tačiau tuo neketinama neigti pačių teisės šaltinių buvimo ir jų svarbos teisės fenomenui. Teisinėje praktikoje yra įprasta remtis teisės šaltinyje įtvirtinta norma, ją taikyti arba ją aiškinti, tačiau paprastai nėra tinkama kvestionuoti patį teisės šaltinio patikimumą.

Teisės teorijoje, kitaip nei praktikoje, keliami teisės šaltinių patikimumo, reikšmingumo, privalomumo laipsnio, tarpusavio santykio klausimai, taigi, kritiškai vertinami ir patys teisės šaltiniai ar atskiros jų rūšys. Tuo pat metu teoriniame teisės diskurse neatsisakoma bandymų aiškiai ir

vienareikšmiai brėžti ribas tarp teisės ir neteisės, griežtai atskirti teisę nuo kitų norminių tvarkų, pirmiausia moralės.

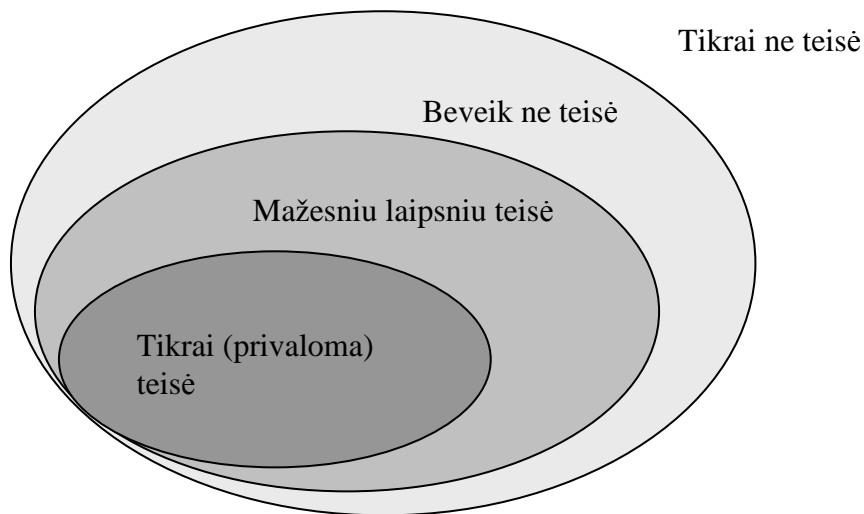
Manytina, kad požiūris, jog egzistuoja teisės ribos, atskiriančios teisę nuo neteisės, nėra tinkamas. Jei egzistuoja pirminiai, tiesioginiai, privalomi teisės šaltiniai ir antriniai, neprivalomi, fakultatyviniai teisės šaltiniai, atitinkamai ir šiuose šaltiniuose įtvirtintos norminės nuostatos yra didesniu ir mažesniu laipsniu teisė⁶⁷. Jei teisės šaltinių svarba skirtingose teisinėse sistemose yra skirtinga, atitinkamai ir tuose šaltiniuose įtvirtintų nuostatų privalomumas yra skirtingas. Todėl nėra taip, kad vienos taisyklės yra teisė, o kitos nėra teisė. Galbūt galima būtų pasakyti, kas tam tikroje visuomenėje tikrai yra privaloma (tikrai yra teisė), ir kas tikrai nėra privaloma (tikrai nėra teisė), tačiau abejotina, ar būtų įmanoma tvirtai pasisakyti dėl daugybės normatyviųjų teiginių, kurie yra įtvirtinti ne pagrindiniuose teisės šaltiniuose, arba, pavyzdžiui, tokiuose dokumentuose kaip Seime registruotas ir svarstomas įstatymo projektas, Vyriausybės patvirtinta koncepcija dėl tam tikrų visuomeninių santykių numatomo teisinio reguliavimo ir pan. Vadovaujantis įprastu kontinentinės teisės tradicijai požiūriu, įstatymo projekte įtvirtinta norma dar nėra teisė, o priėmus įstatymą ši norma jau yra teisė. Tačiau nesunku įsivaizduoti situaciją, kai, siekiant priimti teisinį sprendimą, yra pasitelkiami ir tokie argumentai, kai remiamasi ir įstatymo projekto tekstu. Nors šie argumentai teisiniame argumentavime nebūtų patys stipriausi, tačiau jie vis tik laikytini susiję su teise. Panašiai galima diskutuoti, kad teismo sprendimo *obiter dicta* yra didesniu ar mažesniu laipsniu privaloma, didesniu ar mažesniu laipsniu teisė, atsižvelgiant į tai, koks teismas priėmė sprendimą, kokioje teisinėje tradicijoje sprendimas priimtas. Arba Konstitucijos nuostatos

---

⁶⁷ Pastebėtina, kad sąvokos *pirminiai*, *antriniai* čia sietinos būtent su teisės šaltiniais ir jų klasifikacija, žr., pvz., V. Mikelėno komentarą dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.3 straipsnyje įvardytų civilinės teisės šaltinių, *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*, Vilnius: Justitia, 2001. p. 70. Apie skirtingą teisės šaltinių statusą taip pat žr. Europos Komisijos Europos teismo tinklo civilinėse ir komercinėse bylose svetainėje [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_order/legal_order_gen_lt.htm>. Tai nesietina su L. H. A. Hart pirminių ir antrinių normų koncepcija, kurioje antrinėmis normomis vadinamos pirminių normų privalomumą įtvirtinančios normos: „*pirminių normų objektas yra veiksmai, kuriuos turi arba kurių neturi atlikti individai, o visų antrinių normų objektas yra pačios pirminės normos*“, Hart L. H. A., *supra note 56*, p. 181.

turinio išaiškinimas yra labiau teisė (tikrai teisė), jei tą išaiškinimą formuluoja Konstitucinis teismas, ir mažiau teisė, jei išaiškinimą teikia pripažintas teisės mokslininkas.

Iš to, kas pasakyta, išeina, kad bandant apibūdinti teisę išskiriant jos privalomumo aspektą yra tinkama teigti, kad vieni normatyvieji teiginiai yra didesniu laipsniu privaloma teisė, o kiti – mažesniu laipsniu privaloma teisė (9 pav.):

10 pav. Teisė kaip privalomybė: skirtingi teisinio privalomumo laipsniai

Kaip matyti, šiuo atveju pasitelkta jau minėta neraiškiųjų aibių (angl. *fuzzy sets*) teorija, pagal kurią tam tikras reiškinys ar objektas turi didesnę ar mažesnę tam tikro požymio dalį.

J. Hage ir A. Peczenik šiuo atveju operuoja ne tik privalomumo ir laipsnio kategorijomis, bet ir tikėtumo, tinkamumo, susietumo (angl. *relevance*), svorio sąvokomis⁶⁸.

Argumentavimo kontekste yra svarbu tai, kad argumentų stiprumas šiuo atveju sietinas ne su teisės taisyklės normatyviuoju turiniu, o su taisyklės privalomumo laipsniu, kuris tiesiogiai priklauso nuo taisyklės įtvirtinimo būdo, formos, šaltinio. Jei teisinei pozicijai, teisniam sprendimui pagrįsti bus

⁶⁸ Hage J. *Reasoning with rules*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997; Peczenik A. *Jumps and Logic in the law: What an One expect from Logical Models of Legal Argumentation*, *Artificial Intelligence and Law*, 1996, Nr. 3, p. 297–329.

pasitelktas pirminis, visuotinai pripažįstamas teisės šaltinis, argumentas bus stipresnis, atitinkamai argumentavimo rezultatas patikimesnis, įrodinėjama teisės taisyklė bus didesniu laipsniu privaloma. Ir atvirkščiai – jei remiamasi fakultatyviuoju šaltiniu, tai argumentas yra silpnesnis, teisės taisyklė, kurią siekiama pagrįsti, yra mažesniu laipsniu teisė, o tokį teisinį sprendimą galima lengviau nugincyti, jis yra mažiau patikimas.

Su aptartu teisės, kuri gali būti privaloma skirtingu laipsniu, požiūriu iš dalies koreliuoja ir skandinaviškoji policentrinė teisės šaltinių teorija, kurioje atmetama bendros ir vienalytės teisės idėja⁶⁹:

„Taigi, kalbame apie policentrinę teisės šaltinių sistemą, aprašytą H. Zahle (1986). Skirtingi teisės šaltiniai turi skirtingą svorį skirtingose teisės dalyse. Dar daugiau, skirtingi teisės šaltiniai atspindi skirtingas nuomones apie normatyvius klausimus <...>. Panašiai H. P. Graver (1992) pastebėjo, kad <...> veikiau yra daug konkuruojančių galios centrų, konkuruojančių konceptualių schemų, argumentavimo modelių, teisės šaltinių teorijų. Šia prasme teisinė sistema nebėra vienalytė, ji pavirsta keliomis nepriklausomomis subsistemomis. H. Gustefsson (2002) kritiškai atnaujino šį požiūrį pastebėdamas, kad policentriškumas stebimas teisės normų lygyje. O teisinis pliuralizmas stebimas išoriniu, sociologiniu požiūriu žvelgiant į visuomenės išpažįstamus kertinius principus.“

Taigi, požiūris, jog egzistuoja aiškios teisės ribos, skiriančios teisę nuo neteisės, nėra tinkamas, o bandymai rasti šias ribas vargiai gali būti sėkmingi.

Apibendrinant pastebėjimus dėl teisės sampratos, pažymėtina, kad kiekvienas iš aptartų aspektų – teisės normatyvumas, teisės privalomumas, teisės taisyklių gretinimas su teiginiais – yra reikšmingas tolimesniam tyrimui. Tai, kad teisė šiame darbe laikoma teiginiais, nors ir nepasižyminčiais savybe *teisinga (klaidinga)*, leidžia kalbėti apie teisės (teiginių) išvedimą, pagrindimą. Normatyvumo aspektas yra svarbus, kai siekiama atskirti privalomybės ir esamybės aspektus, taikyti vadinamąjį Hiumo dėsnį, analizuoti normatyviųjų

---

⁶⁹ Peczenik A., *supra note* 52, p. 164.

teiginių išvedimui tinkamesnes neklasikinės logikos rūšis. Privalomumo – teisės bruožo, sietino su teisės išraiškos forma – įvardijimas leidžia tinkamai įvertinti formaliąją teisės pusę. Teisės normatyvumo ir teisės privalomumo skyrimas leidžia aiškiau suvokti teisinio argumentavimo sudėtingumą ir vidinį prieštarumą, nes, kaip bus parodyta kitoje darbo dalyje, šie du aspektai yra pagrindžiami skirtingais būdais, skirtingų rūšių argumentais, kurie tarpusavyje sunkiai palyginami.

2. TEISINIO ARGUMENTAVIMO KOREKTIŠKUMO NORMATYVIŲJŲ REKOMENDACIJŲ PAIEŠKA

Ši tyrimo dalis dėstoma taip: teisinio argumentavimo korektiškumą bandoma sieti su racionalumo kategorija darant prielaidą, kad pagal racionalumo reikalavimai galėtų būti gairės siekiant įvardyti teisinio argumentavimo korektiškumo standartus. Šis kelias, taip pat ir kiti bandymai pasitelkti hermeneutikos ar koherencijos požiūrius, įvertinami kritiškai. Tuomet pasirenkamas kitas kraštutinis – teisinį argumentavimą analizuoti pasitelkus mokslinio tikslumo ir loginio nuoseklumo standartus. Paaiškėjus, kad teisės praktika neatitinka pozityviosios (mokslo) filosofijos pabrėžiamo Hiumo faktų ir vertybių skirties dėsnio, kad loginės dedukcijos teisiniame argumentavime yra, tačiau tik tam tikra apimtimi, kad logika – ar tai būtų klasikinė, ar deontinė logika – nėra tas instrumentas, kuriuo būtų galima visapusiškai išreikšti, atspindėti teisinį samprotavimą, argumentavimą, kad teisinis samprotavimas „netelpa“ į logikos rėmus, dėmesys nukreipiamas į argumentavimo teorijos išvalgas. Analizuojami bendrųjų argumentų bei specialiųjų teisinių argumentų ypatumai, aptiriamos nekorektiškomis laikytinos teisinio argumentavimo praktikos, apibendrinami šio disertacinio tyrimo rezultatai.

Ši tyrimo dalis laikytina kantiškąja prasme praktine, nes joje ieškoma atsakymo į klausimą, *koks teisinis argumentavimas turėtų būti*, kad būtų korektiškas, kad iš jo rastųsi teisė.

Šioje dalyje *ginami teiginiai*:

- Racionalumo, moksliskumo, hermeneutikos, koherencijos sąvokos ir atitinkamos metodologijos yra nepakankamai apibrėžtos, todėl jomis remiantis yra sudėtinga formuluoti konkrečius imperatyvus, kuriuos turėtų atitikti teisinis argumentavimas, kad būtų korektiškas, kad iš jo rastųsi teisė.

- Teisinio argumentavimo praktikoje persipina du vienas kitam prieštaraujantys, iš esmės nesuderinami pagrindimo būdai – hiumiškasis ir

antihiumiškas pagrindimas. Šių pagrindimų ir atitinkamų argumentų – pagrindžiančių teisės normatyvumą ir pagrindžiančių teisės privalomumą – neįmanoma palyginti tarpusavyje. Tai yra neišsprendžiama teisinio argumentavimo korektiškumo problema.

- Faktų ir vertybių perskyros bei loginės dedukcijos standartai yra pernelyg aukšti įprastam teisiniam argumentavimui. Pasiekiamais teisinio argumentavimo korektiškumo standartais, priimtinomis prielaidomis gali būti argumentavimo teorijos formuluojami, teisinės tradicijos pripažinti, tačiau galbūt nugrinčijami teisiniai argumentai.

2.1. Korektiškumas ir racionalumas

Pradėjus kalbėti apie teisinio argumentavimo korektiškumą, galimus korektiškumo standartus, vienas iš korektiškumo orientyrų galėtų būti racionalumo reikalavimas. Racionalumą laikant siekiamybe, tam tikru korektiško, tinkamo argumentavimo etalonu, galima manyti, kad, jei teisinis argumentavimas atitiktų tam tikrus racionalumo kriterijus, jis būtų tinkamas. Ar tikrai taip? Ką reiškia racionalumas apskritai ir teisės diskurse konkrečiai?

Iš karto reikia pasakyti, kad, autorės manymu, racionalumo sąvoka yra pernelyg bendra, nekonkreči, galinti reikšti pačius įvairiausias standartus. Racionalumas paprastai laikomas esmine žmogaus proto, gebėjimo protauti savybe (lot. *ratio* – protas), reiškia gebėjimą suprasti, protingą pagrindimą⁷⁰. Teiginys, kad *racionalumas yra esminė protavimo savybė*, suponuoja, kad bet kuris samprotavimas, pagrindimas, argumentavimas, taigi ir teisinis argumentavimas, yra racionalus.

Galbūt kai kas galėtų prieštarauti teigdamas, kad ne kiekvienas argumentavimas yra racionalus, kad racionalus argumentavimas yra tik toks argumentavimas, kuris yra logiškai neprieštaringas. Logika, pasak griežtojo racionalumo šalininkų, turėtų būti bendrojo racionalumo minimumas,

---

⁷⁰ Nozick R. *The Nature of Rationality*, Princeton: Princeton University Press, 1995, p. xi–xii.

samprotavimo, argumentavimo *condicio sine qua non*⁷¹. Tačiau net tikslumu pasižyminčiame logikos žodyne⁷² pastebima, kad racionalumas gali būti suprantamas ne tik klasikine prasme, t. y. kaip paklusimas logikos (proto) dėsniams bei siekimas mokslinei veiklai (pirmiausia gamtamoksliniams tyrimams) būdingo metodologinio tikslumo. Kiekviena veiklos sritis turi savo racionalumo standartus, kurie ne visada sutampa su moksliniais, todėl racionalumas gali reikšti ir vadovavimąsi bet kokiais tam tikrai sričiai būdingais standartais, bet kokią tikslingą veiklą, t. y. galima kalbėti ir apie racionalumą mene, poezijoje, politikoje, vadyboje ir pan. Taigi, galima sakyti, kad yra tam tikri bendrojo racionalumo standartai, bet taip pat reikia pripažinti, kad egzistuoja ir tam tikri praktinio teisinio racionalumo ypatumai.

Praktinis racionalumas yra tai, kas veikia praktikoje: jei tam tikri metodai, veiksmai, procedūros yra veiksmingi ir tikslas yra pasiekiamas, tai šie metodai, veiksmai ir procedūros laikomi praktiškai racionaliais. Teisėje yra svarbu rasti, priimti teisingą sprendimą, taigi jei pritaikius tam tikrus metodus ar atlikus tam tikrus konkrečius veiksmus teisingumas yra pasiekiamas (nustatomas, įgyvendinamas, pripažįstamas), šie metodai bei veiksmai ir būtų laikomi *teisiškai racionaliais*. Kita vertus, šiame darbe taip pat pastebėta, kad priimant sprendimus svarbiausia, kad galutinis rezultatas būtų vertybiškai teisingas (angl. *just*). Teoriškai galima sumodeliuoti hipotetinę situaciją, kad valstybėje laisvai konkuruodamos veikia kelios teisingumą vykdančios institucinės sistemos. Vienose iš jų sprendimai priimami racionaliai argumentuojant, kitose – be jokių argumentų ar vadovaujamosi išimtinai emocijomis preferencijomis. Neatmestina, kad sprendimai antrosiose galėtų būti atitinkantys dalies visuomenės teisingumo jausmą, todėl galėtų būti, kad ši visuomenės dalis rinktųsi teisinius ginčus spręsti tose institucijose, kuriose racionaliai (racionalumą suprantant tiek bendraja, tiek specialiąja teisine prasme) neargumentuojama. Tačiau ir šiuo atveju veiklą galima būti laikyti

---

⁷¹ Brozek B. *Rationality and Discourse. Towards a Normative Model of Applying Law*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2007, p. 14.

⁷² Ivin A. A., Nikiforov A. L. *Logikos žodynas* (rusų k.), Maskva: Tumanit, Vlados, 1997, p. 295–296.

racionalia: tikslas rasti teisingą sprendimą pasiektas, o pats sprendimas tam tikru būdu įvardijamas ir yra suprantamas sprendimo adresatams.

Bendrajį racionalumą ir specialųjį teisinį racionalumą tyrinėjęs R. Alexy laikėsi požiūrio, kad teisiniam samprotavimui taikytini ne tik specialūs teisiniai kanonai, tačiau ir bendrojo racionalumo kriterijai. Mokslininkas, sudaręs racionalių bendrojo ir teisinio argumentavimo taisyklių ir formų rinkinį, pastebėjo, kad nėra sudėtinga įvardyti atskiras racionalumui priskirtinas taisykles: „*dėl minimalaus rinkinio sutariama greitai; tai, pavyzdžiui, nuoseklumo (neprieštaravimo), tikslo racionalumo ir vartojamų empirinių teiginių atitikties tiesai reikalavimai*“⁷³. Tačiau R. Alexy išliko kritiškas vertindamas šio rinkinio užbaigtumą ir išsamaus argumentavimo standartų rinkinio sudarymą įvardijo tik kaip siekiamybę⁷⁴: „*galbūt taptų įmanoma kada nors parengti ir tam tikrą praktinio protavimo kodeksą. Tokio kodekso sudarymas reikštų, kad pavyko apibendrinti ir aiškiai suformuluoti racionalaus praktinio argumentavimo taisykles ir formas, kurios kol kas daugelyje darbų tėra tik paminimos arba tik iš dalies analizuojamos*“.

Pozityviai apibrėžti bendrajį racionalumą yra sudėtinga, todėl sąvoka *racionalumas* kartais aiškinama per šios sąvokos neiginį: racionalumas yra tai, kas priešinga iracionalumui, nesivadovavimui protu, tai, ko neįmanoma suprasti protaujant. Tačiau toks apibrėžimas nedaug gelbsti, tik leidžia teigti, kad ne visa žmogiškoji veikla yra racionali, kad egzistuoja tam tikros racionalumo ribos.

Ne lengviau yra pozityviai apibrėžti ir teisinį racionalumą, nors R. Alexy bandymai formuluoti teisinio racionalumo standartus išties reikšmingi. Tai, kad išsamaus teisinio racionalumo, korektiškumo standartų sąrašo sudarymas yra sudėtinga užduotis, rodo ir skirtingų valstybių teisės mokslininkų, vadovaujamų D. N. MacCormick ir R. Summers, 1983–1997 m. periodiškai susitikdavusių diskusijoms ir parengusių lyginamąsias skirtingų valstybių teisinių praktikų studijas, patirtis.

---

⁷³ Alexy R. *Teisinio argumentavimo teorija: Mokymas apie racionalų diskursą arba Teisinio pagrindimo teorija*, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 308.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 207.

Ši mokslininkų grupė net tris susitikimus skyrė teisinio argumentavimo korektiškumo, racionalumo, tinkamumo (grupė šį korektiškumą įvardijo anglišku terminu *soundness*) tematikai⁷⁵. Tačiau teisinį korektiškumą, tinkamumą, racionalumą išreiškiančių savybių rinkinio sudarymas pasirodė esantis pernelyg sudėtingas uždavinys – mokslininkai konstatavo, kad įveikiama užduotis tegali būti netinkamų praktikų identifikavimas, t. y. teisinio racionalumo apibrėžimas atibojant neigiamas praktikas⁷⁶.

Taip pat pastebėtina, kad net ir tuo atveju, jei bendrojo racionalumo, protingumo standartai būtų įvardyti, dar reikėtų pagrįsti, kodėl jie taikytini teisiniam argumentavimui. R. Alexy tam skiria nemažai dėmesio. Mokslininkas nurodo bent keturis pagrindus, kodėl teisinis argumentavimas laikytinas racionalia veikla (racionalumą suprantant bendrąja prasme) ir kodėl teisiniam argumentavimui keltini racionalumo reikalavimai. Pirma, pasak minėto autoriaus, protingumo laikymosi reikalavimą galima grįsti nurodant tikslą, kurio siekiama, pavyzdžiui, nurodant, kad siekiama taikaus konfliktų sureguliuojimo arba teisingumo ir tiesos. Tiesa, autorius, siekdamas būti tikslus, pastebi, kad šio pagrindimo būdo trūkumas yra tas, kad pačius tikslus reikia pagrįsti, o jei kaip tikslas nurodomas teisingumas ar tiesa, tuomet tikslo siekimo priemonės (teisingi metodai) ir pats tikslas aiškinami remiantis vienas kitu. Antra, galima remtis empirika: jei tam tikromis taisyklėmis pakankamai plačiai vadovaujamosi ir remiantis jomis gaunami daugumai priimtini rezultatai, jos gali būti laikomos tinkamomis, teisingomis (racionaliomis) ir todėl privalomomis. Jei tam tikroms taisyklėms pavyksta išitvirtinti, jos gali būti vertinamos atlaikiusios tam tikrą patikimumo testą. Trečia, galima remtis autoritetinga nuomone, kad tam tikri samprotavimo metodai (tiek savaime susiformavę, tiek dirbtinai sukonstruoti) laikytini teisingais. Šiuo atveju tai būtų veikiau prielaida nei pakankamas pagrindimas, kad tam tikros taisyklės

---

⁷⁵ Susitikimai Bielefelde, Vokietijoje 1988, 1989, 1990 metais; *Interpreting Statutes: a Comparative Study*, MacCormick D. N., Summers R. S. (ed.), Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991, p. 539.

⁷⁶ Šios neigiamos teisinio samprotavimo, argumentavimo, aiškinimo praktikos detalčiau aptariamos tyrimo pabaigoje.

yra protingos, racionalios. Ketvirta, galima teigti, kad racionalumas yra kalbinio komunikavimo sąlyga (R. Alexy šį pagrindimą įvardija *universaliu pragmatišku* ir laiko svariausiu). Nesant bent minimalių bendrai pripažįstamų ir žmogaus elgesio specifika atitinkančių komunikavimo taisyklių, komunikavimas būtų neįmanomas, taigi turi būti tam tikras taisyklių, kurias galima įvardyti kaip racionalias, minimumas. Šio pagrindimo būdo trūkumas yra tas, kad juo vadovaujantis galima pagrįsti tik keletą principinių racionalumą reiškiančių taisyklių privalomumą⁷⁷.

Nepaisant teiginių *veikti reikia racionaliai, teisinis argumentavimas turi būti racionalus* tam tikrų pagrindimo trūkumų, R. Alexy neabejoja šiais postulatais. Jis siekia „*nors kiek aiškiau parodyti, kad (ir koku būdu) jurisprudencija yra įmanoma kaip ypatinga praktinio proto pasireiškimo sritis*“⁷⁸. Šiam autoriui iš dalies antrina ir kai kurie amerikiečių teisės mokslininkai⁷⁹: „*nėra jokio ypatingo teisinio racionalumo ar specialios teisinės lingvistikos. Teisinė mintis ir veikla priklauso / paklūsta tomis pačioms fundamentalioms racionalumo doktrinoms ir principams kaip ir visa kita, kas žmogiška. O teisinė kalbėsena paremta tomis pačiomis fundamentaliomis kalbos taisyklėmis*“.

Tačiau abejonę šiuo R. Alexy įsitikinimu kelia R. Alexy mokinys ir kritikas B. Brozek. Nors jis ir pripažįsta, kad siekti racionalumo yra tinkama, tačiau mano, kad šis siekis neįrodomas, nepagrindžiamas, kad racionalumo nauda galima tik iracionaliai tikėti⁸⁰:

„*Čia mes įsitraukiame į labai senus debatus apie tai, kaip pagrįsti postulata, kad veikti reikia racionaliai. Garsiajame savo atsakyme šia tema Karl Popper pripažino, kad necikliško pagrindimo šiuo atveju nesama. Nors debatai toli gražu nebaigti, o ir jų pabaigos nematyti, yra nesunku, pasinaudojus kai kuriomis šių debatų išvalgomis, parodyti, kad Alexy bandymas yra iš tiesų cikliškas. Cikliškumas išryškėja iškart, kai paklausiama,*

⁷⁷ Alexy R., *supra note* 73, p. 199–207.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 310.

⁷⁹ Gardner J., Macklem T., *supra note* 30, p. 441.

⁸⁰ Brozek B., *supra note* 71, p. 175.

kokiomis taisyklėmis remiasi pats Alexy savo įrodymuose. Norint sutikti su universalaus-pragmatinio argumentavimo rezultatu, prieš tai reikia pripažinti galiojant tam tikras racionalaus argumentavimo taisykles. Ar tai reiškia, kad necikliškas įrodymas nėra galimas? Atsakymas į šį klausimą išėitų už šios studijos ribų. Nežiūrint to, kai kuriems debatų dalyviams, įskaitant ir mane, iracionalus tikėjimas racionalumu yra pakankamas.“

Taigi, tuo atveju, kai racionalumas suprantamas kaip bendrasis, gamtamokslinius tikrumo, tiesos, nemelavimo, patikimumo standartus atitinkantis protingumas, yra sudėtinga (necikliškai) pagrįsti, kad šio racionalumo standartai taikytini teisinėje praktikoje. Galima veikiau tikėti, kad šis racionalumas yra vertybė, kad jis yra orientyras ir teisinėje praktikoje, ne tik tradiciškai suprantamose mokslinėse srityse.

Jei racionalumas suprantamas specialiaja prasme, tai bet kurios tikslą padedančios pasiekti taisyklės ir samprotavimo formos, nors ir būtų nebūdingos bendrajam racionalumui, būtų laikomos racionaliomis tam tikroje srityje. Šiuo atveju būtinybės pagrįsti racionalumo buvimą teisėje nebelieka.

Kurio racionalumo teisėje yra daugiau – bendrojo ar specialiojo – būtų jau atskiro tyrimo tema. Čia galima tik pastebėti, jog R. Alexy požiūris, kad bendrojo racionalumo taisyklės ir formos yra visiškai tinkamos teisiniam argumentavimui, nėra be priekaištų. Pavyzdžiui, vokiečių mokslininkas teisinio argumentavimo teorijos taisyklių katalogą pradeda imperatyvais „(1.1) *Nė vienam kalbėtojui nevalia pačiam sau prieštarauti*“ ir „(1.2) *Kiekvienam kalbėtojui leidžiama tvirtinti tik tai, kuo jis pats tiki*“⁸¹. Šie imperatyvai yra diskurso tikrumą, sąžiningumą, nuoširdumą turinčios garantuoti nuostatos. Tačiau teisėje yra galimas tam tikros tiesos nesakymas: teisme nagrinėjant baudžiamąją bylą, priesaiką sakyti tiesą duoda liudytojas, nukentėjęsysis, ekspertas, specialistas, vertėjas, tačiau neprivalo prisiekti kaltinamasis, taip pat įtariamojo ir kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai gali neduoti

---

⁸¹ Alexy R., *supra note* 73, p. 208, 312.

parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus⁸², t. y. galimas tiesos nesakymas tylint. Taip pat pakankamai paplitusi teisinės gynybos praktika yra naudoti tarpusavyje nesuderinamus, vienas kitam prieštaraujančius argumentus: vienus argumentus teismui ar kitai ginčo šaliai atmetus, proponentas pateikia kitus argumentus, kurie nebūtinai dera su anksčiau jo teiktais teiginiais, ar net parodo, kad pirmieji teiginiai buvo melagingi. Pastarąją situaciją iliustruoja, pavyzdžiui, toks supaprastintas gynybos taktikos aprašymas, atspindintis hipotetinio kaltinamojo gynėjo samprotavimą: „Mano klientas negalėjo nužudyti, nes jo tuo metu nebuvo įvykio vietoje. Net jei jis ir buvo įvykio vietoje, jis negalėjo nužudyti, nes neturėjo šaunamojo ginklo. Net jei mano klientas ir turėjo šaunamąjį ginklą, šovė ne jis. Net jei šovė mano klientas, tai nebuvo nužudymas, tai buvo savigny.“ Akivaizdu, kad vis kitas teiginys paliudija tai, kad anksčiau pasakytas teiginys buvo klaidingas. Tačiau praktika argumentuoti neteisingais teiginiais teisiniame argumentavime nėra pagrindas eliminuoti proceso dalyvį iš proceso. Nors tokia situacija charakterizuoja kalbėtoją kaip nesąžiningą, kaip siekiantį tikslo bet kokiomis priemonėmis, kiti diskurso (proceso) dalyviai, teismas veikiau susidaro subjektyvią nuomonę apie kalbėtoją, nei šį nesąžiningumo faktą panaudoja kontrargumentuoti. Jei, susiklosčius tokiai hipotetinei situacijai, kaltinamasis būtų išteisintas ar nubaustas mažesne bausme, naudota gynybinė taktika būtų laikoma sėkminga, pasiteisinusia, taigi tam tikra prasme racionalia, padėjusia pasiekti tikslo. Teismas, atsižvelgęs į bet kurį aptarto hipotetinio gynėjo argumentą, tarsi sankcionuotų tokią praktiką – kai vienas iš tarpusavyje prieštarū, nesuderinamų teiginių pripažįstamas priimtiniu, nes nebuvo nuginčytas kontrargumentais – kaip racionalią.

Apibendrinant šiuos pastebėjimus, konstatuotina, kad bendro pobūdžio diskusija apie tai, ar teisinis samprotavimas yra / turi būti racionali veikla, nėra ypač perspektyvi. Racionalumo samprata yra pernelyg daug

---

⁸² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 33, 82 str. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1342, Nr. 46.

apimanti, o kartais ir triviali, todėl ja remiantis sudėtinga tiksliai įvardyti tinkamas teisinės praktikas.

2.2. Korektiškumas ir koherencija

Kalbant apie tinkamų teisinių sprendimų radimą bei pagrindimą, aptartina į teisės teorijos, teisės filosofijos diskursus vis labiau besiskverbianti *koherencijos* sąvoka. Koherencija galėtų būti laikoma teisės ar teisės žinių būsenos standartu, koherentiškas teisės būvis – siekiamybe, o teisinis argumentavimas – *inter alia* ir toks, kuris garantuoja teisės koherentiškumą. Ar taip galima teigti?

Koherencija (angl. *coherence* – ryšys, sąsaja, rišlumas, darna) teisės teorijoje ir filosofijoje neretai apibrėžiama aiškinant kas ji nėra – koherenciją suprantant kaip prieštaravimų teisėje nebuvimą. Pozityviais terminais apibrėžiant koherenciją, ji gretinama su nuoseklumu, išsamumu, visapusiškumu, tarpusavio susietumu, teiginių tarpusavio pagrindimu, palaikymu⁸³. Siekiant paaiškinti, ką reiškia būti koherentišku, kartais pasitelkiami tokie vaizdingi apibūdinimai: būti susijusiam, būti prasmingam visumoje, būti sanglaudoje, būti harmoningam, atitikti vientisą kryptį ir pan.

Koherencija teisėje gali būti gretinama su teisės sistemiškumu, jei sistemiškumas suprantamas plačiąja prasme: ne tik kaip sisteminis teisės aiškinimas, kai atsižvelgiama į normos vietą kitų teisės normų sistemoje, egzistuojančius ryšius su kitomis normomis, tačiau ir kaip argumentavimas, įvertinant visus teisinę reikšmę turinčius aspektus. Koherencijos siekis – tai visų teisinių žinių darnos siekis.

Koherentiška sistema – nuosekli (angl. *consistent*) ir visapusiška (angl. *comprehensive*) sistema⁸⁴. Tačiau koherencija nereiškia absoliutaus

---

⁸³ MacCormick D. N. Coherence in Legal Justification, *Theory of Legal Science*, Peczenik A. (ed.), Dordrecht: Reidel, 1984, p. 235–251.

⁸⁴ Peczenik, A., Hage, J. Legal Knowledge about what?, *Ratio Juris*, 2000, 13 (3), p. 326–345.

teiginių loginio nuoseklumo. A. Peczenik pastebi⁸⁵, kad teisinių žinių sistema laikytina koherentiška, jei iš vienuosios sistemos teiginių galima išvesti kitus, tačiau šis išvedimas neretai yra cikliškas, papildomai pasitelkiami vertybiniai vertinimai. Koherencijos laipsnis yra didesnis, jei išvedimo variantų yra daugiau nei vienas, taip pat jei remiamasi kuo bendresniais teiginiais bei koncepcijomis, jei teiginį paremia daugiau teisminių precedentų ir pan. Koherencija taip pat nereiškia absoliutaus sistemos neprieštaringumo – galimi tam tikri nenuoseklumai, kurie suprantami kaip tam tikros sąmoningai įtvirtintos išimtys, kai dėl vienokių arba kitokių priežasčių nukrypstama nuo bendrosios sistemos prasmės ir tikslų.

Lietuvos teisės doktrinoje koherencijos samprata iš esmės netyrinėta, joje dažniau vartojamos *teisės darnos*, *teisės sistemos* kategorijos. Sisteminio teisės aiškinimo terminiją vartoja ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, pavyzdžiui, nurodo⁸⁶, kad „*atskleisti atskirų įstatyme pavartotų sąvokų prasmę galima išsiaiškinus įstatymo paskirtį, jo reguliuojamų santykių pobūdį ir apimtį, reguliavimo ypatumus ir pan. Tai galima padaryti taikant įvairius įstatymo aiškinimo metodus, tarp jų – sisteminių, nes kiekviena teisės norma yra vientiso teisės akto <...> sudedamoji dalis, susijusi su kitomis to teisės akto normomis.*“

Lietuvos teisės teorijoje ir praktikoje esama teiginių, kad teisė turi būti neprieštaringa sistema. Konstitucinis Teismas yra atkreipęs dėmesį, kad iš Konstitucijos kyla teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvai⁸⁷. Tačiau vargu ar pavyktų pagrįsti, kad teisė yra darni sistema. Patogu teisę suvokti, analizuoti, jei ji laikoma darnia sistema, jei įvardijami šios sistemos elementai bei ryšiai tarp jų. Tačiau į klausimą, ar teisė egzistuoja, funkcionuoja kaip darni sistema, vargu ar gali būti atsakyta neginčijamai teigiamai. Teisės sistemiškumas, ypač jei pabrėžiamas hierarchinis teisės normų išsidėstymas, sutvarkymas, yra veikiau mintinio

⁸⁵ Peczenik, A. Scientia Iuris – an Unsolved Philosophical Problem, *Ethical Theory and Moral Practice*, 2000, 3, p. 294.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 56–1813.

⁸⁷ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 88-3475.

teisės modeliavimo rezultatas, mintinės intervencijos į iš dalies spontaniškai besivystančią teisę padarinys nei realus faktas.

Tai, kad teisės laikymas neprieštaringa hierarchine sistema yra veikiau siekiamybė, tam tikras teisės suvokimo modelis nei objektyviai egzistuojanti teisės savybė ar realiai pasiekiamą esamybė, pagrindžia logikos mokslo tyrinėjimai dedukcinių teorijų srityje. Logikos moksle dedukcinėmis aibėmis vadinamos tokios teiginių ir sąvokų aibės, kurios pasižymi savybėmis: visi dedukcinės teorijos teiginiai yra teisingi; visi teorijos teiginiai dedukciniais metodais išvedami iš nedidelio skaičiaus pirminių teiginių, priimtų be įrodymo (aksiomų); visos teorijos sąvokos apibrėžiamos remiantis nedideliu skaičiumi pirminių neapibrėžtų teorijos sąvokų. Hierarchinė normų sistema, besiremianti nedideliu skaičiumi pirminių norminių aksiomų, galėtų būti laikoma normine dedukcine aibe. Tačiau tyrimai parodė, kad net ne teisinių žinių, o idealiosios natūraliųjų skaičių dedukcinės aibės, jei jos yra didelės ir sudėtingos, turi trūkumų. Logiko ir matematiko K. Gödel (1906–1978) įrodytos ir šio mokslininko vardu pavadintos teoremos teigia⁸⁸, kad jei dedukcinė sistema yra pakankamai sudėtinga ir išplėtotą, tai sistemoje bus teiginių, kurių nėra įmanoma nei įrodyti, nei paneigti pasinaudojus pirminėmis aksiomomis ir iš jų išvestais teiginiais, taip pat naudojantis vien tik teorijos priemonėmis neįmanoma įrodyti formalios dedukcinės teorijos neprieštaringumo.

Absoliutaus teisinės sistemos neprieštaringumo imperatyvo įgyvendinimo galimybės nepagrindžia ir tyrinėjimai deontinės logikos, (gr. *deon* – pareiga), skirtos normatyviesiems teiginiais išvesti, srityje. Deontinė logika, kaip bus aptarta toliau darbe, taip pat nėra pakankama, norint garantuoti korektišką norminių teiginių išvedimą.

Kita vertus, plačiai suprantant sąvoką *sistema*, vartojant ją sąvokos *visuma* prasme, teisė gali būti laikoma sistema. Tačiau tokiu atveju argumentas apeliuojant į teisės sistemiškumą, į tai, kad teisė privalo būti sistemiška, nėra stiprus: sisteminis teisės normų sutvarkymas yra formos požymis, nedaug ką pasakantis apie normatyvųjų teisės turinį.

---

⁸⁸ Ivin A. A., Nikiforov A. L., *supra note* 72, p. 63.

Atitinkamas pastebėjimas formuluotinas ir apie koherenciją. Ne vienas koherencijos tyrinėtojas, pavyzdžiui: L. BonJour, K. Lether ar P. Thagard laikosi požiūrio, kad žinios iš principo yra koherentiškos: koherentiškumas yra žinias apibūdinantis terminas⁸⁹. Todėl plačiai suprantant koherenciją, reikalavimas, kad teisė būtų koherentiška, nedaug ką pasako. Koherencija yra tiesiog žinojimą, suvokimą, supratimą apibūdinanti charakteristika. Jei analizuojama teisinių žinių visuma, tai ji yra koherentiška, nes žinios kitokios ir negali būti.

Atkreiptinas dėmesys, kad koherencijos problematikoje dažniau kalbama apie teisinių žinių sistemą ir šių žinių koherentiškumą nei apie teisės normų ir principų koherentiškumą. Toks požiūris būdingas teisinių ontologijų tyrinėtojams, kurie teisę laiko kuo įvairiausių teisinių žinių sistema. Taip analizuojant teisės fenomeną kalbama apie teisinių žinių klasifikavimą, žinių visumą, o koherencija minima kaip tam tikras žinias į visumą jungiantis faktorius.

Apibendrinant galima sakyti, kad siekis *teisė turi būti koherentiška (darni, sistemiška)* yra konkretesnis nei siekis *teisinis argumentavimas turi būti racionalus*, tačiau vis tiek išlieka bendro pobūdžio. Taip pat pastebėtina, kad sistemiškumo imperatyvas neturi jokio norminio teisinio turinio: teisės kaip visumos sistemiškumas niekaip negarantuoja vertybinio teisės turinio tinkamumo. Todėl argumentas apeliuojant į teisės sistemiškumą, neprieštaringumą (*argument a coherentia*) teisinėje praktikoje neturi būti pervertintas ar suabsoliutintas.

2.3. Korektiškumas ir hermeneutinė metodologija

Ieškant teisinio argumentavimo standartų, siekiant įvardyti tinkamus, priimtinus, būtinus ar pakankamus teisinio argumentavimo metodus, būdus, vis dažniau kaip teisinio samprotavimo metodologija minima hermeneutika.

---

⁸⁹ Peczenik A., *supra note* 52, p. 80.

Kaip jau buvo pastebėta pirmojoje tyrimo dalyje, hermeneutika yra tik vienas iš kitų teisinio samprotavimo pasireiškimo būdų, taip pat tik viena iš kitų galimų teisinio samprotavimo tyrimo metodologijų. Manytina, kad sąvoka *hermeneutika* yra ne daugiau apibrėžta nei sąvokos *racionalumas*, *koherencija*, todėl jos laikymas siektinu standartu nedaug gelbsti ieškant atsakymo į klausimą, koks teisinis samprotavimas turi būti, kad būtų tinkamas, geras, teisingas bei korektiškas, kad iš jo kiltų teisė. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad kai kurie autoriai šią metodologiją ypač pabrėžia, apie ją neužsiminti nebūtų tinkama.

Hermeneutika reiškia sąsają tarp aiškinimo ir supratimo, įvardijama supratimo mokslu. Hermeneutikas kreipia dėmesį ne tik į matomą samprotavimo pusę, tačiau siekia įvardyti, aprašyti bei suvokti ir nematomą, implicitinį samprotavimą. Ciklišku pasižyminti hermeneutika laikoma logikos priešingybe, nes čia nėra aiškaus prielaidų ir iš jų kylančių išvadų atskyrimo. Hermeneutiškai žvelgiant į teisinį samprotavimą, išskiriami šie aspektai: hermeneutinį supratimą atitinka implicitinis teisinis samprotavimas, intuityvus faktinių aplinkybių gretinimas su žinomais teisiniais tekstais, intuityvus preliminarus teisinio sprendimo radimas; hermeneutinis aiškinimas yra nematomos ir matomos samprotavimo pusių susiejimas, teisinių tekstų, teisinių idėjų aiškinimas; hermeneutinis taikymas – tai aiškinimo pagrindu konstruojamas teisinis sprendimas.

Hermeneutikos kaip cikliško supratimo / aiškinimo / taikymo metodo ar metodologijos siejimas su teisine praktika pirmiausia būdingas konstitucinei doktrinai. Konstitucijos aiškinimas, interpretavimas iš tiesų dažnai yra cikliškas, nes konstitucijos aiškintojas privalo išlikti (ar bent sudaryti regimybę, kad išlieka) iš esmės uždaroje konstitucinių normų ir principų erdvėje, kurioje prielaidos ir samprotavimo rezultatas yra greta.

Lietuvoje taip pat būtent konstitucionalistai įvardijo šią metodologiją. A. Vaičaitis hermeneutinį ratą, ciklą pasitelkia sprenddamas pradinio teisės nepagrindžiamumo problemą, pažymi, kad hermeneutika leidžia legitimizuoti tam tikrą išankstinį žinojimą, supratimą. Kartu hermeneutika, istoriškumu

pasižyminti supratimo metodologija⁹⁰, apsaugo ir nuo kraštutinio subjektyvizmo, realiatyvizmo priimant teisinius sprendimus. G. Mesonis pastebi⁹¹, kad konstitucijos prigimtis yra hermeneutinė: baigtinio konstitucinių normų skaičiaus konsolidavimas į vientisą aukščiausios teisinės galios teisės aktą ir iš to sekanti šių normų vienoda teisinė galia lemia konstitucijos hermeneutinį savipakankamumą.

Tačiau suvokimas, teigimas, kad teisinis samprotavimas ir (ar) argumentavimas yra hermeneutiškas, iš esmės ir telieka padėties konstatavimu. Sudėtinga įvardyti nors kiek aiškesnius imperatyvus, kurie kreiptų teisini argumentavimą siektina linkme, žinoma, išskyrus patį bendriausią, kad išankstiniu žinojimu grįsta intuicija teisiniame samprotavime taip pat galima. Minėti Lietuvos mokslininkai, analizuodami teisės ir hermeneutikos sąsajas, gana skirtingai aiškina hermeneutikos vaidmenį ir sampratą, pabrėžia skirtingus ir įvairius aspektus. Pavyzdžiui, G. Mesonis akcentuoja loginių ryšių tarp teisinių sąvokų bei bendrųjų filosofinių metodų svarbą, o A. Vaičaitis veikia neigia logikos reikšmę teisėje, akcentuoja istoriškumo svarbą, kalba apie dialogo teoriją.

Manytina, kad psichologija, neurologija, kognityvieji mokslai tiksliau ir kryptingiau nei hermeneutikos studijos tiria ir įvardija vidinius mąstymo, pažinimo procesus ir būtent pirmųjų mokslų pasiekimai galėtų būti pasitelkti siekiant paaiškinti intuicija, asociacijomis, žinojimu besiremiantį mąstymą, suvokimą. Šiame darbe pagrindinis dėmesys skiriamas matomai teisinio samprotavimo pusei, todėl hermeneutikos studijų, kuriose matoma ir nematoma samprotavimo pusės yra laikomos vienu nedalomu procesu, išvalgos nėra visuomet aktualios ir galinčios duoti rezultatų.

Tam tikras hermeneutinės metodologijos trūkumas aiškinant teisinio sprendimo priėmimo procesą yra tai, kad nepakankamai eksplicitiškai

---

⁹⁰ „<...> hermeneutinis požiūris į teisę teigia, jog visų pirma reikia pripažinti tam tikrą istorinį mūsų apibrėžtumą: mes esame ir veikiame istorijoje ir esame jos veikiami. Konkreti teisinė sistema taip pat egzistuoja konkrečiu istoriniu laiku ir konkrečioje erdvėje, todėl hermeneutika į teisę žvelgia kaip į tam tikrą istorinį dialogą arba klausimų ir atsakymų dialektiką, o ne kokių nors abstrakčių loginių nuostatų visumą.“ Vaičaitis V. A. *Hermeneutinė teisės samprata ir konstitucija*, Vilnius: Justitia, 2009, p. 35.

⁹¹ Mesonis G. Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė, *Logos*, 2009, Nr. 58, p. 36–43.

įvardijamos prielaidos, kuriomis remiamasi, argumentai, kuriais grindžiama pozicija. Laikantis hermeneutinio požiūrio iš esmės ir nekalbama nei apie prielaidas, nei apie argumentus, čia samprotaujama cikliška. Hermeneutikas koncentruojasi į teisės prasmių atskleidimą ir tuo tarsi preziumuoja, kad teisė yra tarsi duotybė, kurią belieka suprasti ir paaiškinti. Šiame darbe laikomasi kito požiūrio – manytina, kad teisė nėra *a priori* duota visuma, kuri nekinta ir egzistuoja savarankiškai. Priešingai – teisė yra kintanti, besikeičianti kartu su evoliucionuojančia visuomene, todėl kiekvienu atveju yra reikalinga ją iš naujo pagrįsti. Teisė – argumentavimo rezultatas, norminių nuostatų įvardijimas tam tikru momentu tam tikromis aplinkybėmis. Todėl teisė, kokia ji yra šiandien, skiriasi nuo vakarykštės ir rytdienos teisės. Iš esmės ir tegalima kalbėti apie teisę čia ir dabar, apie teisę konkrečioje žmonių bendruomenėje konkrečiu momentu, nes vakar dienos teisė yra jau istorinis dalykas, kartu tai yra reikšmingas teisinis žinojimas, o rytdienos teisė dar neegzistuoja.

Pastebėtinas ir hermeneutinio požiūrio nepakankamumas sprendžiant vienintelio teisingo teisinio sprendimo negalimumo problemą. Požiūris, kad egzistuoja vienintelis teisingas teisinis sprendimas, vis rečiau sutinkamas teisės diskurse. A. Aarnio dar 1987 metais pažymėjo⁹²: „*Kaip gerai žinoma, vieno teisingo atsakymo doktrina skirtingais teisinės minties raidos etapais užimdavo svarbią ar net centrinę vietą. Ši studija didele dalimi yra minėtų doktrinų kritika.*“ Hermeneutikai taip pat pabrėžia, kad teisinė nuostata gali būti interpretuota, paaiškinta daugiau nei vienu būdu, galimi skirtingi interpretavimo rezultatai. Tačiau konstatavus pliuralistinę galimų nuomonių įvairovę, atsakomybė už interpretavimo kokybę (korektiškumą) neprisiimama. Teisingiausio, geriausio interpretavimo varianto pasirinkimas sprendžiamas ne vertinant patį interpretavimą, o referuojant į interpretuojančio subjekto statusą. Geriausiu interpretavimu laikomas toks interpretavimas, kurį atlieka oficialus interpretuotojas. Visi kiti interpretavimo rezultatai laikomi neaktualiais arba pagalbinais, o kartais ir labiau subjektyviais tik dėl to, kad interpretuotojas neturi oficialaus teisės aiškintojo statuso. Pavyzdžiui, apie neoficialų

---

⁹² Aarnio A., *supra note* 25, p. 25.

konstitucijos aiškinimą teigiama, kad tai tėra „žodžio ir minties laisvės raiškos rezultatas“, mokslinės doktrinos išvalgos yra subjektyvios ir „kitaip nei oficialioji konstitucinė doktrina, neturėdamos juridinio privalomumo garantijų, tik mokslinių argumentų pagrįstumu gali daryti įtaką oficialiam interpretuotojui bei tikėtis kada nors tapti oficialiomis“, „sociumo interpretacijoms dažniausiai būdingas common sense ribotumas.“⁹³

Vadovaujantis šiame darbe ginamu argumentaciniu požiūriu, pripažįstama, kad nuomonės, interpretavimo, argumentavimo rezultatai gali būti skirtingi. Tačiau siekiant apsispręsti dėl vienintelio geriausio teisinio argumentavimo ar interpretavimo rezultato neapsiribojama tik vienu argumentu – *argumentum ad potentiam* (argumentas apeliuojant į jėgą, statusą). Manytina, kad argumentas apeliuojant į eksperto nuomonę (pavyzdžiui, mokslininko) gali būti ne mažiau svarus ir taip pat naudotinas sprendžiant, kuri teisinė interpretacija yra geresnė, korektiškesnė. Dar daugiau – teisinio interpretavimo, teisinio argumentavimo rezultato patikimumas priklauso nuo visų panaudotų argumentų stiprumo. Geriausia interpretacija yra ta, kuri pagrindžiama stipriausiais argumentais. Todėl iš dalies galima kalbėti apie geriausią, teisingiausią sprendimą tam tikru konkrečiu momentu: tam tikru momentu sprendimas yra iš tiesų vienintelis, geriausias, nes neatsiranda, nėra stipresnių, labiau įtikinančių argumentų. Šis aspektas teisinio argumentavimo studijose įvardijamas *nuginčijamumu* (angl. *defeasibility*): sprendimas gali būti nuginčytas, jei atsiranda stipresnių argumentų.

Taigi, argumentacinis požiūris pripažįsta teorinę skirtingų teisinių interpretacijų, argumentavimų, sprendimų galimybę, tačiau kartu galutinai neatmeta ir vienintelio teisingo sprendimo – vienintelio teisingo sprendimo tam tikru konkrečiu momentu – požiūrio. Tuo jis yra universalesnis nei hermeneutinė metodologija. Hermeneutika, kaip aiškinimo ir supratimo mokslas, laikytina papildančia, o ne pagrindine teisinio sprendimo priėmimo, pagrindimo metodologija.

---

⁹³ Mesonis G., *supra note 5*, p. 66, 89.

Apibendrinant galima sakyti, kad nėra prasminga teigti, jog tinkamas teisinis argumentavimas turi būti hermeneutinis, nes: 1) sąvoka *hermeneutika* yra pernelyg neapibrėžta; 2) hermeneutika veikiausiai paaiškina *kaip vyksta* teisinių tekstų suvokimas ir aiškinimas nei gali nurodyti, kaip šis suvokiamas ar aiškinimas *turi vykti*; 3) hermeneutika pripažįsta interpretacinių nuomonių įvairovę, tačiau nepateikia svaraus pagrindimo dėl geriausios, korektiškiausios nuomonės pasirinkimo.

2.4. Korektiškumas ir mokslinis tikslumas

Ieškant teisinio argumentavimo korektiškumo standartų, prieš tai pateikti pastebėjimai apie racionalumą, koherenciją, hermeneutiką svaresnių išvadų daryti neleidžia: nei racionalumo ar koherencijos sampratos, nei hermeneutinė metodologija nepateikia aiškesnių išvalgų, koks teisinis argumentavimas turėtų būti. Kita vertus, aptarti aspektai iliustruoja teisinio argumentavimo, samprotavimo tyrimų įvairovę bei metodologinį pliuralizmą.

Tokioje situacijoje tenka atsižvelgti į tikslumą garantuojančius mokslinius standartus ir bandyti teisinio korektiškumo prielaidų ieškoti mokslinėje erdvėje.

Teisės praktikoje tikslumo aspektas yra svarbus. Iš visuotinai pripažįstamo ir teisės esmę išreiškiančio asmenų lygybės prieš įstatymą principo kyla reikalavimas, kad priimami teisiniai sprendimai būtų vienodi, tiksliai tokie patys vienodose situacijose, o teisės taisyklės vienodai ir tiksliai taikomos visiems šių taisyklių adresatams. Galima teigti, kad tikslumo reikalavimas yra viena iš teisingumo sąlygų, viena iš teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidų.

Tikslumo kategorija sietina su moksliskumu, nes būtent mokslo uždavinys yra pateikti tikslūs atsakymus į keliamus klausimus, tinkamai, patikimai, tiksliai, neprieštaringai spręsti problemas. Todėl galima kelti klausimą – ar patikimi moksliniai metodai galėtų būti pasitelkti norint

užtikrinti teisinės praktikos tikslumą? Tam būtina atidžiau pažvelgti į teisės ir mokslo santykio problematiką.

Aptariant teisės moksliskumo klausimą, išskirtinas dvejopas santykis: teisės tyrimų ir mokslo bei teisės praktikos ir mokslo. Iš pirmo žvilgsnio atrodytu, kad apie moksliskumą yra tinkama ir prasminga kalbėti, jei omenyje turimi teisės tyrimai, ir nekelti moksliskumo klausimo, kai kalbama apie teisės praktiką. Teisės praktika yra tam tikra speciali veikla, kurią atliekant laikomasi tik jai būdingų reikalavimų: atsižvelgiama į tai, ką sako įstatymas (įstatymų leidėjas), į tai, kaip bylas sprendžia teismai, kokia yra autoritetingų teisės mąstytojų nuomonė ir pan. Tuo ši praktika skiriasi nuo kitų žmogiškųjų veiklų. Tuo tarpu teisės (kaip normatyviojo fenomeno, kaip tam tikro socialinio reiškimo ar tam tikros žinių sistemos) tyrimai – tai veikla, panaši į kitų sričių tyrinėjimus, kuriuose laikomasi su tradiciniu moksliskumu siejamų standartų, metodų.

Tačiau tai nėra taip paprasta: neretai teisės tyrimų ir teisinės praktikos metodologijos yra susijusios, o dažnai ir sutapatinamos. Pavyzdžiui, neretai ir teisės praktikas, ir teisės mokslininkas nurodo taikantis tuos pačius metodus: lingvistinį, sisteminių, loginį, precedentų, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, bendrųjų teisės principų ir kitus⁹⁴. Ar tai reiškia, kad teisės srityje naudotini tik teisės praktikai būdingi metodai, o kiti moksliniai metodai čia netaikytini? Ir jei taip, ar tuomet vis dar galime kalbėti apie „tikrojo“ mokslo teikiamą tikslumą ir naudingumą teisei? Gal abu šie fenomenai – teisės praktika ir teisės tyrimai – laikytini nepakliūnančiais į moksliskumo erdvę?

Kalbant apie teisės mokslą, pastebėtina, kad jis iš tiesų yra pakankamai autonomiškas ir skirtingas nuo kitų mokslų. Net ir negretinant teisės mokslo su kitos prigimties ir pobūdžio gamtamoksliniais mokslais, konstatuotina, kad jam nėra pakankama ir socialinių mokslų, kuriems teisės mokslas paprastai priskiriamas⁹⁵, metodologija. Normatyvusis ir kartu

---

⁹⁴ Tokia išvada daroma apžvelgus daugelį teisės mokslo darbų, kuriuose šie metodai įvardijami kaip tyrimo metodai, taip pat remiantis konstitucine jurisprudencija, kuri įvardijo minėtus metodus.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. gruodžio 13 d. įsakymas Nr. ISAK-2418 „Dėl mokslo sričių klasifikatoriaus patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 135-5510.

ideografinis teisės pobūdis skiria teisės tyrimus nuo kitų socialinių mokslų (ekonomikos, sociologijos, politologijos) tyrimų⁹⁶. Aplinkybė, kad ilgus šimtmečius universitetuose teisės studijos organizuojamos ir vykdomos atskirai nuo kitų disciplinų, taip pat liudija teisės mokslo, tyrinėjančio visuomenėse per tūkstantmečius susiformavusią teisę, tam tikrą autonomiškumą ir ypatingumą.

Į tai, kad teisės tyrėjas yra linkęs naudoti teisės praktiko pripažįstamus metodus, dėmesį atkreipia ir teisės filosofas ir sociologas A. Aarnio⁹⁷:

„Teisės dogmatikas turi pagrįsti savo požiūrį taip, tarsi jis būtų teisėjas. Tai reiškia, kad pagrindimo turinys abiem atvejais turi būti to paties pobūdžio. Teisės dogmatikas turi remtis tais pačiais teisės šaltiniais, kaip ir teisėjas, ir jie abu turi naudoti tas pačias metodologines taisykles. Tik tokiomis sąlygomis teisės dogmatika gali pateikti tokią informaciją apie teisinę tvarką, kuri būtų tinkama, priimtina teisinei bendruomenei. Jei tyrėjas naudos šiai bendruomenei visiškai nežinomas interpretavimo taisykles arba jeigu jo argumentai bus visiškai nesuderinami su tais, kurie yra pripažįstami kaip galiojantys argumentai toje bendruomenėje, tyrėjo rezultatai bus arba vertinami kaip neteisiniai, arba bus atmesti.“

Todėl galima suprasti teisės mokslininką, kai šis savo tyrimo metodais įvardija ne ką kita, kaip teisės praktikoje pripažįstamus metodus: rėmimąsi įstatymo norma, rėmimąsi precedentu, rėmimąsi teisės principais, apeliavimą į teisės sistemiškumą ir pan.

Kita vertus, A. Aarnio pastebi, kad toks požiūris yra išimtinai dogmatiškas ir pažymi, kad tiriant teisę yra būtinas ir platesnis, kritinis filosofinis požiūris į teisinę praktiką⁹⁸:

„<...> stebima tendencija teigti, kad filosofijos vertė teisinei minčiai yra menka ar bent jau problemiška. Šio požiūrio šalininkai teigia, kad interpretavimas yra profesinių igūdžių reikalaujanti techninė veikla, o filosofija tegalinti pasiūlyti bendrą išsilavinimą. Toks požiūris ne tik

---

⁹⁶ Wallerstein I., et al. *Atverkime socialinių mokslų gelmes: C. Gulbenkian socialinių mokslų pertvarkymo komisijos pranešimas*, Vilnius: Knygiai, 2002, p. 38–39.

⁹⁷ Aarnio A., *supra note* 25, p. 16.

⁹⁸ *Ibid.*, p. xvii.

klaidingas, bet ir pavojingas. <...> Pagrindinė šių asmenų nuodėmė yra tai, kad jie yra linkę išlikti teisinės raidės prieglobstyje, kai problema iš jų reikalauja drąsos, ar, pozityviais terminais kalbant, kūrybinio požiūrio. <...> Kiekvienas, kuriam iš tiesų rimtai rūpi tokios specialios srities, kaip teisės mokslas, likimas, turi griežtai pasisakyti prieš tokį antifilosofinį požiūrį.“

Teisės mokslo problematiką analizavę A. Peczenik⁹⁹, G. Pavlakos¹⁰⁰ taip pat skiria dogmatinį jurisprudencinį ir mokslinį požiūrius į teisę. Dogmatinis jurisprudencinis požiūris reiškia konkrečių teisinių atsakymų paiešką remiantis pripažintais teisės šaltiniais, konkrečių atvejų analizavimą, *teisinio mąstymo* svarbos akcentavimą, vertybinį požiūrį. O mokslinio požiūrio šalininkui rūpi identifikuoti vertybiškai neutralias teises koncepcijas, idėjas, taikant vertybiškai neutralius kriterijus aprašyti socialinės prigimties teisinių faktų visumą, nustatyti šios visumos dėsningumus, objektyviai egzistuojančias charakteristikas.

Ieškant teisinio argumentavimo korektiškumo, teisinių sprendimų tikslumo užtikrinimo priemonių, būtų tinkama pasitelkti minėtą platesnį, kritinį filosofinį, mokslinį požiūrį. Tačiau čia susiduriama su kita – mokslo ir mokslinio metodo sampratos neapibrėžtumo – problema. Iš tiesų, nėra vienos moksliskumo ar mokslinės metodologijos sampratos. Nors sąvoka *mokslas* tam tikrais žmonijos raidos etapais buvo suprantama kaip gamtos mokslas, tačiau tai nėra vienintelė ar vyraujanti dabartinė sąvokos *mokslas* reikšmė. Mokslo filosofas A. F. Chalmers pastebi¹⁰¹, kad

„filosofija vargiai gali pasiūlyti universalią mokslo sampratą arba kriterijus, kuriais remiantis būtų galima apibūdinti mokslą. Nėra bendro mokslo arba mokslinio metodo apibrėžimo, kurį būtų galima taikyti visoms mokslo sritims visais istoriniais jų raidos etapais“.

Nors būta bandymų mokslą apibūdinti atskiriant jį nuo meno,

⁹⁹ Peczenik A., *supra note* 52, p. 172.

¹⁰⁰ *Jurisprudence or Legal Science? A Debate about the Nature of Legal Theory*, Coyle, S. Pavlakos, G. (ed.), Portland: Hart Publishing, 2005, p. 1–13.

¹⁰¹ Chalmers A. F. *Kas yra mokslas?* Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 272.

filosofijos, religijos, šie bandymai nebuvo ypač sėkmingi¹⁰². Tai aiškintina tuo, kad mokslo apibrėžimas nuolat kinta: tai, kas vakar laikyta mokslu, šiandien gali būti juo nebelaikoma, ir atvirkščiai. Tai pasakytina ne tik apie naujų mokslų, pavyzdžiui, socialinių mokslų, radimąsi, tačiau ir apie gamtos mokslus. Pavyzdžiui, ilgiau nei šimtą metų gyvavusi Niutono korpuskulinė šviesos teorija dabar laikoma klaidinga, kertiniai teorijos elementai korpuskulos nebėra mokslinė sąvoka, kaip ir eterio sąvoka, kuri devynioliktame amžiuje buvo laikoma banginės optikos ir elektromagnetinės teorijos kertine sąvoka ir materija. Be to, mokslininkumui būdingas ne tik tiesinis, nuoseklus vystymasis, tačiau ir išsiskaidymas į lygiagrečias, tarpusavyje nesuderinamas, tačiau tuo pat metu savose aksiomatikose teisingas teorijas. Plačiausiai žinomas ir cituojamas mokslinių teorijų lygiagretaus egzistavimo pavyzdys – neeuklidinės geometrijos atsiradimas ir egzistavimas šalia euklidinės.

Žvelgiant istoriškai į mokslo raidą, vienas iš vyraujančių požiūrių yra fiziko, mokslo filosofo T. Kuhn išplėtotas požiūris, besiremiantis *paradigmos* ir *nepalyginamumo* sąvokomis. Paradigma laikytina konceptuali pasaulėžiūra, kurią sudaro tam tikros mokslininkų grupės pripažįstamos ir patikimomis laikomos teorijos, eksperimentai, metodai. Paradigmos gali nuosekliai evoliucionuoti, tačiau iš esmės nauja paradigma paprastai susiformuoja revoliuciniu būdu, šuoliškai – vyksta mokslo revoliucijos¹⁰³. Paradigma lemia, kokius eksperimentus mokslininkai parenka ir atlieka, kokius klausimus kelia ir kokias problemas laiko svarbiomis, o keičiantis paradigoms pasikeičia ir mokslinius tyrimus grindžiančių sąvokų turinys, atrandami nauji duomenų kaupimo standartai, naujos tyrimų technikos, teorinės ar eksperimentinės plėtros kryptys. Jei paradigmos egzistuoja lygiagrečiai, jos gali būti tarpusavyje nesuderinamos: vartoti tas pačias sąvokas, tačiau suteikti joms visiškai skirtingas apibrėžtis; kalbėti skirtingomis kalbomis, kurių negalima išversti vienos į kitą; skirtingas problemas laikyti svarbiomis; pasitelkti

---

¹⁰² Ivin A. A., Nikiforov A. L., *supra note* 72, p. 215.

¹⁰³ Kuhn T. S. Mokslo revoliucijų struktūra. Vilnius: Pradai, 2003.

skirtingus problemų sprendimo būdus. Nors T. Kuhn pirmiausia analizavo fizikos mokslo raidą, paradigminis požiūris netruko paplisti ir kitose srityse: politikos moksluose, ekonomikoje, sociologijoje, verslo vadyboje.

Remiantis T. Kuhn mintimi, kad mokslinė veikla yra tam tikrų problemų sprendimas tam tikrais pripažintais metodais tam tikrose iš esmės neginčijamose ribose (paradigmoje)¹⁰⁴, moksliniais metodais galima įvardyti ir tik teisei būdingus metodus – rėmimąsi teisiniais tekstais, lingvistinį, sisteminių, teleologinį teisės aiškinimo metodus ir kt. Jei dauguma teisininkų sutaria dėl naudotinų metodų, metodologijos, sąvokų prasmių, šie metodai ir prasmės gali būti įvardijami teisės mokslu, teisės mokslo paradigmos pagrindu, o pati teisinė veikla (ne tik tyrimai, bet ir pati praktika) laikoma moksline. Norint konstatuoti, kad tam tikra teisės praktikų pripažinta metodologija besiremiantys teisės tyrimai yra moksliniai, net nebūtina analizuoti, kiek šis teisės mokslas yra tolimas ar artimas gamtos mokslams, kiek jis yra mokslas socialinio mokslo sampratos prasme, kiek hipotetinis mintinis modelis, kiek formalusis tikslusis mokslas. Tai tiesiog teisės mokslas. O šio teisės mokslo pripažįstama metodologija garantuoja mokslinį tikslumą teisės diskurse.

Priejus šią išvadą, sumažėja galimybė teigti, kad egzistuoja ypatingi, tikslumą garantuojantys moksliniai metodai, kurie būtų skirtingi nuo teisės paradigmoje pripažįstamų doktrininių teisės metodų. Teisės mokslo paradigmoje tikslu teisiniu argumentavimu laikomas toks argumentavimas, kuriame naudojami teisės diskursui įprasti, pripažinti metodai. Apeliuoti į bendrąjį mokslumą galima, tačiau, kaip pastebėjo A. Aarnio, tuo pačiu ir rizikinga, nes kyla pavojus išeiti už teisės mokslo paradigmos ribų.

Apibendrinant konstatuotina, kad tais atvejais, kai naudojamas lingvistinis, sisteminis, precedentų, teleologinis, įstatymų leidėjo ketinimų, bendrųjų teisės principų ir kiti išskirtinai teisės praktikai būdingi metodai, išliekama teisės dogmatikos erdvėje, teisinėje paradigmoje. Tikėtina, kad tokiu atveju teisinio sprendimo priėmėjas ar teisės tyrėjas nedaug rizikuoja: kiti

---

¹⁰⁴ Chalmers A. F., *supra note* 101, p. 143.

teisinio diskurso dalyviai, išmanantys teisės ypatumus, paprastai priima tokio samprotavimo, argumentavimo rezultata.

Jei pasitelkiami papildomi metodai: kiekybiniai ir kokybiniai sociologiniai tyrimai, kritinė ir loginė analizė, filosofinės paradigmos, modeliavimas ir kt., į teisinį argumentavimą teisininkai galimai žiūrės atsargiai arba net kritiškai.

Šioje vietoje galima būtų tęsti diskusiją apie tai, kas yra svarbiau, – teisinis profesionalumas ar teisės atvirumas bendrafilosofinei kritikai, tačiau apsiribojama perfrazuotu darbo pradžioje pateiktu pastebėjimu: iš subjektyviosios teisės į teisingą ir nešališką teismą, teisės į tinkamą teisinį procesą, taip pat iš to, kad teisė, kaip normatyvinė tvarka yra skirta asmenims, žmogui (universaliajai auditorijai, apimančiai bet kurią galimą auditoriją), kyla subjektyvioji *teisė kvestionuoti ir kritikuoti teisinį sprendimą, kuris tiesiogiai turi įtakos asmens padėčiai ar teisėms*. Asmuo šiai kritikai gali pasitelkti ne tik vien teisinius, bet ir visus kitus metodus, kurie yra pripažinti kaip patikimi toje visuomenėje, t. y. naudotis platesnės mokslinės paradigmos metodais. Vienas iš tokių metodų – pozityviosios filosofijos, logikos pripažįstamas Hiumo dėsnis, kuris šiame darbe naudojamas kaip tam tikras lakmuso lapelis.

2.4.1. Teisinių teiginių pagrindimo prieštarumas

Prakalbus apie mokslškumą ir mokslinius metodus, yra tinkama atsigręžti į pozityvistinės filosofijos, kuri mokslinį žinojimą laiko vieninteliu tikru ir patikimu žinojimu, standartus. Šalia kitų šiai filosofijos kryptčiai būdingų bruožų – antimetafizinio pobūdžio, įsitikinimo, kad vienintelės tikros žinios remiasi patyrimu, kad egzistuoja vienovė tarp gamtamokslinio ir socialinio žinojimo, požiūrio, kad mokslinis žinojimas, pats vertybiškai neutralus, yra socialinės pažangos veiksnys¹⁰⁵ – jai būdingas vadinamojo Hiumo dėsnio paisymas, griežta faktų ir vertybių atskyra. Būtent šis aspektas

---

¹⁰⁵ Nekrašas, *supra note* 26, p. 15–18.

yra ypač aktualaus diskutuojant apie teisės, suprantamos kaip norminių teiginių pagrindimą.

Šioje dalyje parodoma, kad teisinių teiginių pagrindimo, išvedimo prieštaringumas kyla iš to, kad teisinėje praktikoje persipina du vienas kitam prieštaraujantys, iš esmės nesuderinami pagrindimo būdai, kurie šiame darbe įvardijami *hiumiškuoju* ir *antihiumiškuoju* pagrindimu.

Pastebėtina, kad užduotis (logiškai) išvesti teisinius sprendimus būtų iš dalies įmanoma, jei teisė būtų siejama tik su normatyvumu. Aristoteliškasis silogizmas, taip pat šiuolaikinės neklasikinės logikos rūšys, skirtos būtent normatyviesiems teiginiams išvesti (modalumo logika, deontinė logika), šiai užduočiai sėkmingai, nors ir neabsoliučiai patikimai, pasitarnautų. Sprendimui išvesti reikėtų tam tikrų pirminių normų, aksiomų, kelzeniškosios *Grundnorm* arba tokio normatyviojo teiginio, dėl kurio visi tam tikro teisės diskurso dalyviai konkrečioje situacijoje sutartų ir galėtų jį laikyti aksioma. Tai būtų *hiumiškasis*, loginio nuoseklumo kelias.

Tačiau teisė, kaip buvo pastebėta ir pagrįsta atskleidžiant teisės sampratą, yra siejama ir su privalomumu. O privalomumas teisėje dažniausiai grindžiamas ne išvedant, ne filosofiškai, logiškai samprotaujant, kas yra privaloma ir kas nėra privaloma, o apeliuojant į autoritetą. Teisės fenomenas yra neatsiejamas nuo tam tikrų institucijų, kurios įvardija privalomas normatyvias nuostatas. Parlamentas, Prezidentas, Vyriausybė, Konstitucinis Teismas, kiti aukščiausieji teismai, pripažinti teisės mokslininkai yra tie autoritetai, kurie įvardija privalomas teisės taisykles. Argumentai *argumentum ad potentiam* (argumentas apeliuojant į jėgą, statusą), *argumentum ad verecundiam* (argumentas apeliuojant į pagarbą) teisinėje praktikoje laikomi tinkamais. Šie argumentai mokslo požiūriu nėra absoliučiai patikimi. Argumentavimo teorija juos iš dalies reabilitavo¹⁰⁶, tačiau dar visai neseniai šie argumentai logikos ir filosofijos diskursuose buvo įvardijami *sofizmais* – samprotavimais, kurie formaliai atrodo teisingi, tačiau iš tiesų yra klaidingi, klaidinantys (gr. *sophisma* – vingrybė, prasimanymas; angl. *falacy*).

---

¹⁰⁶ Plačiau apie argumentų tipus žr. 2.6.1 poskyryje ir 2 priede.

Teisės fenomeno ypatumas yra ir tai, kad teisinėje praktikoje yra įprasta remtis buvusia, esama praktika, taikyti analogiją: byla sprendžiama taip, kaip buvo išspręstos analogiškos ankstesnės bylos; įstatyme įtvirtinamos tokios normos, kokios, pavyzdžiui, yra įtvirtintos kitų valstybių teisės aktuose, ir praktika parodė, kad jos pasiteisino; teisinės kategorijos aiškinamos taip, kaip jas kažkas jau paaiškino, ir pan. Ieškant teisinių sprendimų remiamasi tuo, kas jau buvo: naudojami precedentų, lyginamasis metodai. Reikalavimas, kad vienodi atvejai būtų sprendžiami vienodai, yra esminis teisėje. Tačiau logikos požiūriu, analogija yra atskiras indukcijos atvejis, o indukcija, skirtingai nei dedukcija, nėra absoliučiai patikimas išvedimo būdas. Tai, kad pagrindžiant teisinius sprendimus taikoma analogija, argumentuojama remiantis panašiu (*argument a simili*), vertinant pozityvistinės filosofijos, logikos požiūriu, yra dar vienas (loginis) paklydimas.

Toliau šie aspektai aptariami detaliau.

2.4.1.1. Hiumo dėsnis

Vadinamasis Hiumo dėsnis, pavadintas XVIII a. filosofo David Hume vardu, reiškia tai, kad iš deskriptyviųjų teiginių neįmanoma išvesti normatyviųjų teiginių ir atvirkščiai¹⁰⁷. Pavyzdžiui, iš teiginio, kad *žmonės daro nusikaltimus*, neišplaukia teiginys, kad *žmonės privalo daryti nusikaltimus*; iš teiginio, kad *stalas yra juodas*, neišplaukia, kad *stalas turi būti juodas*; ir atvirkščiai: iš teiginio, kad *žmonės neturi daryti nusikaltimų*, neišplaukia, kad *žmonės nedaro nusikaltimų*; iš teiginio, kad *stalas turi būti juodas*, neišplaukia, kad jis toks yra. D. Hume taip atkreipė dėmesį į šią faktų ir vertybių skirtingą prigimtį¹⁰⁸:

„Aš pastebėjau, kad kiekvienoje iš moralės sistemų, su kuriomis man yra tekę susidurti, autorius kurį laiką samprotauja įprastai, nustato Dievo buvimą ar stebi žmogiškuosius reikalus; ir staiga aš nustebeęs pamatau, jog vietoje įprastinių teiginių porų yra ar **nėra** aš nebesusiduriu nė su vienu

¹⁰⁷ Ivin A. A., Nikiforov A. L., *supra note* 72, p. 375.

¹⁰⁸ Hume D. *Traktatas apie žmogaus prigimtį*, Vilnius: Charibdė, 2007, p. 352.

teiginiu, kuris nebūtų susietas su **turi** arba **neturi**. Šis pokytis įvyksta nepastebimai, vis dėlto, jis nepaprastai reikšmingas. Juk jei šis **turi** arba **neturi** reiškia kokį nors naują santykį arba tvirtinimą, būtina jį stebėti ir paaiškinti; kartu turi būti pagrįsta ir tai, kas atrodo visiškai nesuprantama: kaip šis naujas santykis gali būti išvedamas iš kitų, visiškai skirtingų. Tačiau autoriai dažniausiai nesinaudoja šia atsargumo priemone, tad aš drįsiu rekomenduoti ją skaitytojams; ir esu tikras, kad truputis dėmesio sugriauš visas neišmanėliškas moralės sistemas ir leis mums pamatyti, jog ydos ir dorybės skirtis nėra pagrįsta vien objektų santykiais ir nėra suvokiama protaujant.“

Požiūris, kad normatyviųjų teiginių negalima išvesti vien iš faktų (faktinių aplinkybių), yra vienas iš kertinių pozityviosios mokslo tradicijos postulatų. Dėl XVII amžiaus mokslo revoliucijos įtakos vėlesnė mokslo filosofija (ar bent žymi jos dalis) akcentavo faktų ir vertybių atskirtį: tai, kas yra, ir tai, kas *turi būti*, laikytina skirtingais dalykais¹⁰⁹. Pozityvizmo požiūriu, adekvačiai moksliskai tegalima tirti tik tai, kas yra, tuo pačiu vengiant bet kokių vertinimų. Normatyviųjų, vertybinių teiginių neįmanoma išvesti iš faktų – jie gali būti formuluojami, tačiau šalia pozityviojo mokslo. Todėl viena ir ta pati faktinė realybė gali lemti skirtingų moralinių, etinių, teisinių norminių tvarkų egzistavimą.

Įvardytas dėsnis nereiškia, kad normatyviųjų teiginių, tarp jų ir teisės normų, iš viso negalima (logiškai) išvesti, taip pat nereiškia, kad, išvedant normatyvius teiginius, faktinės aplinkybės negali būti pasitelkiamos kaip papildomos žinios. Hiumo dėsniui neprieštaraujančiam išvedimui būtina ir pakankama yra tai, kad bent vienas teiginys tarp tų teiginių, kurie naudojami kaip teisės normos pagrindimas, įrodymas, išvedimo prielaida, būtų norminio pobūdžio. Tokiu būdu iš aukštesnės galios teisės normų galima išvesti žemesnės galios teisės normas arba iš bendro pobūdžio teisės taisyklės išvesti individualizuotą teisės taisyklę. Pavyzdžiui, iš bendro pobūdžio normos, kad *žalą kitam asmeniui padaręs subjektas turi ją atlyginti*, bei faktinės aplinkybės, kad *dėl Jono veiksmų atsirado žala Marijai*, išeina, kad *Jonas turi atlyginti*

---

¹⁰⁹ Nekrašas E., *supra note* 26, p. 15–18.

žalą Marijai, ir pan. Faktinių aplinkybių, bendrųjų žinių svarba nėra sumenkinama, nes, pavyzdžiui, tik suvokiant situacijos kontekstą ir sąvokų prasmes galima teigti, kad iš normatyviojo teiginio *neturi būti vagiama* galima išvesti teiginį *neturi būti vagiama naktį*. O iš teiginio, kad *vagis turi būti baudžiamas* yra išvedamas teiginys *vagis turi būti baudžiamas, išskyrus atvejį, jei jis mažametis* tik tuomet, jei žinoma, kad taisyklė turi būtent tokią išimtį¹¹⁰. Apie bent vieno normatyviojo teiginio privalomumą norminio pobūdžio išvedimuose kalba R. Alexy¹¹¹: „(J.2.2) *Teisinis sprendimas privalo kartu su kitais teiginiais logiškai išplaukti mažiausiai iš vienos universalios normos*“. Normatyvizmo klasikas H. Kelsen taip pat iš esmės pažodžiui kartoja Hiumo dėsni ir tuo pagrindu konstruoja hierarchinę normų piramidę, kuri remiasi preziumuojama aukščiausiaja pamatine norma¹¹²:

„Iš tos aplinkybės, kad kažkas **yra**, negali išplaukti, kad kažkas **privalo** būti, o tai, kad kažkas **privalo** būti, negali būti to, kad kažkas **yra**, pagrindas. Vienos normos galiojimo pagrindas gali būti tik kitos normos galiojimas <...> normos galiojimo pagrindo paieškos negali būti tokios pat begalinės kaip padarinio priežasties paieškos. Jos turi baigtis norma, kaip paskutinė ir aukščiausioji. Ji turi būti **preziumuojama**, nes negali būti „nustatyta“, t. y. sukurta autoriteto, kurio kompetencija tokiu atveju turėtų būti grindžiama dar aukštesne norma“.

Tuo metu, kai XX amžiaus viduryje H. Kelsen rašė ir tobulino „Grynąją teisės teoriją“, deontinė logika žengė tik pirmuosius žingsnius. H. Kelsen atsargiai vertino galimybę logiškai išvesti normatyviusius teiginius, kurie, remiantis klasikine logikos samprata, negalėtų įgyti deskriptyviesiems teiginiams būdingų reikšmių *teisingas* ar *klaidingas*, tačiau reikalavimas normatyviusius teiginius pagrįsti kitais normatyviaisiais teiginiais buvo jo teorijos esmė.

---

¹¹⁰ Pastarasis išvedimas yra teisingas tam tikroje normų sistemoje, kurioje mažamečiams baismės netaikomos, tačiau teoriškai galima sukonstruoti ir tokią normatyvinę sistemą, kurioje, priešingai, manoma, kad yra teisinga, tinkama bausti ir mažamečius, ir galioja būtent tokios normos.

¹¹¹ Alexy R., *supra note* 73, p. 315.

¹¹² Kelsen H., *supra note* 53, p. 172–173.

Hiumiškasis principas išlaikomas tiek prigimtinės teisės, tiek konstitucijos viršenybės doktrinoje: prigimtines teises išreiškiantys normatyvieji teiginiai ar konstitucijoje įtvirtintos norminės nuostatos yra tos aksiomos, iš kurių išvedamos visos kitos teisės taisyklės. Tiesa, išlieka problema – kaip pagrįsti konstitucijos viršenybę ar prigimtinių teisių aprioriškumą. Ši problematika čia plačiau nėra aptariama. Manytina, kad konstitucijos viršenybę galima būtų grįsti sociologiniais argumentais (pvz., visuomeninės tvarkos stabilumo užtikrinimo poreikiu), o prigimtines teises ir laisves kildinti iš nuostatos, kad žmogus, jo gyvybė ir iš to išplaukianti žmogaus autonomija yra vertybė.

Lietuvos teisės doktrinoje taip pat galima sutikti normų išvedimo iš pirminių normų modelių. Pavyzdžiui, A. Vaišvila, apibendrinamas savo „Teisės teorija“, pažymi, kad šioje teorijoje teisės samprata konstruojama remiantis aksiomatiniu dedukciniu metodu. Skirtingai nuo H. Kelsen, kuris neįvardijo pamatinės *Grundnorm* turinio ir manė, kad teisės turinys gali būti iš esmės bet koks, A. Vaišvila įvardija konkrečias keturias pirmines savo teorijos aksiomas, kurios kildintinos iš rinkos ekonomikos ir demokratinės visuomenės¹¹³: 1) individo pirmenybė prieš visumą, prieš įvairias socialines struktūras (klasę, tautą, rasę, valstybę) bei visų individų lygybė; 2) individo kultūrinis netobulumas, ribojantis autonomišką jam naudingų kuo įvairiausių tikslų pasiekimą; 3) individų keitimasis paslaugomis, kaip jų kultūrinio netobulumo įveikimas; 4) mainų tarp laisvų ir lygių asmenų ekvivalentiškumas¹¹⁴. Nors su tam tikrais nurodytos aksiomatikos aspektais galima ginčytis, tačiau pastebėtina, kad toks santykinis konkretumas įvardijant pirmines aksiomas ypač sveikintinas. Neužtenka pasakyti, kad teisės sistema sukonstruota dedukciškai: jei neįvardijamos pirminės aksiomos, tai iš esmės nieko nepasakoma apie teisės sistemą, jos turinį. Pats sistemos sukonstravimas dedukciniu būdu tėra mintinis teorinis modelis. Todėl sudėtinga yra sutikti su minėta normatyvizmo klasiko nuostata, kad teisės turinys gali būti bet koks: jei

¹¹³ Vaišvila A. *Teisės teorija*, 3 leid., Vilnius: Justitia, 2009, p. 536.

¹¹⁴ Aksiomatinius teisės pagrindus A. Vaišvila vėliau išplėtoja iki didesnio skaičiaus pirminių aksiomų – žr. Vaišvila A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodas*, Vilnius: Justitia, 2010, p. 230.

atimsime iš teisės turinį, tai nieko, be formalios, nors ir grakščios, konstrukcijos, ir neturėsime. Pirminės aksiomos yra tie pagrindai, iš kurių išvedamas norminis teisės turinys.

Kita vertus, kalbant apie normatyviųjų teiginių loginį išvedimą, svarbu pabrėžti tai, kad vienas normatyvusis teiginys turi sekti iš kito ar kitų normatyviųjų teiginių, tačiau nebūtina, kad teisės sistema būtų hierarchinė. Taikytiną teisės normą galima išvesti ne tik iš pirminių norminių aksiomų, tačiau, pavyzdžiui, ir iš norminės nuostatos, kuria nusakomas siekiamas tikslas. Tokia normatyviųjų teiginių kūrimo, konstravimo praktika yra dažna teisėkūroje: pirmiau politinėse programose ar strateginio planavimo dokumentuose įvardijami siejami tikslai, uždaviniai, o vėliau iš jų „išvedamos“ teisės aktuose įtvirtintos norminės nuostatos. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje įtvirtinus nuostatą, nurodančią kad yra siekiama išspręsti tam tikrą problemą ar pasiekti tam tikro tikslo, vėliau šį tikslą įgyvendinančios nuostatos įtvirtinamos įstatymų projektuose, o priėmus įstatymą, tampa teise. Praktikoje retai sutinkamas, tačiau teoriškai galimas atvejis būtų ir toks, kad teismas priimamą sprendimą grįstų ne hierarchinę sistemą sudarančių normatyviųjų teiginių piramide, o paties teismo įvardyta siekiama normine nuostata.

Šiame darbe jau buvo aptarti hierarchinės neprieštaringos normų sistemos modelio trūkumai, pagrįsta, kad hierarchinis normų sutvarkymas yra veikiau siekiamybė, tam tikra teisės suvokimo schema nei objektyviai egzistuojanti teisės savybė. Čia papildomai atkreipiamas dėmesys, kad siekis laikytis Hiumo dėsnio nereikalauja normų sutvarkymo hierarchiniu būdu. Vienintelis reikalavimas, siekiant normatyviųjų teiginių pagrindimo korektiškumo, yra reikalavimas normatyvųjų teiginių grįsti bent vienu kitu normatyviuoju teiginiu. Ar šis teiginys bus pirminė, prigimtinė norma, ar išreikš siekiamą tikslą – tai yra kitos diskusijos dalykas. Pozityviaja mokslinė prasme svarbu tik tai, kad iš esybės nebūtų kildinama privalomybė, kad įvardijant teisinį sprendimą, diskutuotiną normą, ji būtų grindžiama abejonių nekeliančia normatyviaja aksioma ar būtų iš jos patikimai deontiškai išvesta.

Pozityviosios filosofijos požiūriu, faktų ir vertybių skirties reikalavimas yra esminis ir privalomybės kildinimas iš esamybės nelaikomas tinkamu samprotavimo būdu. Tačiau teisės diskurse dažnai yra kitaip.

2.4.1.2. Antihiumiškojo išvedimo būdo *taip buvo / yra, todėl taip turi būti būdingumas teisinei praktikai*

Teisės diskurse esamybės ir privalomybės siejimas yra plačiai paplitusi praktika. Tokio pobūdžio argumentavimas kaip, pavyzdžiui:

- *taip pasakė Konstitucinis Teismas (Europos Žmogaus Teisių Teismas, Teisingumo Teismas), todėl taip turi būti;*
- *taip įtvirtinta įstatyme, todėl taip turi būti;*
- *analogiška byla buvo išspręsta tam tikru būdu, todėl būtent taip turi būti;*
- *daugumoje valstybių yra būtent taip, todėl taip turi būti ir Lietuvoje ir pan.*

yra ne tik paplitęs – jis laikomas tinkamu bei priimtiniu samprotavimu. Be to, toks argumentavimas laikomas iš esmės savaime suprantamu – daugiau diskusijų kyla tik atskirais, ribiniais, sunkių bylų atvejais.

Samprotavimas *taip yra / buvo, todėl taip turi būti* yra toks būdingas teisės praktikai, kad neretai ir teisės mokslo darbuose juo remiamasi be didesnių išlygų. Pavyzdžiui, teisės krypties disertacijoje ginant normines nuostata, kad Lietuvoje sprendžiant mokesčių bylas didesnis dėmesys turi būti skiriamas precedentui, o statutinė teisė neturi būti vienintelis teismų naudojamas šaltinis, kaip argumentas naudojamas deskriptyvus teiginys, kad konkrečiose kontinentinės teisės tradicijos šalyse „*teismų sprendimai suvaidino lemiamą vaidmenį, ne ką mažesnę nei formuojant bendrosios teisės sistemą anglosaksų teisinėje sistemoje*“¹¹⁵. Minėtoje disertacijoje nuodugniai apžvelgiama Vokietijos, Prancūzijos, Italijos, Ispanijos teismų praktika precedento naudojimo aspektu ir ši apžvalga laikoma pagrindu formuluoti

---

¹¹⁵ Vasiliauskas V. *Teisminio precedento reikšmė romanų-germanų teisinėje sistemoje*, daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 34–35.

autoriaus ginamą imperatyvą Lietuvos teismams – kad precedentas mokestinėse bylose turi būti plačiau taikomas. Taigi, iš to, kad bylos sprendžiamos tam tikru būdu, daroma išvada, kad jos ir turi būti tokiu būdu sprendžiamos, t. y. iš esybės kildinama privalomybė. Akivaizdu, kad šį samprotavimo grandinės „nuoseklumą“ galima nesunkiai suardyti kontrargumentais. Pavyzdžiui: Lietuvoje visuomenės pasitikėjimas teismais yra ypač žemas (todėl abejotina, ar teismų diskrecijos plėtimas atitinka visuomenės lūkesčius), bet Lietuvoje yra ypač išplėtoti mokesčių įstatymų komentavimo praktika, kurią atlieka Valstybinė mokesčių inspekcija, ir pasitikėjimas mokesčių inspekcija, priešingai nei teismais, auga (todėl precedento taikymo trūkumas gali būti kompensuotas „minkštuoju“ įstatymu, t. y. kompetentingos institucijos komentarais) ir pan.

Šiuo pavyzdžiu nesiekama paneigti nurodyto disertacinio tyrimo reikšmės, veikia parodyti, kad antihiumiškas samprotavimo būdas yra būdingas daugumai teisės diskursų. Šiame darbe jau buvo pastebėta, kad teisės mokslo, teisės doktrinos būdai ir metodai koreliuoja su teisės praktikoje pripažintais teisės taikymo, aiškinimo, teisinio argumentavimo būdais ir metodais: teisininkai praktikai atpažįsta ir pripažįsta šiuos metodus teisės doktrinoje, tarp jų ir antihiumišką privalomybės kildinimą iš esybės, ir šiais metodais gautus rezultatus dažnai laiko patikimais.

Antihiumiškas samprotavimo būdas teisės diskursuose iš tiesų reiškia tradicijos laikymąsi. Remtis tuo, kas jau buvo, ir nekvestionuoti anksčiau pripažintų taisyklių yra pasiteisinusi, sėkminga, rezultatyvi praktika. Galima būtų bandyti įvardyti priežastis, kodėl vystantis teisei hiumiškas išvedimo būdas (normatyviųjų teiginių pagrindimas kitais normatyviaisiais teiginiais) netapo vyraujančiu. Pavyzdžiui, būtų galima argumentuoti, kad kiekvieną kartą normatyvius teiginius išvesti iš tam tikrų pirminių (konstitucinių) imperatyvų būtų ir sudėtinga, ir ilgai truktu. Taip pat, kaip jau buvo ir dar bus pastebėta kalbant apie deontinę logiką, normatyviųjų teiginių išvedimas nėra trivialus, taigi tikimybė, kad išvedimo, išsamprotavimo, išaiškinimo rezultatas gali būti pats įvairiausias, išlieka didelė ir pan. Tačiau paprasčiau yra ne ieškoti

priežasčių, o tiesiog konstatuoti, kad teisės fenomenas yra toks fenomenas, kuriame vyrauja normatyviųjų teiginių grindimas deskriptyviaisiais teiginiais. Toks samprotavimas, argumentavimas yra teisės formavimosi, vystymosi rezultatas, neatsiejama jos dalis. Teisės šaltiniai – teisės papročiai, pripažinti teisės principai, statutinė teisė, precedentai, teisės doktrina, *travaux preparatoire* ir kt., yra neatsiejama teisės fenomeno dalis. Tai yra teisės tradicija. F. A. von Hayek pastebi¹¹⁶:

„Žmogus naujas elgesio taisykles priėmė ne todėl, kad buvo protingas. Jis tapo protingas todėl, kad pakluso naujoms elgesio taisyklėms. <...> Kai pranašai ir filosofai nuo Mozės iki Platono ir šv. Augustino, nuo Rousseau iki Marx ir Freud protestavo prieš vyraujančią moralę, nė vienas jų neturėjo menkiausio supratimo apie tai, kokių mastu jų smerkiami papročiai darė galimą tą civilizaciją, kuriai jie patys priklausė. <...> visos elgesio taisyklės tarnauja specifinei visuomeninei tvarkai palaikyti ir nors visuomenė, siekdama išlikti, turi ginti savo elgesio taisykles, ne visuomenė su tam tikra savo struktūra sukuria jai deramas taisykles, bet taisyklės, kuriomis iš pradžių vadovaujasi tik nedaugelis, o vėliau imituojamos daugumos, sukuria specifinės rūšies visuomenę. Tradicija nėra nekintamas dalykas, ji yra atrankos proceso, kurį valdo ne racionalumas, o sėkmė, rezultatas. Ji kinta, tačiau retai gali būti pakeista sąmoningomis pastangomis. Kultūrinė atranka nėra racionalus procesas; ji ne vadovaujasi protu, o ją sukuria.“

Taigi, istorinių, kultūrinių, politinių, sociologinių veiksnių sąlygojami, formuojami teisės šaltiniai yra ta esamybė, iš kurios kildinama teisinė privalomybė: teisės normos su jų konkrečiu turiniu. Ši teisės šaltinio ir jame įtvirtintos teisės normos jungtis vis dar yra esminė ir vyraujanti įvardijant teisę. Paneigus teisės šaltinių reikšmę, teisės funkcionavimas taptų iš esmės kito pobūdžio reiškiniu. Tokia praktika, kai nei teisės šaltiniai, nei juos įvardijantys subjektai neturi besąlyginio autoriteto, kai nėra teisės šaltinių hierarchijos, teoriškai yra galima, taip pat galima sutikti dalinių šios praktikos, kaip teisinio

---

¹¹⁶ Hayek F. A., *supra note* 1, p. 226, 230–231.

pliuralizmo, apraiškų, tačiau vyraujanti tradicija šiuolaikinėse vakarų visuomenėse yra teisės šaltinių hierarchija besiremiantis teisės funkcionavimas.

Šis antihiumiškasis, autoritetu besiremiantis argumentavimas, yra plačiai paplitęs praktikoje. Tai, kad toks samprotavimas, argumentavimas neatitinka pozityviosios filosofijos pabrėžiamo Hiumo principo, savaime nereiškia jo trūkumo. Jei praktikoje tai veikia, reiškia, kad yra efektyvu, tinkama ir priimtina visuomenei. Tai, kaip buvo pastebėta kalbant apie teisės mokslumą, gali būti laikoma moksliška, racionalu, patikima teisės mokslo paradigmoje. Nors pozityvistinės filosofijos, pozityviojo mokslo paradigmoje tokia praktika nelaikytina moksliška, patikima.

Tiesa, teisės diskursui būdingą antihiumišką išvedimą *taip buvo, todėl taip turi būti* galima bandyti „paversti“ hiumiškuoju samprotavimu: papildyti loginiam požiūriui trūkstamais elementais ir tarsi turėti loginiam pozityvizmui priimtina dedukcinę samprotavimo schemą:

(A):

Taip, kaip buvo, yra gerai, teisinga.

Ateityje turi būti gerai, teisinga.

Todėl turi būti taip, kaip jau buvo, kaip nustatyta, kaip įtvirtinta.

Tačiau šia dedukcinio išvedimo forma užrašytas samprotavimas nėra be priekaištų.

Šiame samprotavime tarp prielaidų jau yra normatyvioji nuostata: *ateityje turi būti gerai, turi būti teisinga*, taigi, Hiumo principui nebenusižengiama. Nors ir išlieka poreikis pagrįsti šią normatyviają prielaidą, manytina, kad tai nėra kontroversiška užduotis: nuostata *turi būti teisinga* išreiškia teisės siekį siekti teisingumo. O nuostata *turi būti gerai* neatsiejama nuo normatyviojo teiginio esmės, yra jo tęsinys: klausimai *kaip turi būti; kaip reikalinga elgtis* yra iš esmės tapatūs klausimams *kaip turi būti, kad būtų gerai; kaip reikia elgtis, kad būtų gerai*. Jei deskriptyviųjų teiginių matas yra tiesos / klaidingumo kriterijus, tai normatyvieji teiginiai vertintini

vadovaujantis gėrio / blogio kategorijomis. Normatyvieji teiginiai skirti žmogui, todėl vienintelis galimas jų matas yra žmogiškasis vertinimas gera / bloga¹¹⁷.

Norint, kad dedukcinis samprotavimas (A) būtų teisingas, korektiškas, deskriptyvi nuostata *taip, kaip buvo, yra gerai, teisinga* turėtų taip pat būti teisinga. Būtent su šia prielaida ir susiję pagrindiniai teisinio argumentavimo keblumai.

Teisinėje praktikoje argumentuojant ši papildomai įvardyta prielaida – *taip, kaip buvo, buvo gerai, teisinga* – paprastai yra preziumuojama, neįrodinėjama, laikoma teisinga. Kaip jau buvo pastebėta, tai yra teisės tęstinumo, teisės tradicijos išraiška. Tačiau akivaizdu, kad teisė yra dinamiška: teisės aktai kinta, vienos normos pripažįstamos netekusiomis galios, kitos sukuriamos ir nustatyta tvarka patvirtinamos, teismų praktika taip pat evoliucionuoja. Taigi, yra atvejų, kai prielaida *taip, kaip buvo, buvo gerai, teisinga* nebėra teisinga. Šie atvejai nekeltų didesnių ginčų, jei jie būtų eksplicitiškai įvardyti ir aptarti. T. y. būtų pasakyta, pavyzdžiui, taip: *paprastai teisėje yra laikomasi tradicijos, pripažintų normų ir praktikos, tačiau šis atvejis kitoks. Ankstesnė praktika, galiojančios, žinomos, pripažintos teisės normos šiai situacijai yra nepakankamos, netinkamos, yra svarbesnių aplinkybių, kurios lemia, kad nuo ankstesnės praktikos ir pripažintų normų reikia nukrypti, rasti, pritaikyti naują norminę nuostatą.* Tačiau paprastai taip eksplicitiškai nėra samprotaujama. Neretai vienu metu siekiama ir tęsti teisės tradiciją, ir nuo jos nukrypti: vienu metu samprotauti ir anhiumiškuoju būdu, ir remtis tuo, kas buvo („neišeiti už nustatytosios, buvusios teisės ribų“), ir vadovautis Hiumo principu – pateikti svarias normines nuostatas, kurias

---

¹¹⁷ Šiek tiek nukrypstant nuo nagrinėjamos problematikos galima pastebėti, kad iš šios normatyvinių teiginių prigimties, iš to, kad vienintelis normatyvinių teiginių vertės matas yra žmogiškasis vertinimas gera / bloga, seka tai, kad teisė ar bet kuri kita žmonių bendruomenei skirta normatyvinė, etinė, moralinė tvarka pirmenybę turi teikti individui, o ne struktūroms ar abstrakčioms kategorijoms, tokioms kaip visuomenė, valstybė, viešasis interesas ar pan. Negalima normos laikyti gera visai visuomenei ar viešajam interesui, nes nei visuomenė, kaip visuma, nei viešasis interesas, kaip abstrakcija, neturi subjektyvumo, lemiančio gebėjimą vertinti. Gera ar bloga – tegali įvertinti atskiras individas. Panaši nuostata – kad individui, o ne visumai, teiktina pirmenybė – yra ir viena iš keturių A. Vaišvilos įvardytų normatyvinių teisės aksiomų.

pagrindžia, deontiškai įrodo priimamą teisinį sprendimą (net jei tuo „išeinama už teisės ribų“)¹¹⁸.

Nors antihiumiškasis pagrindimo būdas yra vyraujantis teisinėje praktikoje, tačiau teisės doktrinoje, o kartais ir teisės praktikoje, jis yra kritikuojamas kaip formalizmas teisėje. Šie aspektai aptartini plačiau, jau vien dėl to, kad kritikuojant formaliąją teisės pusę yra linkstama painioti sąvokas ir jų prasmes, įvardytą teisinio pagrindimo prieštarumą, pasireiškiantį būtinybe vienu metu taikyti, tiek hiumiškąjį, tiek antihiumiškąjį pagrindimo būdus, nurodyti kaip logikos trūkumą, priskirti logikai savybes, kurių ji neturi. Pačiai logikai ir jos santykiui su teisiniu argumentavimu dėmesys skiriamas kitose darbo dalyse.

2.4.2. Formalizmas – esminė teisės fenomeno savybė, teisinio argumentavimo praktikos bruožas

Šioje dalyje pateiktais pastebėjimais siekiama atkreipti dėmesį į tai, kad formalioji teisės pusė, pasireiškianti teisinių teiginių įtvirtinimu teisės šaltiniuose, nors ir yra kritikuojama, tačiau iš tiesų yra neatsiejamas teisės fenomeno bruožas. Formalaus teisės įtvirtinimo, teisės formos, teisės šaltinių neigimas yra pačios teisės neigimas. Šiomis pastabomis autorė neteigia, kad formalizmo teisėje turėtų būti daugiau. Čia tik konstatuojama, pademonstruojama, kad formalioji teisės išraiška ir atitinkamai antihiumiškasis pagrindimas yra teisinės praktikos esminis bruožas.

Žodynuose pateikiama tokia žodžio *formalus*¹¹⁹ reikšmė: paremtas forma, o ne turiniu, esmė; žodžio *formalizmas* (pranc. *formalisme*, lot. *formalis* – susijęs su forma) reikšmė: smulkmeniškasis laikymasis nustatytų formų, net kenkiant reikalui esmei; formos absoliutinimas, pervertinimas, jos kėlimas aukščiau už turinį.

¹¹⁸ Frazė „(ne)išeiti už teisės ribų“ čia vartojama kabutėse, nes šiame darbe laikoma, kad teisė neturi aiškių ribų, žr. 9, 10 pav. Tačiau teisės doktrinoje neretai dar galima aptikti požiūrį, kad teisė turi ribas, kad teisės ribų (ne)peržengimo problema yra aktuali.

¹¹⁹ Keinys S., *supra note* 60; Vaitkevičiūtė V., *supra note* 32, p. 379.

Būtent neigiamus aspektus pabrėžiančia reikšme žodžiai *formalus*, *formalizmas* vartojami ir teisės diskurso kontekste. Teigiant, pavyzdžiui, kad teismo sprendimas buvo formalus, norima pasakyti, kad byla nebuvo sprendžiama iš esmės, t. y. buvo išspręsta netinkamai, neįvertintos visos svarbios aplinkybės ir pan.

Teisinis formalizmas kontinentinėje teisės tradicijoje, kurioje vyraujantis teisės šaltinis yra statutinė teisė, pirmiausia suprantamas kaip nekritiškas teisės aktuose įtvirtintų teisės taisyklių taikymas. Anglosaksiškoje teisės tradicijoje, kurioje vyraujantis teisės šaltinis yra teismų precedentai, priešingai – formalizmas, mechaninis teisės taikymas suprantamas kaip nekritiškas vadovavimasis teismo doktrina. Pavyzdžiui, dar XX a. pradžioje R. Pound, kritikuodamas mechaninę jurisprudenciją, pirmiausia kritikavo aklą ir griežtą precedentų ir iš jų išvedamų taisyklių bei principų laikymąsi¹²⁰.

Pastaraisiais dešimtmečiais kontinentinės teisės tradicijoje plačiai aptariamas teisėjo diskrecijos klausimas¹²¹ taip pat reiškia ir tam tikrą formalizmo teisėje kritiką: aktyvaus teisėjo vaidmens pripažinimas reiškia siekį sumažinti formalių teisės ribojimų reikšmę.

Tačiau šiuose teisinio formalizmo kritikos diskursuose paprastai neskiriama pakankamai dėmesio paaiškinti, pastebėti, kad formalus teisės taisyklių taikymas yra teisinės praktikos esmė. Tiesa, jau minėtasis R. Pound pastebi, kad teisės taisyklių taikymas yra būtinas¹²²: „Svarbiausia ir nuolatinė nepasitenkinimo visa teise visais laikais priežastis kyla iš **būtino** mechaninio teisės taisyklių taikymo“. Tačiau paprastai formalizmas kritikuojamas taip, tarsi ištikimybė nustatytoms, pripažintoms teisės taisyklėms būtų kažkieno iš šalies primestas, teisinei praktikai nebūdingas reikalavimas. M. Stone pastebi¹²³:

„Teisės teorijos ir praktikos erdvėje rastume nedaug terminų, kurie būtų kritikuojami taip dažnai, kaip kritikuoti terminai „formalistinis“ ir

---

¹²⁰ Stone M. Formalism, *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*, Coleman J., Shapiro Sc. (ed.), Oxford University Press, 2002, p. 166–205.

¹²¹ Žr., pvz., Latvelė R., *supra note 27*.

¹²² Pound R. Mechanical Jurisprudence, *Law Review*, 1908, No 8, p. 605–623.

¹²³ Stone M., *op.cit.*, p. 167.

„formalizmas“. Kiekviena teisininkų karta šios kritikos imasi iš naujo“.

Aukščiau jau pastebėta, kad hiumiškasis normų išvedimas teisėje taikomas ribotai. Pagrindinę teisinių argumentų dalį sudaro būtent antihiumiškieji argumentai: taip pasakė teismas, taip parašyta įstatyme, taip teisės principą aiškina teisės mokslininkai, todėl taip turi būti. Ši argumentavimo formulė *norminė nuostata teisės diskurse yra pripažinta (įvardinta, užrašyta), todėl ji taikytina* yra ne kas kita, kaip formalus argumentavimo apribojimas, formalus „teisės raidės“ laikymasis. Formalumas pasireiškia tuo, kad taikomos tik tos teisės taisyklės, kurios jau yra įtvirtintos pripažintuose teisės šaltiniuose. Teisininkas, grįsdamas savo poziciją, negali visiškai laisvai rinktis argumentų: šių argumentų jis pirmiausia ieško formaliuose teisės šaltiniuose. Jei teisės diskursas nebūtų formaliai didesniu ar mažesniu laipsniu apribotas, besiremiantis tam tikromis (teisinėmis) norminėmis nuostatomis, turėtume laisvą ir neformalų diskursą. Tačiau vargu, ar dauguma teisininkų praktikų šį diskursą, kai teisės šaltiniais nesiremiam, laikytų teisiniu.

Taigi, vadovavimasis žinomomis teisės taisyklėmis jų neišvedant iš kitų norminių nuostatų, o remiantis tik tuo, kad šios taisyklės yra įtvirtintos autoritetinguose teisės šaltiniuose, reiškia formalią ir kartu antihiumišką teisinio argumentavimo pusę. Paradoksalu, tačiau kartais ši formalioji, antihiumiškoji praktika yra įvardijama loginio metodo teisėje taikymu¹²⁴.

Galima tik spėti, kodėl būtent su logika yra gretinamas formalusis teisės fenomeno aspektas.

Galbūt taip yra dėl atskirų argumentų struktūros, kuriai išreikšti galima pasitelkti dedukcinį silogizmą. Teisiniame argumentavime galima skirti vidinį ir išorinį pagrindimą: vidinis pagrindimas yra konkrečios teisės normos pritaikymas, o išorinis – motyvavimas, kodėl taikoma būtent ta, o ne kita norma. Vidinis pagrindimas iš tiesų neretai gali būti išreikštas dedukciniu silogizmu, pavyzdžiui: iš normatyviojo teiginio *už vagystę turi būti baudžiama*

---

¹²⁴ Stone M., *supra note* 120, p. 166–205; Prakken H. *Logical Tools for Modeling Legal Argument. A Study of Defeasible Reasoning in Law*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997, p. 23; Gumbis J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika, *Teisė*, 2010, Nr. 76.

ir deskriptyvaus teiginio *Jonas yra vagis* seka, kad Jonas turi būti baudžiamas. Tačiau loginio Hiumo dėsnio dažnai nėra išoriniame pagrindime: taisyklė *už vagystę turi būti baudžiama* taikoma ne todėl, kad ją pagrindžia kitas normatyvusis teiginys, o todėl, kad ji yra įtvirtinta formaliame teisės šaltinyje¹²⁵. Taigi, dedukcinis silogizmas yra tik atskiras teisinio pagrindimo elementas, kuris pasireiškia tik pritaikant teisės taisyklę. Reikalavimas taikyti teisės taisyklę yra teisės fenomeno bruožas, ne logikos savybė.

Galbūt logika ir teisinis formalizmas gretinami dėl vieno ir to paties termino *formalus* vartojimo logikos moksle ir teisės diskurse. Šiuolaikinė matematinė simbolinė logika kartais yra įvardijama ir formaliąja logika¹²⁶. Formalioji logika taip vadinama dėl to, kad tiriami tinkami samprotavimo būdai nepriklausomai nuo to, koks yra samprotavimo turinys: jei metodas teisingas, jis teisingas visiems teisingiems teiginiams. Teisinėje praktikoje terminas *formalus* reiškia tam tikrą normos galiojimo fakto pirmenybę prieš normos turinį. Tačiau analogija šiuo atveju yra netiksli: logikos moksle preziumuojama, kad prielaidos yra teisingos, rezultatas išvedamas tik iš teisingų prielaidų (nėra prasminga ieškoti rezultato remiantis klaidingomis prielaidomis), o teisinėje praktikoje ignoruojant teisės normos turinį nevertinama, ar taikomos galiojančios normos turinys yra teisingas, tinkamas, vertybiškai priimtinas. Formalaus teisinio sprendimo klaidingumas paprastai reiškia tai, kad ir pačios prielaidos buvo vertybiškai netinkamos, taigi formalumas čia reiškia ne tiek išvedimo būdą, kiek prielaidų vertybinį neįvertinimą, neužtikrinimą, kad jos būtų tinkamos.

---

¹²⁵ Nors remiantis H. L. A. Hart pirminių ir antrinių normų koncepcija galima būtų kontrargumentuoti, kad pirminės taisyklės *už vagystę turi būti baudžiama* taikymas yra grindžiamas antrine taisykle *nustatytų reikalavimų turi būti laikomasi*, taigi tarsi išlaikomas nuoseklumas su Hiumo dėsniu, tačiau iš esmės rėmimasis tuo, kas žinoma, kas įtvirtinta, yra referavimas į deskriptyvųjį, o ne normatyvųjį elementą.

¹²⁶ Iki XIX a. logika buvo suprantama aristoteliškąja prasme, t. y. reiškė teisingą samprotavimą, nebuvo siejama su jokiais kalbos formalizavimais, rėmėsi įprastine kalba, kuri, be abejo, yra daugiareikšmė, nestandartizuota. XIX amžius įvardijamas revoliuciniu virsmu logikos moksle: tuo metu intensyviai pradėjo vystytis simbolinė matematinė logika. Terminai *simbolinė*, *matematinė*, *šiuolaikinė*, *formalioji* paprastai vartojami kaip sinonimai apibūdinti šiai naujajai, XIX–XX amžiuje išvystytai logikai, kurios pradžia vieni sieja su G. Leibnizu (1646–1716), kiti – su G. Boole (1815–1864) ar G. Frege (1848–1925). XX amžiuje logika diferencijavosi į skirtingas logines sistemas.

Šie pastebėjimai pateikiami dėl to, kad teisės doktrinoje kritikuojant teisės formalumą, formalizmą priimant teisinius sprendimus, „kaltė“ už nepakankamą dėmesį teisės normų turiniui neretai priskiriama logikai, logikos metodui. Taip tarsi teigiama, kad teisinė praktika būtų gera, tinkama, jei būtų mažiau vadovaujama logika.

Problema, manytina, yra nepakankamas argumentavimo eksplicitiškumas, taip pat jau įvardytas nepakankamas dėmesys normų vertybiniam turiniui. Jei normų turinys nėra nei deontiškai (logiškai) išvedamas, nei kitaip pagrindžiamas, normos yra tiesiog taikomos, kartais papildomai aiškinamos – tai ne išvedimo būdas, o prielaidos (jų turinys) paprastai yra „kaltos“, kad rezultatas netenkina. Tai pastebi ir logikos bei teisės tyrinėtojas H. Prakken¹²⁷:

„Logika yra susijusi tik su argumentavimo forma: vienintelis dalykas, kurį atlieka logika, yra prielaidų ir išvadų susiejimas; prielaidų priimtimumo klausimas yra už logikos tyrimo ribų. Net išvadų priimtimumo klausimas nėra logikos klausimas: jei tinkamai išvesta išvada yra laikoma neteisinga dėl kokių nors kitų, su prielaidomis nesusijusių priežasčių, niekas logikos teorijoje nedraudžia prielaidas pakeisti; logika nėra susijusi su teisingų išvadų gavimu, ji yra susijusi su teisingomis išvedimo taisyklėmis. Kitaip tariant, jei nepatinka išvada, ne logika, o prielaidos yra tai, ką reikėtų kaltinti.“

Taigi, jei teisinis argumentavimas yra pernelyg formalus, tai nereiškia, kad jis yra per daug logiškas – jis tiesiog yra doktrininis, formuluojamas laikantis teisės taisyklių. Todėl manytina, kad nėra tikslūs Lietuvos teisės mokslininkai ir praktikai G. Lastauskienė ir J. Gumbis, logiką teisėje siedami su teisės stabilumu, prognozuojamumu¹²⁸. Teisės stabilumas ar dinamiškumas yra teisės, o ne logikos savybė. Tikslus nustatytųjų teisės taisyklių taikymas nėra logikos savybė, tai yra teisės funkcionavimo ypatumas. Priešingai, loginio pagrindimo labiau gali prireikti, kai kyla poreikis nukrypti nuo ankstesnės praktikos, kurti naujas teisės taisykles. Tuomet pagrindžiant naują teisės

¹²⁷ Prakken H., *supra note* 124, p. 23.

¹²⁸ Gumbis J., *supra note* 124; Lastauskienė G. Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu, *Teisė*, 2009, Nr. 73, p. 38.

taisyklę svarbu išlaikyti ištikimybę Hiumo dėsniai – normatyvų teiginį grįsti bent vienu kitu normatyviu teiginiu, ši – kitu normatyviu teiginiu ir t. t.

Taigi, tinkamam (hiumiškajam) išvedimui būtina įvardyti pirmines normatyvias prielaidas, laikytinas aksiomomis. Neįvardijus jokios normatyvios nuostatos, kuri būtų diskurso dalyvių priimta be išlygų, išvedimas nėra tinkamas. Deja, praktika rodo, kad vienareikšmiai įvardyti teisinės aksiomas yra sudėtinga, jų yra daug, todėl ir visapusiškas hiumiškasis loginis teisės pagrindimas yra sunkiai įmanomas.

Formalizmas teisėje, teisės formalumas nėra vienintelis aspektas, kuris suvokiamas ir įvardijamas nepakankamai nuosekliai. A. Peczenik, analizuodamas atotrūkį tarp teorijos ir praktikos, įvardija tokius teisinio požiūrio nenuoseklumus¹²⁹: teorijoje neretai deklaruojama, kad sprendimų pagrindimas turi nekelti abejonių, būti iš esmės deduktyvus įrodymas, tačiau praktikoje iš esmės niekuomet nepateikiamas nepriekaištingai dedukcinis argumentavimas, pagrindimas; neretai kontroversiškos teisinės „tiesos“ pateikiamos taip, tarsi jos būtų akivaizdžios ir nereikalaujančios pagrindimo, prielaidos neaptariamoms, o pateikiamos kaip akivaizdi esamybė; net ir viename teisės diskurse vienos prielaidos naudojamos vieniems, kitos – kitiems teiginiams pagrįsti, nors jos tarpusavyje yra prieštaringos, nederančios; doktrinoje paprastai deklaruojamas asmens teisių prioritetas prieš kolektyvines teises bei siekis remtis kuo mažesniu skaičiumi visiems privalomų pirminių, aukščiausios galios imperatyvų, tačiau praktikoje dažnai kalbama apie kolektyvines, neindividualizuotas vertybes, kurių iš esmės neįmanoma redukuoti iki kelių pagrindinių imperatyvų. Teisės doktrinoje neretai deklaruojama, kad atskirų asmenų nuomonės teisiniais klausimais yra subjektyvios, tai lemia teisės aiškintojo turimos ir deklaruojamos preferencijos, vertybės, tačiau praktikoje asmeninės nuomonės teisiniais klausimais pateikiamos taip, tarsi tai būtų objektyvi tiesa, tarsi teisės aiškinimas būtų objektyvus, vertybiškai neutralus procesas ir rezultatas, ir pan.

Manytina, kad tokie nenuoseklumai gali būti paaiškinti remiantis

---

¹²⁹ Peczenik A., *supra note* 52, p. 77–78.

teisinių sprendimų priėmimo proceso argumentaciniu pobūdžiu: sprendimo priėmimas yra argumentavimas, todėl sprendimą priimantis subjektas iš visų galimų argumentų pasitelkia tuos, kurie geriausiai pagrindžia jo ginamą poziciją. Objektyviai egzistuojančiam teisinių požiūrių pliuralizmui iš esmės nelieka vietos teisinio sprendimo pagrindime, nes įvairių požiūrių, kontrargumentų išsamus aptarimas galimai susilpnintų pagrindimą arba pagrindimas būtų pernelyg didelės apimties – tuo atveju, jei būtų siekiama maksimalaus objektyvumo.

2.5. Korektiškumas ir loginis įrodymas

Šiame darbe laikant, kad teisė yra privalomi normatyvieji teiginiai, natūraliai kyla klausimas – gal šiuos normatyvius privalomus teiginius galima logiškai įrodyti? Jei atsakymas būtų teigiamas, tada visa, ko reikėtų, – nepriekaištingai argumentuojant iš tam tikros neginčijamos pirminės prielaidų aibės logiškai išvesti atsakymą: teisinį sprendimą, pasakantį „kaip (ne)turi būti“. Taigi, reikalinga išsiaiškinti, ar įmanoma užtikrinti nepriekaištingą Hiumo dėsnio veikimą, kai iš vienu normatyviųjų teiginių patikimai išvedami kiti normatyvieji teiginiai.

Pradėjus kalbėti apie loginį išvedimą, reikia pastebėti, kad susiduriama su logikos sampratos teisės diskurse problema. Tai, kad skirtingi teisės mokslininkai sąvokai *logika* suteikia skirtingas prasmes, liudija teisės darbuose sutinkamos prieštaringos nuomonės apie teisės ir logikos santykį, logikos vietą ir vaidmenį teisiniame argumentavime. Vieni teisės mokslininkai pabrėžia logikos ir teisės sąsajas, logikos svarbą teisei ir teisiniam samprotavimui, argumentavimui, kiti mano priešingai, – kad teisei praktikai netaikytini logikos standartai, logika nedaug galima pasiremti ieškant teisingo teisinio sprendimo. Ši priešprieša ypač ryški anglosaksiškajame teoriniame teisės diskurse, kuris dėl anglosaksiškosios tradicijos autorių darbų vertimų į lietuvių kalbą, taip pat plačiai paplitusio gebėjimo skaityti ir originalius veikalus, daro įtaką ir lietuviškajai teisės doktrinai. Logikos kritikai, pavyzdžiui, pastebi:

„teisės esmė nėra logika, teisės esmė yra patyrimas“ (O. W. Holmes jaunesnysis); „tai nėra logika. Tai yra praktinė politika“ (teisėjas Andrews, Palsgraf v. Long Island Railroad Co. byla, 1928, JAV); „logika tyli apie tai, kaip vertinti konkretybes“ (H. L. A. Hart)¹³⁰; „įsitikinimas, kad teisėjas gali, arba privalo, savo sprendimus logiškai dedukuoti iš ekspllicitinių prielaidų, visada buvo ir yra iliuzija“ (F.A. Hayek)¹³¹; „standartinė“ logika turi problemišką pritaikymą teisėje, kur turi vyrauti vertybėmis grindžiamas teisingumas“ (J. Gumbis)¹³². O logikos svarbos teisėje šalininkai, pavyzdžiui, teigia: „loginis samprotavimas yra bendrosios teisės tradicijos esmė“ (J. L. Aldisert)¹³³; „griežtas dedukcinis samprotavimas yra neatskiriamas ir svarbus teisinio pagrindimo elementas“ (D. N. MacCormick)¹³⁴; „formalioji logika tebelieka labai svarbia teisinio kvalifikavimo priemone“ (G. Lastauskienė)¹³⁵. Toks nuomonių išsiskyrimas liudija, kad arba skirtingi teisės mokslininkai sąvokai *logika* suteikia skirtingas prasmes, arba kalba apie skirtingus teisinio argumentavimo aspektus. Todėl šiame skyriuje reikalinga atsakyti ir į klausimą, kas laikytina logika teisės diskurse.

2.5.1. Logikos samprata teisės diskurse

Vienas iš teisinio argumentavimo kanonų teigia, kad teisiniuose tekstuose sąvokos pirmiausia vartojamos jų įprastinėmis reikšmėmis, o nukrypimas nuo įprastinių žodžių reikšmių turi būti pagrindžiamas¹³⁶. Taigi, jei nesama specialios termino *logika* prasmės, jis teisės diskurse vartotinas įprastine prasme – tokia, kokią jai suteikia logikos mokslas.

Atsižvelgiant į tai, pirmiausia reikia atsakyti į klausimą, ar nesama specialios, teisinės termino *logika* reikšmės. Šis klausimas tik iš pirmo

¹³⁰ Stone M. *supra note* 120, p. 166–205.

¹³¹ Hayek F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė I. Taisyklės ir tvarka*, Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 171.

¹³² Gumbis J., *supra note* 124, p. 61.

¹³³ Aldisert R. J. *Logic for Lawyers: A Guide to Clear Legal Thinking*. 3rd ed. Indiana: National Institute for Trial Advocacy, 1997, p. 9.

¹³⁴ MacCormick D. N. *Legal Reasoning and Legal Theory*, Oxford: Clarendon Press, 1978, p. 52.

¹³⁵ Lastauskienė G., *supra note* 128, p. 52.

¹³⁶ Stelmach J., Brozek B., *supra note* 45, p. 151; MacCormick D. N., Summers R. S., *supra note* 75, p. 465.

žvilgsnio gali pasirodyti keistas. Iš tiesų, ne vienas logiką nuodugniau studijavęs tyrinėtojas pastebi, kad teisininkų vartojami terminai *teisinė logika*, *loginis teisės aiškinimo būdas* reiškia ne tiek logikos taikymą, kiek specialių teisinių argumentų naudojimą ar tikslų pripažintų teisės taisyklių taikymą. Tai šiame darbe jau pastebėta ir kalbant apie formaliąją teisės pusę. Teisės filosofas Ch. Perelman, komentuodamas kai kurių tyrinėtojų polinkį kalbėti apie specialiąją teisinę logiką, yra ironiškai pastebėjęs¹³⁷:

„jei išskiriama teisinė logika, tai galbūt gali būti ir kitų mokslų logikos, pvz., speciali zoologinė logika, apimanti tokius samprotavimus kaip: „jei dramblys didesnis už lapę, o ši didesnė už pelę, vadinasi, dramblys didesnis už pelę.“

Lietuvos teisės doktrinoje ar praktikoje terminai teisinė logika, juridinė logika vartojami retai. Teismų ar proceso dalyvių argumentacijoje galima aptikti frazių *„nurodyti argumentai nesuderinti su teisine logika“*, *„trūksta juridinės logikos“*, *„teisinės logikos požiūriu pavartotas teisinių sąvokų junginys yra netinkamas“*¹³⁸ ir pan., tačiau tai yra veikiau pavieniai atvejai nei taisyklė. Šie atskiri atvejai nėra pakankamas pagrindas teigti, kad Lietuvos teisės diskurse paplitusi speciali termino logika reikšmė.

Logika ir loginis metodas ne kartą yra minimi Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje, tačiau, net ir atlikus nuoseklią Konstitucinės jurisprudencijos analizę, nepavyktų vienareikšmiai atsakyti, kokia prasmė yra suteikiama terminui *logika*.

Išanalizavus konstitucinę jurisprudenciją¹³⁹, konstatuotina, kad pirmuosiuose 1993–1994 metų Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimuose logikos terminas siejamas su bendriausiais samprotavimo bruožais:

---

¹³⁷ Perelman Ch. *Justice, Law and Argument, Essays on Moral and Legal Reasoning*, Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1980, p. 125.

¹³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-554/2009 [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/tp/143721>>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio Atskiroji nuomonė dėl konstitucinės justicijos bylos Nr. 26/06, išnagrinėtos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimu [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2009/20090902_atk_nuom_Sileikis.pdf>.

¹³⁹ Plačiau apie šį Lietuvos konstitucinės jurisprudencijos tyrimą žr. Mackuvienė E. Loginis metodas teisėje: sampratos problema, *Teisė*, 2010, Nr. 77, p. 131–134.

nuoseklumu, neprieštaringumu, tinkamais ryšiais tarp reiškinių, kategorijų, sąvokų. Šiuose nutarimuose vartojamos frazės: „*nuostatos loginis aiškinimas*“, „*teiginių loginis susietumas*“, „*logiškas minėtų normų tęsinys*“. Atitinkama reikšme vartojamą logikos terminą galima sutikti ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimų konstatuojamosiose dalyse, kuriose vartojamos tokios frazės: „*logiškai išplaukia*“, „*logiškai turi būti nurodoma*“, „*logiškas rezultatas*“, „*logiška pasekmė*“, „*prieštarauja elementariai logikai*“, „*teismai, vertindami įrodymus, turi vadovautis ne tik įrodinėjimo taisyklėmis, bet ir logikos dėsniais*“ ir pan. 1995–2000 metais Konstitucinis Teismas savo nutarimuose pradeda įvardyti atskirus Konstitucijos aiškinimo, tyrimo būdus: minimas pažodinis, loginis, sisteminis, lyginamasis aiškinimas ar tyrimas. Šiuose nutarimuose loginis metodas iš dalies tapatinamas, gretinamas su sisteminiu metodu ir paprastai priešpastatomas pažodiniam teisės aiškinimui ir taikymui. Pavyzdžiui, teismas pažymi, kad „*Konstitucijos ir Konvencijos normų suderinamumo (santykio) aiškinimas turi būti prasminis, loginis, o ne tik pažodinis*“, „*įstatymo sąvokų aiškinimas turi būti ne tik pažodinis, bet ir loginis, sisteminis*“ ir pan. Todėl galima teigti, kad iki 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo, kada Konstitucinis Teismas pirmą kartą įvardijo išsamų teisės aiškinimo metodų sąrašą, loginis teisės aiškinimo metodas konstitucinėje jurisprudencijoje visų pirma buvo siejamas su bendriausiomis racionalaus, tinkamo samprotavimo charakteristikomis: nuoseklumu, neprieštaringumu, sistemiškumu ir pan. Pastarųjų metų nutarimuose, kuriuose Konstitucinis Teismas išskiria lingvistinį (verbalinį), sisteminių, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį metodus, loginis metodas galimai nebetapatinamas su sisteminiu metodu, tačiau aiški jo prasmė iš esmės neatskleidžiama. Taigi, nors ir esama prielaidų manyti, kad logika, loginis metodas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje turi tam tikrą specialią teisinę prasmę, ši prasmė nėra įvardyta. Viena vertus, loginis metodas gali būti laikomas sisteminio teisės aiškinimo ir taikymo metodo sinonimu, reikšti priešingybę pažodiniam teisės taikymui, kita vertus,

loginis metodas gali būti suprantamas kaip tikslus „teisės raidės“ laikymasis, taigi, iš esmės reikšti pažodinį teisės taikymą¹⁴⁰.

Lietuvos teisės aktuose¹⁴¹ loginis nuoseklumas yra įvardijamas kaip reikalavimas teisės akto turiniui („*teisės akto turinys turi būti logiškas, glaustas ir aiškus*“), tačiau nepasisakoma dėl logikos, kaip teisinio argumentavimo, pagrindimo metodo.

Esant tokiai situacijai, konstatuotina, kad aiškios specialios teisinės termino *logika* reikšmės nėra – belieka remtis įprastine logikos samprata.

Apibrėžiant logiką (gr. *logos* – žodis, samprata, svarstymas, protas), paprastai teigiama¹⁴², kad tai mokslas apie tinkamus, teisingus (korektiškus) samprotavimo būdus, operacijas, mąstymo formas, samprotavimo taisyklingumą. Logikoje svarbu samprotavimo forma, o ne konkretus turinys, šia prasme logika yra priemonė, būdas. Logikos sistemoje gali būti vartojama tiek kasdienė kalba, tiek speciali simbolinė sintaksė ir semantika.

Šiuolaikiniame logikos moksle skiriamos dvi didelės logikos rūšių grupės: a) klasikinė logika, apimanti teiginių ir predikatų logiką; b) neklasikinė logika. Kartais tam tikra logikos sistema gali apimti kitas logikos sistemas ar naudotis jų pasiekimais, kartais atskiros logikos sistemos yra tarpusavyje nesuderinamos, dažnai atskira logikos sistema neatspindi viso mąstymo vaizdo. Istoriskai žvelgiant į logikos mokslo vystymosi tendencijas, pastebima, kad dalykai, buvę laikomi neginčijamais, po keleto dešimtmečių gali būti ir yra revizuojami. Taip greta dvireikšmės logikos, kurioje teiginiui priskiriama tik viena iš dviejų reikšmių: *teisinga* arba *klaidinga*, konstruojama daugiareikšmė logika, kurioje teiginiai gali turėti ir daugiau reikšmių.

Kasdienėje šnekamojoje kalboje logikos terminas dažnai vartojamas ne tiek logikos mokslo, kiek logikos dėsnių (dėsnių) prasme. Pavyzdžiui, įprasta sakyti „logiškai seka“, „prieštarauja elementariai logikai“, „nelogiška“

¹⁴⁰ Toliau darbe paaiškinama, kodėl pažodinis teisės taisyklės pritaikymas, schematiškai išreiškiamas pasitelkiant silogizmo modelį, yra gretinamas su logika, ir kodėl tai nėra tikslu – žr. 2.5.2.1 poskyryje.

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymo 10 straipsnio 2 dalis. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 41-991.

¹⁴² Žr., pvz., Bubelis R., Jakimenko V. *Logika, I dalis, Dvireikšmė teiginių logika, argumentacijos teorija*, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 7; Norgėla S. *Logika ir dirbtinis intelektas*, Vilnius: TEV, 2007, p. 7; Ivin A. A., Nikiforov A. L., *supra note* 72, p. 153.

ir pan., taigi skirti loginį (logišką) samprotavimą ir neloginį (nelogišką) samprotavimą.

Svarbi samprotavimų skirtis yra dedukciniai ir nededukciniai samprotavimai. Būtent *deduktyvumas* laikytinas skiriamuoju ir charakteringiausiu termino *logika* bruožu. Pasinaudojant klasikine sąvokų darybos strategija, pagal kurią sudaromas minimalus sąvokai priskiriamų požymių sąrašas, šiame darbe *logikos* samprata apibrėžiama išskiriant šį mažiausiai prieštaravimų galintį kelti ir logikai ypač būdingą požymį.

Taigi, šiame darbe sąvokos *logika*, *loginis samprotavimas*, *išvedimas*, *logikos dėsnis* pirmiausia siejamos su dedukciniu samprotavimu. *Dedukcinis samprotavimas – tai toks samprotavimas (dėsnis, schema), kurio pagalba iš teisingų prielaidų visuomet gaunama teisinga išvada.*

Aiškinant dedukciją, ji paprastai gretinama ar priešpastatoma indukcijai, pagal kurią iš teisingų prielaidų gaunama tik tikėtina, abejotina išvada. Induktyviai samprotaujant, remiantis pavieniais samprotavimais, daroma apibendrinanti išvada, pavyzdžiui, toks samprotavimas: *teismas A pobūdžio ginčus visuomet sprendė X būdu. Taigi, kitą A pobūdžio ginčą, taip pat visus A pobūdžio ginčus teismas spręs X būdu.* Kartais dedukcija įvardijama samprotavimu nuo bendro prie konkretaus, o indukcija – samprotavimu nuo konkretaus prie bendro, tačiau tai nėra visai tikslu, nes yra daugiau dedukcinio samprotavimo rūšių. Pvz., toks samprotavimas: *žinoma, kad įstatymas X galioja. Taigi, tvirtinimas, kad įstatymas X negalioja, yra neteisingas.* Šis samprotavimas yra dedukcinis, tačiau jam netinka apibūdinimas nuo bendro prie konkretaus.

Neretai terminai *deduktyvus samprotavimas* ir *įrodymas* vartojami kaip sinonimai. Dedukcija – tai grynas samprotavimas, kuomet remiamasi tik žinomomis teisingomis prielaidomis, tačiau neapeliuojama į patirtį, intuiciją, sveiką protą ir pan. Dedukcijos reikšmė argumentacijoje pasireiškia tuo, kad, jei yra priimtinos prielaidos ir jei ginamas teiginys dedukciškai seka iš šių prielaidų, tai šis teiginys yra priimtinas tokiu pačiu laipsniu kaip ir prielaidos.

Skirtingai nuo dedukcijos, indukcija ar atskira indukcijos forma analogija, kuri taikoma ir teisiniame samprotavime ir pripažįstama tinkamu teisinio pagrindimo metodu, logikos moksle nelaikomos taisyklingais loginiais samprotavimais. Induktyvaus samprotavimo metu remiantis konkrečiais teisingais atvejais daroma apibendrinta tikėtina teisinga išvada apie kitus panašius atvejus, o analogijos atveju išvada daroma remiantis kartais ir vienu panašiu atveju.

Mokslo filosofijoje, analitinės epistemologijos studijose šiuo metu plačiai tyrinėjama dar viena samprotavimo forma *abdukcija* ir jai artima geriausio paaiškinimo išvedimo teorija (angl. *inference to the best explanation*)¹⁴³. Abdukcija, kartais gretinama su hipoteze, versija, – tai nededukcinis (tikimybinis) samprotavimas, kai remiantis žinomu (teisingu) rezultatu daroma tikėtina išvada apie galiojančią taisyklę arba pradines sąlygas. Geriausio paaiškinimo išvedimo teorija teigia, kad hipotezės buvimas geriausiu paaiškinimu yra pakankama šios hipotezės teisingumo sąlyga. Šiuo atveju samprotaujama taip: stebimas išskirtinis faktas, žinoma, kad, esant tam tikroms prielaidoms (keliami hipotezė), šis faktas tikrai būtų (teisingas), nėra jokios kitos hipotezės, kuri geriau paaiškintų fakto buvimą, taigi, hipotezė yra teisinga. Abdukcija ir geriausio paaiškinimo išvedimo teorija yra aktuali analizuojant nematomą teisinio samprotavimo pusę, pavyzdžiui tiriant atvejus, kai sprendžiamai situacijai reikia parinkti taikytiną teisės taisyklę, kuri nėra akivaizdi. Kadangi pagrindinis dėmesys darbe skiriamas matomai teisinio samprotavimo pusei, abdukcija ir geriausio paaiškinimo išvedimo teorija darbe plačiau neapptariama.

Apibendrinant pažymėtina, kad sąvokos *logika* sampratos atskleidimas, tikslus dedukcijos ir kitų samprotavimo būdų atskyrimas šiame darbe yra būtinas, nes kartais terminu *logika* yra linkstama įvardyti ir induktyvius samprotavimus. Į tai dėmesį atkreipia, pavyzdžiui, R. Posner¹⁴⁴: „*logika* aš laikau dedukcinę ir matematinę logiką, o ne sisteminį mąstymą

¹⁴³ Mackonis A. *Geriausio paaiškinimo išvedimo patikimumo ribos*, daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, filosofija (01H), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.

¹⁴⁴ Posner, *supra note* 65, p. 141.

apskritai arba specializuotą logiką kaip, pvz., indukcinę logiką. Aš nagrinėju indukciją, tačiau ne Logikos skyriuje“. Šiame darbe, kaip jau minėta, logika taip pat reiškia išimtinai dedukciją.

2.5.2. Logikos metodo ribos ir galimybės teisiniame argumentavime

Metodas gali būti suprantamas tiek kaip sąmoningai pasirinktas veikimo būdas, kuriuo siekiama užsibrėžto tikslo, tiek kaip tyrimo priemonių ir būdų visuma, kuriomis remiantis siekiama pažinti, iširti reiškinių¹⁴⁵.

Šiuo atveju mums yra svarbesnė pirmoji metodo prasmė: svarbu įsivardyti logikos taisykles, kuriomis turi būti vadovaujamosi argumentuojant. Atsižvelgiant į tai, kad šiame darbe logika laikomi tik deduktyvūs samprotavimai, belieka konstatuoti, kad korektiško teisinio samprotavimo standartai reiškia tik dedukcinius išvedimus. Tačiau įvertinus tai, kad, priimant teisinius sprendimus, dedukciškai turi būti išvedami ne deskriptyvūs, o normatyvūs teiginiai, neturintys reikšmių *teisinga* ir *klaidinga*, situacija tampa netriviali.

Todėl moksliniuose teisės tyrinėjimuose yra svarbi ir antroji metodo prasmė, kuomet loginis metodas yra laikomas viena iš priemonių, kuriomis remiantis tirama teisinė realybė. Šiuokart vertinama, ar ir kiek teisinis samprotavimas atitinka logikos dėsnius.

Paliekant nuošalyje analogijos teisėje taikymą, kuris teisinėje literatūroje taip pat tyrinėjamas remiantis logika, dirbtiniu intelektu (įvardijant tai kaip *case-based reasoning*), tikslinga išsiaiškinti dedukcinio nuoseklumo teisiniame argumentavime ribas ir galimybes.

2.5.2.1. Silogistika

Teisės teorijoje dažnai pabrėžiama, kad teisiniam samprotavimui yra būdingas dviejų dedukcinių samprotavimo elementų taikymas – silogizmo schema bei *modus ponens* taisyklė. Ypač tai pasakytina apie kontinentinės

---

¹⁴⁵ Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas, L-Ž, Vilnius: Žodynas, 2000, p. 114.

teisės tradiciją, kurioje svarbią teisinio samprotavimo dalį sudaro teisinis kvalifikavimas – bendrosios teisės normos pritaikymo individualiam atvejui ir individualios teisės normos sukūrimo procesas¹⁴⁶.

Silogizmo ir teisinio samprotavimo gretinimas siekia viduramžius: silogistika, kaip pagrindinė senosios logikos teorija, buvo kruopščiai plėtojama viduramžių scholastų – tiek teisininkų, tiek teologų¹⁴⁷. Silogistika buvo vienas iš pagrindinių polemikos, kritikos įrankių, naudojamas komentuojant tiek Šventąjį Raštą, bažnyčios tėvų darbus, tiek aiškinant Justiniano kodeksą bei kitus romėnų teisės tekstus.

Minties eiga nuo premisų iki išvados silogizme grindžiama vadinamąja silogizmo aksioma – *jei visa, kas teigiama arba neigiama apie mąstymo objektų klasę, yra teisinga, tai teisinga ir tai, kas teigiama arba neigiama apie dalį arba vieną tos klasės elementą* (lot. *dictum de omni et de nullo*)¹⁴⁸. Kartu pastebėtina, kad taisyklingas silogizmas yra tik viena iš deduktyvaus samprotavimo formų, taip pat tai, kad ne kiekvienas silogizmas yra taisyklingas (teisingas) samprotavimas: silogistikoje skiriamos 4 silogizmo figūros ir 19 silogizmo teiginių tipų kombinacijų, vadinamų stiprių modusų, kurie garantuoja dedukciškai korektišką samprotavimą, tačiau iš viso galima sukonstruoti net 256 silogizmo modusus¹⁴⁹, kurių dauguma nėra dedukciniai silogizmai, taigi nėra teisingi samprotavimai. Pavyzdžiui, toks samprotavimas: *visuose įstatymuose yra teisės normų, sutartyje yra teisės normų, taigi, sutartis yra įstatymas*. Tai yra silogistinė konstrukcija, tačiau tai nėra taisyklingas dedukcinis samprotavimas.

Silogizmo (gr. *sylogismos* – samprotavimas) taikymas – dedukcinė samprotavimo schema, kurią sudaro galiojanti taisyklė (didžioji premisa), šią taisyklę atitinkančios faktinės aplinkybės (mažoji premisa) ir teisinga išvada,

---

¹⁴⁶ Lastauskienė G., *supra note* 128, p. 52.

¹⁴⁷ Berman H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*, Vilnius: Pradai, 1999, p. 180.

¹⁴⁸ Eidukienė D. *Logika*, Vilnius: Parama, 2009, p. 187.

¹⁴⁹ Silogizmo figūromis vadinamos silogizmo formos skiriamos pagal viduriniojo termino padėtį premisose; silogizmo modusas – ypatinga silogizmo teiginių tipų kombinacija.

kuri gaunama konstatavus, kad mažoji premisa atitinka didžiąją premisą. Pavyzdžiui¹⁵⁰,

didžioji premisa	<i>už važinėjimą motorine transporto priemone parke yra baudžiama</i>
mažoji premisa	<i>Jonas motoriniu dviračiu įvažiavo į parką</i>
išvada	<i>Jonas turi būti baudžiamas.</i>

Modus ponens (gr. *modus ponens* – teigimo būdas) taisyklė – tai viena iš dedukcinio išvedimo taisyklių, formaliai užrašoma: „Jei A, tai B. Žinoma, kad A yra. Taigi, yra ir B“. Pavyzdžiui, jei A yra teiginys „transporto priemonė turi variklį“, o B yra teiginys „transporto priemonė yra motorinė transporto priemonė“, tai taisyklės pritaikymas atrodytų taip:

jei A, tai B	<i>jei transporto priemonė turi variklį, tai transporto priemonė yra motorinė transporto priemonė</i>
A yra	<i>transporto priemonė turi variklį</i>
taigi, yra ir B	<i>transporto priemonė yra motorinė transporto priemonė</i>

Aptartos samprotavimo schemas yra pakankamai nesudėtingos ir, be abejo, neatspindi viso teisinio samprotavimo sudėtingumo. Pavyzdžiui, taisyklės „parke motorinėmis transporto priemonėmis važinėti yra draudžiama“ pritaikymas situacijoje, kai asmuo motoriniu dviračiu vežė sužeistą vaiką į ligoninę ir trumpiausias kelias iki ligoninės buvo būtent per parką, ir kartu silogizmo schemas pritaikymas nebėra trivialus, nes situacijai taikytinas ir būtinojo reikalingumo principas, kuris lemia taisyklės taikymo išimtį. Kitu hipotetiniu atveju, jei vietos bendruomenė parke nori pastatyti paminklą karo aukoms, pavyzdžiui, tanką, kuris turi variklį, tai formaliai laikantis taisyklės nei tanko įvažiavimas, nei jo atgabėjimas neturėtų būti galimas. Ir nors šiuo atveju nėra akivaizdžios kitos teisės taisyklės ar principo, kurie nukonkuruotų teisės taisyklę „parke motorinėmis transporto priemonėmis važinėti draudžiama“, pastarosios taisyklės taikymo pagrindumas nėra akivaizdus.

¹⁵⁰ Čia ir toliau šiame skyriuje naudojamas apibendrintas chrestomatinis L.H.A. Hart pavyzdys apie galiojančios teisės taisyklės, nustatančios, kad „parke motorinėmis transporto priemonėmis važinėti draudžiama“ taikymą įvairiose situacijose. Žr. Hart L. H. A., *supra note* 56, p. 223–227.

Kita vertus, galima teigti, kad silogizmo schema yra tinkama atspindėti samprotavimo procesą, nepaisant to, kad kartu yra atliekami ir kiti veiksmi – aplinkybių interpretavimas, teisės aiškinimas, situacijai taikytinos teisės taisyklės ar šios taisyklės išimties parinkimas, kolizijų sprendimas, subsumcijos pritaikymas¹⁵¹. Taigi, galima pateikti daugiau samprotavimo išskleidimo žingsnių¹⁵², ir teisinį samprotavimą atspindėti išplėstine silogizmo schema (11 pav.):

- (1) $\forall x$ (važinėjo parke motorine transporto priemone (x) $\rightarrow$ baudžiamas (x)) [bendro pobūdžio teisės norma]
- (2) nėra priežasčių netaikyti (1) taisyklės [kolizijų sprendimas]
- (3) važiavo parke motoriniu dviračiu (Jonas) [faktinės aplinkybės]
- (4) $\forall x$ (motorinis dviratis (x) $\rightarrow$ turi variklį (x) $\rightarrow$ motorinė transporto priemonė (x)) [interpretavimas]
- (5) važinėjo parke motorine transporto priemone (Jonas) [seka iš (3) ir (4), taikant *modus ponens*]
- (6) baudžiamas (Jonas) [seka iš (1), (2) ir (5), taikant *modus ponens*]
- (7) $\forall x$ ((baudžiamas (x) & konkrečios aplinkybės (x)) $\rightarrow$ 100 Lt dydžio bauda (x)) [taisyklės sankcijos individualizavimas]
- (8) konkrečios aplinkybės (Jonas) [faktinės aplinkybės]
- (9) 100 Lt dydžio bauda (Jonas) [seka iš (6), (7) ir (8), taikant *modus ponens*],

čia $\forall$ – kiekvienas; x – bet kuris asmuo; $\rightarrow$ – seka, & – ir.

11 pav. Išplėstinė silogizmo schema

Teisinį samprotavimą galima sutalpinti į silogizmo schemą ne tik tuomet, kai taikoma įstatymų leidėjo nustatyta ar teismų praktikos suformuluota teisės taisyklė, tačiau ir tais atvejais, kai sukuriama nauja konkrečiam atvejui taikytina teisės taisyklė ar galiojančios taisyklės išimtis. Aukščiau aptartos situacijos atveju, kuomet per parką buvo važiuota į ligoninę,

¹⁵¹ Subsumcija – buvimas pavaldžiam, vienos sąvokos reikšmės priskyrimas kitai sąvokai, t. y. konstatavimas, kad faktinė situacija atitinka teisės normą.

¹⁵² R. Alexy teisinio argumentavimo teorijoje reikalavimas kuo labiau eksplicitiškai detalizuoti samprotavimą yra formuluojamas kaip viena iš teorijos taisyklių: „(J.2.5) Būtina atlikti kiek galima daugiau išskleidimo žingsnių“, Alexy R., *supra note 73*, p. 247.

galima vertinti, kad būtų taikoma taisyklė „jei yra svarbių priežasčių, tokių kaip žmogaus gyvybės ar sveikatos išsaugojimas, per parką važiuoti motorinėmis transporto priemonėmis galima“.

Taigi, aptarti dedukciniai samprotavimai – silogizmas ir *modus ponens* taisyklė – pagrįstai gali būti laikomi išreiškiančiais, atspindinčiais teisinio samprotavimo esmę. Silogizmas yra tam tikras modelis, kuris parodo, kad teisiniame argumentavime esama dedukcijos.

Tačiau problema kyla tuomet, kai silogizmo taikymas formuluojamas kaip reikalavimas. Reikalavimas, kad, priimant teisinius sprendimus būtų samprotaujama silogistiškai, paprastai reiškia ne logikos reikalavimą, o jau aptartą formaliąją praktiką remtis teisės šaltiniais, antihiumiškąjį reikalavimą elgtis taip, kaip jau buvo, kaip nustatyta, užrašyta, laikytis anksčiau nustatytų teisės taisyklių, tiksliai jas taikyti.

Viena vertus, toks reikalavimas gali būti įgyvendintas tik tuomet, jei aišku, kokia yra taikytinų teisės taisyklių aibė, iš kurios reikia parinkti teisės taisyklę. Kaip jau buvo pastebėta, logika reiškia tinkamus samprotavimo būdus, tačiau ne prielaidų vertinimą, todėl reikalavimas remtis tik tam tikromis prielaidomis (nustatytomis teisės taisyklėmis) nėra logikai būdinga funkcija. Kita vertus, net jei daroma prielaida, kad taikytinų, nustatyta tvarka aprobuotų teisės taisyklių aibė yra žinoma, reikalavimas taikyti nustatytąsias teisės taisykles pirmiausia reiškia teisės viršenybės principą, teisės stabilumo reikalavimą. Tai, kad visuomenė tam tikru būdu nustato ar įgalioja atskirus savo atstovus nustatyti teisės taisykles ir sutaria jų laikytis, kad teismams, kitiems įgaliotiems pareigūnams paveda šias teisės taisykles taikyti, su logikos samprata turi nedaug ką bendro. Reikalavimas remtis autoritetų nustatytomis taisyklėmis (formalus teisės taikymas) ar reikalavimas kiekvieną kartą šias taisykles iš naujo įvertinti ir pagrįsti jų tinkamumą (neformalus teisės taikymas) – tai yra teisės, o ne logikos, savybė.

Teisinis stabilumas, rėmimasis tuo, kas jau nustatyta, dėl ko sutarta, t. y. ištikimybė anksčiau suformuluotoms teisės taisyklėmis, kliovimasis autoritetais yra klasikinio, dogminio požiūrio į teisę esmė. Todėl tai

nevadintina logika. M. La Torre taikliai pastebi¹⁵³, kad pakankamai triviali silogizmo schema teisėje yra ne tik ir ne tiek logikos pasireiškimas, kiek teisės viršenybės, valdžių padalijimo principo, teismo diskrecijos ribojimo išraiška. Silogizmas yra veikiau teorinė schema, nei praktikoje taikytina priemonė. Tai, kad didžioji premisa (teisės taisyklė) yra nekvestionuojama ir laikoma teisinga, galiojančia ir taikytina, reiškia teisės viršenybės principą. O pats silogizmas, kuomet nekvestionuojama teisės taisyklė „uždedama“ ant faktinių aplinkybių, išreiškia įstatymo leidėjo sukurtos teisės taikymo aktą – tai ir yra įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių atskyrimo principo atspindys.

Papildomai pastebėtina, kad silogizmo schema teisės praktikai yra naudinga žymiai mažiau nei teisės teorijai, nes, kaip matyti iš aukščiau pateiktos išplėstinės silogizmo schemas, tik (5) ir (9) samprotavimo žingsniai nekelia abejonių, kituose teisinio samprotavimo etapuose – faktinių aplinkybių konstatavime, teisės bei faktinių aplinkybių interpretavime, teisės kolizijų sprendime – lieka daug nevienareikšmiškumo, kurio nepadedą išspręsti silogizmo schema. Kartu galima pažymėti, kad aptarta silogizmo schema yra tik viena iš keliolikos galimų silogistikoje naudojamų dedukcinių silogizmo schemų.

Apibendrinant šiuos pastebėjimus, konstatuotina, kad silogizmas laikytinas teorine schema, teoriniu teisės veikimą ir (ar) teisinį samprotavimą atspindinčiu modeliu, tačiau ne metodu, kuriuo turėtų būti vadovaujama ar rekomenduojama vadovautis. Tai nereiškia, kad loginis nuoseklumas teisiniame samprotavime nėra svarbus. Priešingai, akivaizdžių loginių klaidų, be abejo, neturi būti jokiam argumentavime, ne tik teisiniame. Šis silogizmo ir teisinio argumentavimo santykio apibendrinimas tereiškia tai, kad reikalavimas tiksliai (silogistiškai, logiškai) taikyti teisės taisykles yra ne logikos, o teisės tradicijos reikalavimas.

---

¹⁵³ Torre La M. *Constitutionalism and legal reasoning: a new paradigm for the concept of law*, Dordrecht: Springer, 2007, p. 3.

2.5.2.2. Neklasikinės logikos rūšys

Siekiant iširti, kiek bendrasis samprotavimas bei argumentavimas, taip pat ir teisinis argumentavimas yra ar gali būti logiškas, XX amžiuje buvo konstruojamos sudėtingesnės logikos rūšys, pavyzdžiui modalumo logika. Šioje logikoje kartu su paprasčiausiais išvedimo („jei, tai“, $\rightarrow$), neigimo („ne“, $\neg$), konjunkcijos („ir“) ir kitais tradiciniais loginiais operatoriais naudojami sudėtingesni modalumo operatoriai, nusakantys būtinumą, galimybę ir pan.¹⁵⁴:

- a) aletiniai operatoriai – „yra įmanoma, kad“, „būtina“ ir pan.;
- b) episteminiai operatoriai – „yra žinoma, kad“, „yra tikima, kad“ ir pan.;
- c) deontiniai operatoriai – „yra draudžiama“, „yra privaloma“, „yra leidžiama“ ir pan.;
- d) laiko operatoriai – „visada ateityje“, „kai kada ateityje“, „visada praeityje“, „kai kada praeityje“, „tikrai kitu laiko momentu“ ir pan.

Pastebėtina, kad modalumo logika nėra vienalytė, esama įvairių, tarpusavyje ne visuomet suderinamų ir todėl kartu netaikomų modalumo logikos rūšių, todėl detalus įvairių modalumo logikų pritaikomumas teisinėje praktikoje čia plačiau neaptariamas.

Normatyviojo teisinio argumentavimo formalizavimui ir analizei bene tinkamiausia atrodė viena iš modalumo logikos krypčių – deontinė logika (gr. *deon* – pareiga)¹⁵⁵. Tačiau netrukus paaiškėjo, kad net ir deontinė logika, skirta normatyviesiems teiginiams išvesti, neišsprendė visų normatyviųjų teiginių loginio įrodymo problemų.

Deontinėje logikoje naudojami normatyvaus pobūdžio operatoriai *draudžiama*, *privaloma*, *leidžiama*, o patys normatyvieji teiginiai formalizuojami išskiriant teiginio *pobūdį* (norma įpareigoja, leidžia arba draudžia), teiginio *turinį* (veiksmas, kuris privalo, gali arba neturi būti atliktas), normatyviojo teiginio taikymo *sąlygas* bei *subjektą* (asmuo ar asmenys,

¹⁵⁴ Norgėla S., *supra note* 142, p. 185–240; Stelmach J., Brozek B., *supra note* 45, p. 29.

¹⁵⁵ Deontinės logikos aprašymo ir tyrinėjimų pradžia laikomi 1951 metai. Tada pasirodė nedidelės apimties L. Wittgenstein pasekėjo filosofo G. H. von Wright monografija „Deontinė logika“.

kuriems norma adresuota). Deontinės logikos tikslas – atskirti pagrįstas samprotavo schemas nuo nepagrįstų. Minėta logika gali būti taikoma ne tik teisės taisyklių pagrindimui formalizuoti, tačiau ir bet kurių kitų normatyviųjų sistemų, pavyzdžiui, žaidimų taisyklėms, gramatikos taisyklėms, politinių programų nuostatoms, etikos, moralės normų sistemoms ir kt. formalizuoti ir pagrįsti.

Deontinės logikos pranašumas, lyginant ją su klasikine logika, yra tas, kad naudojant deontinius operatorius galima išvesti ne tik faktus, tačiau taip pat ir teisės taisykles. Pvz., iš taisyklės „parke motorinėmis transporto priemonėmis važinėti draudžiama“, galima išvesti taisykles „Jonui parke motorine transporto priemone važinėti draudžiama“, „parke motoriniu dviračiu važinėti draudžiama“, „parke privaloma nevažinėti motorinėmis transporto priemonėmis“ ir pan. Tokiu būdu, remiantis deontinės logikos išvedimo taisyklėmis, galima išreikšti, kaip iš tam tikros pirminės teisės taisyklių aibės dedukciškai išvedama platesnė išvestinių, individualizuotų teisės taisyklių, kurios taip pat yra galiojančios, aibė. Akivaizdu, kad konkrečioje situacijoje yra paprasčiau pritaikyti individualizuotą teisės taisyklę – silogizmo pritaikymas yra lengvesnis, nes spraga tarp bendros teisės taisyklės ir konkrečios situacijos yra mažesnė.¹⁵⁶ Aptartas individualizuotų teisės taisyklių išvedimas negali būti formaliai išreikštas naudojant tik klasikinės formaliosios logikos operatorius, taigi, deontinė logika yra tinkamesnė teisinio samprotavimo analizei nei klasikinė formalioji logika.

Bandymai remiantis deontine logika pasiekti teiginių logikai, kurioje teiginiai teturi dvi reikšmes *teisinga* arba *klaidinga*, būdingą tikslumą ir dedukcinį įrodomumą nebuvo sėkmingi. Deontinės logikos pasiekimai buvo iš dalies pritaikyti kitoje modalumo logikos kategorijoje – vertinimų logikoje,

---

¹⁵⁶Apie tai, kad tarp teisės taisyklės (normos) ir konkrečios situacijos yra išvedimo spraga, loginis šuolis yra nuolat diskutuojama teisės teorijoje, pvz., XX a. pradžioje O.W. Holmes jaunesnysis teigė, kad „bendri teiginiai nesprenžia konkrečių atvejų“, XX a. antrojoje pusėje A. Arnio, R. Alexy ir A. Peczenik pastebėjo, kad „sprendimas konkrečioje byloje negali būti išvestas dedukciškai iš esamos teisinės medžiagos (teisės tekstų)“ – žr. Stone M., *supra note* 130, p. 168; Aarnio A., Alexy R., Peczenik A. *Foundation of Legal Reasoning, Legal Reasoning I*. Aarnio A., MacCormick D. N. (ed.), Cambridge, Dartmouth Publishing Company, 1992, p. 252.

kurioje vartojami operatoriai *gera*, *geriau*, *bloga*, *blogiau*, (*vertybiškai neutralu*).

Teisinių samprotavimų tyrinėjimų kontekste, kaip vienas iš deontinės logikos nepakankamumą, neretai nurodoma J. Jorgensen dilema¹⁵⁷, susijusi su teisės statiniu ir dinaminiu aspektais. Šiek tiek supaprastintai ši dilema, prieštaravimas gali būti nusakytas tokiu būdu: naudojant operatorius *draudžiama*, *privaloma*, *leidžiama* išryškėja, kad jie turi būti skirtingai taikomi ir vertinami situacijų ir veiksmų atžvilgiu. Pavyzdžiui, operatoriaus *privaloma* forma *privalo būti tokia situacija* netapati formai *privaloma veikti tokiu būdu*. Neskiriant šių formų, teiginys *Jonas privalo pasirašyti sutartį su Marija* būtų ekvivalentiškas teiginiui *privalo būti tokia situacija, kai Jonas pasirašo sutartį su Marija*, o šis būtų ekvivalentiškas teiginiui *privalo būti tokia situacija, kai Marija pasirašo sutartį su Jonu*, kuris savo ruožtu – teiginiui *Marija privalo pasirašyti sutartį su Jonu*. Tačiau akivaizdu, kad gali būti situacija, kai *Jonas turi prievolę pasirašyti sutartį, tačiau Marija tokios prievolės neturi* (pvz., Civiliniame kodekse numatytos energijos tiekėjų viešosios sutartys su vartotojais).

Šie pastebėjimai apie deontinės logikos nepakankamumą liudija, kad normatyviųjų teiginių išvedimas iš kitų normatyviųjų teiginių turi tikslumo trūkumą. Pagrindimo, įrodymo trūkumai gali išryškėti net neilgose „išvedimo grandinėse“. Juo labiau tikimybė, kad išvedimas, pagrindimas bus su trūkumais, yra didesnė, kai išvedimo kelias yra ilgas. Todėl, jei laikomasi požiūrio, kad teisės normos sudaro hierarchinę normų piramidę, kurioje žemesnės galios normos išvedamos iš aukštesnės galios normų, būtina suprasti, kad joje gali būti daug normų, kurios būdamos „toliau“ nuo pirminių aksiomų, joms prieštarau. Šia prasme konstitucinė jurisprudencija yra vienas iš būdų atskiras, „toli“ esančias normas „priartinti“ prie pirminiais normatyviaisiais teiginiais laikomų konstitucinių imperatyvų ir atitinkamai įvertinti jų atitikimą konstitucinėms nuostatomis. Tačiau ši *ad hoc* pobūdžio konstitucinės jurisprudencijos praktika savaime neeliminuoja normatyviųjų teiginių išvedimo

---

¹⁵⁷ Stelmach J., Brozek B., *supra note* 45, p. 46.

sudėtingumo problemos ar teisės sistemos tam tikro vidinio prieštaravimo fakto.

2.5.2.3. Teisės ir dirbtinio intelekto studijų įžvalgos: netolydžioji logika

Pastaraisiais dešimtmečiais teisinio samprotavimo bei teisinio argumentavimo tyrimui, analizei, modeliavimui pasitelktos specialios logikos rūšys, kurios konstruojamos atsižvelgiant ir į teisinio argumentavimo ypatumus. Teisinis argumentavimas atkreipė logikos, dirbtinio intelekto mokslininkų dėmesį dėl savo svarbos ir didesnio formalumo laipsnio, lyginant su bendroju argumentavimu: teisinis argumentavimas yra reikšmingas visai visuomenei, jis yra labiau apibrėžtas ir labiau formalus, nes teisės diskurse ginamai pozicijai pagrįsti naudojami ne bet kokie argumentai, o tik tie, kurie vienu ar kitu būdu sietini su teise, taip pat teisiniuose tekstuose yra daug santykinai pastovias reikšmes turinčių formalizuotų sąvokų. Būdami metodologiškai tikslūs, dirbtinio intelekto ir teisės studijų atstovai netruko įsitikinti ir pademonstruoti, kad klasikinės logikos nepakanka bandant išreikšti teisinį argumentavimą. Kaip jau buvo pastebėta, tyrinėjimai deontinės logikos srityje taip pat nedavė reikšmingų rezultatų. Todėl imtos konstruoti netolydi, nemonotoninė (angl. *non-monotonic*) logika, nuginčijama, anuliuojama (angl. *defeasible*) logika ir šių logikų variacijos. Taigi, dirbtinio intelekto studijų atstovai nesiekė teisinio argumentavimo „sutalpinti“ į jam ankštus klasikinės ar deontinės logikos rėmus (tai iš dalies vyko iki XX a. septintojo dešimtmečio), o logiką siekė „priartinti“ prie teisinio argumentavimo.

Skirtingai nei silogistika ar deontinė logika, kurios teisės taisyklės vertina kaip iš anksto duotus ir nekintamus duomenis, įvardytos logikos rūšys įvertina ir tai, kad teisėje taisyklių taikymas nėra absoliutus: teisės taisyklė paprastai turi išimčių, šios išimtys ne visuomet iš anksto žinomos, situacijai taikytina teisės taisyklė gali būti netaikoma, jei esama svaresnių priežasčių, kurios pagrindžia taisyklės netaikymą, iš teisingų prielaidų gautos teisingos išvados gali būti nuginčytos, jei paaiškėja papildomos aplinkybės ir pan. Pavyzdžiui, aptartame pavyzdyje taisyklė „parke motorinėmis transporto

priemonėmis važinėti draudžiama“ bei atitinkamai sankcija už taisyklės pažeidimą netaikoma, jei paaiškėja svarbios faktinės aplinkybės, kurių nenumatė teisės taisyklės kūrėjas, dėl kurių situacija kitaip kvalifikuotina¹⁵⁸. Konkrečiame teisiniame diskurse gali būti nugincytas ne tik teisės taisyklės taikymas, tačiau ir bet kuri kita koncepcija ar teiginys – teisės principas, faktinės aplinkybės, o taip pat tarpinės ir net galutinės išvados. Teisinis sprendimas yra teisingas tuomet ir tik tuomet, jei nėra informacijos, kuria remiantis šį sprendimą būtų galima nugincyti¹⁵⁹.

Taigi, esminis netolydžiosios logikos skirtumas, lyginant ją su aukščiau aptartomis klasikine ir neklasikinėmis logikos rūšimis yra tai, kad netolydžioji logika įvertina pirminių prielaidų pasikeitimo, papildymo naujomis prielaidomis aplinkybę. Tradicinėje, taip pat ir deontinėje logikoje, paaiškėjus, kad iš pirminių prielaidų dedukcinio išvedimo būdu gauta išvada yra neteisinga, daroma išvada, kad ir prielaidos (ar dalis prielaidų) yra neteisingos, nes iš teisingų prielaidų negalima gauti neteisingos išvados. Netolydžioji logika yra tinkamesnė daugeliu teisės taikymo atvejų, nes nesama daug teisės taisyklių, kurios neturėtų iš anksto nustatytų ar taisyklės taikymo metu galinčių paaiškėti taikytinų teisės taisyklės išimčių. Ši logika turi didesnę išraiškos galią, ji leidžia formalizuoti tokius samprotavimus, argumentavimus, kurie yra teisingi, tačiau negali būti išreikšti remiantis silogistika, teiginių, predikatų ar deontine logika.

Konstruojant netolydžiosios, nugincyjamos logikos sistemas taip pat atsižvelgiama į dialektinį, argumentacinį teisinio samprotavimo pobūdį: teisinio samprotavimo eiga priklauso ir nuo to, kokius argumentus pateikia oponentas. Taigi, dirbtinio intelekto ir teisės studijų atstovai savo tyrimuose

---

¹⁵⁸ Netolydumas, nugincyjamumas yra būdingas ne tik teisiniam samprotavimui, argumentavimui. Pvz. iš teiginių „paukščiai skraido“, ir „A yra paukštis“ seka „A skraido“. Tačiau, kaip žinia, jei A yra pingvinas, tik išsiritęs, ar sužeistas paukštis, tai A neskraido. Tradicinėje logikoje toks nenuoseklumas reikštų tai, kad pirminis teiginys, kad paukščiai skraido, yra neteisingas (taisyklė „paukščiai skraido“ negalioja). Netolydžioje logikoje taisyklė „paukščiai skraido“ netampa netinkama – ji yra taikoma, o atitinkama informacija, kad paukščiai skraido, laikoma teisinga, kol nėra nugincyta.

¹⁵⁹ Į teisės normų bei teisinių kategorijų nugincyjamą pobūdį XX a. viduryje dėmesį atkreipė dar L. H. A. Hart, tačiau plačiau šio aspekto savo darbuose vėliau neplėtojo – žr. Hart L. H. A., *supra note* 56, p. 115.

sujungė teisinio argumentavimo tyrinėjimus ir argumentavimo teorijos išvalgas.

Dirbtinio intelekto ir teisės studijų krypties tyrinėjimų papildomas ypatumas yra ir tai, kad analizuojant, aprašant, išreiškiant teisinį argumentavimą yra siekiama likti ir loginio nuoseklumo erdvėje, išlaikyti tradiciniam mokslui būdingą objektyvumą, nešališkumą. Dirbtinio intelekto studijų atstovams nėra svarbu apginti vienas ar kitas teisinės normines vertybes, todėl šiuose tyrimuose yra mažiau siekimo įtikinti auditoriją, palenkti skaitytoją į savo pusę, lyginant su tradiciniu teisės mokslo diskursu. Pagrindinė kiek labiau ginama vertybė yra loginis nuoseklumas. Tai lemia ir tam tikrą sąžiningumą įvardijant logikos galimybes ir ribas teisinėje praktikoje.

Vienas reikšmingesnių teorinių darbų šioje srityje – H. Prakken 1993 m. apgintos disertacijos pagrindu 1997 metais išleista monografija „Logikos priemonės modeliuojant teisinius argumentus. Studija apie nuginčijamą samprotavimą teisėje“. Autorius pažymi¹⁶⁰, kad jo tyrime „atsižvelgiama į tai, kad teisinis samprotavimas dažnai yra dialogo, disputo formos“ ir pastebi, kad teisė palieka daug erdvės nesutarimui bei apibendrina:

„Teisininkai samprotauja omenyje turėdami galimas išimtis, tarpusavyje prieštarigus teisės šaltinius, taip pat negali išsiversti be nededuktyvių samprotavimo formų, pavyzdžiui, analogijos. Studija parodo, kad, priešingai, nei dažnai yra teigiama, šie ypatumai gali būti tiriami pasitelkiant loginę analizę – jei pasinaudojama neseniais pasiekimais logikos, dirbtinio intelekto, vadinamojo nemonotoninio samprotavimo, nuginčijamo argumentavimo srityse, taip pat, jei logika laikoma priemone teisiniam samprotavimui, o ne teisinio samprotavimo modeliu“.

H. Prakken pademonstruoja, kad daugelis įsivaizdavimų apie teisės ir logikos santykį yra iš esmės neteisingi. Tokiais mitais laikytini teiginiai, kad „bandymai logikos pagalba formalizuoti teisinį samprotavimą reiškia bandymus aiškiai apibrėžti teisinės sąvokas“, „formalizavimas, eksplicitiškumo

---

¹⁶⁰ Henry Prakken asmeninė svetainė [interaktyvus][žiūrėta 2011 m. gegužės 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://people.cs.uu.nl/henry/>>.

siekimas nepalieka erdvės interpretacijai“, „jei pasitelkiama logika, paneigiami nededukciniai samprotavimo būdai“, „teisės normų tikslus taikymas yra logikos reikalavimas“ ir pan.¹⁶¹

Teisinę praktiką tinkamiau išreiškianti netolydi, nuginčijama logika pasižymi tuo, kad joje argumentavimas nėra laikomas tolydžiu ar vienakrypčiu procesu – yra galimos samprotavimo korekcijos, tam tikri grįžimai atgal, papildymai naujais duomenimis ir tikslinimai. Šioje logikoje yra įmanoma, kad iš teisingų prielaidų dedukciškai išvedus teisingą išvadą, ši išvada gali tapti neteisinga, jei būna nuginčyta, – to neleidžia klasikinė logika. Dėl šio ypatumo kai kurie tyrinėtojai abejoja, ar tokius išvedimo, pagrindimo būdus vis dar galima vadinti terminu *logika*, tačiau H. Prakken tokią kritiką atremia argumentu, kad dedukcijos principui nėra nusižengiama, jis tik kitaip panaudojamas. O teisinį samprotavimą bei argumentavimą tyrinėjančių kontinentinės teisės tradicijos autorių darbuose vis dažniau netolydžioji, nuginčijama logika laikoma „tikrąja“ teisinio argumentavimo logika. Silogizmo schema tuokart įvardijama naiviuoju deduktyvizmu (*naïve deductivism*)¹⁶².

Taigi, nors dirbtino intelekto ir teisės studijų atstovai teisinių sprendimų priėmimo procesui tirti teigia pasitelkiantys logiką, tačiau patį sprendimų priėmimo procesą jau laiko argumentavimu, o ne loginiu išvedimu ir nurodo tokius argumentavimo ir klasikinio loginio įrodymo skirtumus:¹⁶³

- argumento paskirtis yra įtikinti, o įrodymo – priversti priimti išvadą;

- argumentavime lieka neįvardytų, implicitinių aspektų, o įrodymas yra absoliučiai eksplicitiškas;

- argumentuojant yra įprasta papildyti žinomą informaciją nauja, o logikoje pradedama įrodinėti turint visą reikalingą informaciją;

---

¹⁶¹ Prakken H., *supra note* 124, p. 16–31.

¹⁶² *Ibid.*, p. 18–26; Brozek B., *supra note* 71, p. 54.

¹⁶³ Bench-Capon T. J. M., Prakken H. *Argumentation, Information Technology & Lawyers: Advanced technology in the legal domain, from challenges to daily routine*, Lodder A. R., Oskamp A. (ed.), Berlin: Springer Verlag, 2006, p. 61–80.

- argumento esminė savybė yra jo nuginčijamumas, galėjimas tapti paneigtu (atmestu, nuginčytu) argumentu;

- loginio įrodymo atveju sprendimui pagrįsti pakanka vienintelio įrodymo būdo, o argumentavimo rezultata yra tinkama grįsti keliais argumentais; kelios argumentavimo „grandinės“ susiptyna sprendimą.

Taip siekdami kuo tiksliau aprašyti, iš dalies formalizuoti teisinį argumentavimą, teisės ir dirbtinio intelekto studijų atstovai nepaneigė, o, priešingai, išryškino tokias teisinės praktikos savybes, kaip argumentacinis teisės diskurso pobūdis ir teisinių argumentų nuginčijamumas, ir siekė jas kuo tiksliau atspindėti konstruojamuose teisinio samprotavimo formalizavimuose.

Pastebėtina, kad, siekiant formaliai aprašyti argumentavimo procesą, skirtingai nuo sudėtingų loginių formalizavimų, dažnai naudojamos lengviau suvokiamos schemas, grafai, argumentavimo žemėlapiai. Argumentai vaizduojami geometrinėmis figūromis (pvz., rombais), o formalizavimo taisyklės yra pateikiamos įprastine šnekamąja kalba. Pavyzdžiui, samprotavimo taisyklės, skirtos konfliktui tarp dviejų viena kitai prieštaraujančių prielaidų įvardyti, santykiui tarp argumentų įvertinti, skambėtų taip: „argumentas A1 tikrai nugalė argumentą A2, jei visais atvejais A1 nugalė A2 ir A2 nugalė A1“, „argumentų aibėje *Args* nesama konflikto, jei nei vienas argumentas iš aibės *Args* nekritikuoja kito šios aibės argumento“, taip pat naudojamos taisyklės, skirtos dialogui tarp dviejų argumentuotojų (žaidėjų) užrašyti ir pan. Taip įvertinamas dialektinis samprotavimo pobūdis. Vienas pagrindinių argumentavimo formalizavimo uždavinių – paaiškinti, kaip skirtingi argumentai turėtų būti palyginami tarpusavyje, kaip išmatuojami argumentų svoriai¹⁶⁴.

Formalizavimuose argumentavimas traktuojamas kaip procesas, kurio metu konstruojami ir „tvarkomi“ pro argumentai bei kontrargumentai¹⁶⁵. „Tvarkymas“ apima argumentų lyginimą, argumentų vertinimą pasirinktu aspektu, sprendimą, kurie argumentai iš pro argumentų ir kontrargumentų

¹⁶⁴ Stelmach J., Brozek B., *supra note* 45, p. 13.

¹⁶⁵ Besnard P., Hunter A. *Elements of Argumentation*, Massachusetts Institute of Technology, 2008, p. 2–16.

visumos yra pagrįsti, patikimi tam tikrų esminių kriterijų atžvilgiu. Siekiama maksimalaus argumentavimo eksplicitiškumo; išskiriami argumentavimo elementai: *argumentas* (suprantamas kaip *prielaidų* visuma bei iš šių prielaidų išvedamas *tvirtinimas*), argumento išvedimo *prieštaringumą* parodantis argumentas, argumento *tvirtinimą paneigiantis* argumentas, argumento *prielaidas paneigiantis* argumentas (du pastarieji yra kontrargumentai pirminiam argumentui), *proponentas* (argumentuotojas), *auditorija*, *faktinė informacija* (angl. *data*), *pateisinimas* (angl. *warrant*), pateisinimo *pagrindimas* (angl. *backing*), pateisinimo taisyklės *paneigimas* (angl. *rebuttal*), *tvirtinimas* (angl. *claim*), tvirtinimo tikėtinumą nurodantis *pažyminys* (angl. *qualifier*)¹⁶⁶; vertinama argumentavimo išeities tašku esanti informacija: informacija gali būti *absoliučiai teisinga* arba *tikėtina teisinga* (teisinga tam tikru laipsniu), *objektyvi*, *subjektyvi* arba *hipotetinė*; klasifikuojamas pats argumentavimas: galimas *monologinis* arba *dialoginis*, taip pat *faktinis*, *pozicinis*, *įtikinėjamasis*, *provokacinis*, *spekuliacinis*, *vertinamasis* argumentavimas; išskiriamos argumentavimo stadijos: argumentų pateikimas, argumentų tarpusavio santykių, ryšių nustatymas argumentų ir kontrargumentų visumoje, argumentų santykio su auditorija analizė, argumentų ginamai pozicijai pagrįsti atranka, atrinktų argumentų ir kontrargumentų pagrįstumo, patikimumo vertinimas, galutinis argumentų sudėstymas į argumentavimo schemą, seką.

Apibendrinant galima pažymėti, kad, remiantis šiame skyriuje aptartomis logikos rūšimis (silogistika, deontinė, netolydžiąja logika), nėra įmanoma išspręsti visų teisinių sprendimų pagrindimo aspektų. Visų pirma dėl to, kad logika, kaip jau buvo minėta, yra susijusi tik su samprotavimo forma, o turinio sprendimų priėmimas, prioriteto vienam ar kitam argumentui, ar normatyviajai nuostatai, kuria remiamasi kaip prielaida, suteikimas yra teisinį sprendimą priimančio asmens vertybinis pasirinkimas. Taip pat dėl to, kad nemaža dalis teisinio argumentavimo vyksta vadovaujantis kitu principu, nei

---

¹⁶⁶ Terminai *faktinė informacija*, *pateisinimas*, *pagrindimas*, *paneigimas*, *tvirtinimas*, *pažyminys* (*data*, *warrant*, *backing*, *rebuttal*, *claim*, *qualifier*) – darbo 2.6 skyriuje aptariamo S. Toulmin argumentavimo modelio sudedamosios dalys.

logiškasis Hiumo faktų ir vertybių skirties dėsnis, teisės diskurse neretai faktinė padėtis lemia normatyvinę siekiamybę, taikoma analogija. Dedukcijos teisiniame argumentavime esama, tačiau tik tam tikra apimtimi – paprastai vidiniame argumentų pagrindime, pirmo lygio argumentavime.

Kita vertus, kaip matyti, logika paprastai naudojama teisinio argumentavimo tyrimui, aprašymui, įvertinimui, taigi logika yra metodas antrąją nurodyta prasme – tyrimo priemonių ir būdų visuma, kuria remiantis siekiama pažinti, iširti reiškinių. Šiuo atveju logikos samprata neturėtų būti susiaurinama iki silogizmo schemas pritaikymo, o reikalavimas laikytis nustatytųjų teisės taisyklių, reiškiantis teisės stabilumą, teisės viršenybės ir asmenų lygybės prieš įstatymą principus, neturėtų būti įvardijamas loginiu metodu.

Pabaigoje pastebėtina, kad tuo atveju, kai terminą *logika* norima vartoti būtino, rekomenduojamo veikimo būdo prasme, kai siekiama įvardyti loginius teisinio argumentavimo standartus, logika turėtų būti suprantama kaip reiškianti samprotavimo nuoseklumą, neprieštaringumą, klaidinančių nutylėjimų negalimumą, tinkamą reiškinių, sąvokų, argumentų siejimą, prielaidų eksplicitinį įvardijimą. Kaip jau buvo pastebėta, akivaizdžios logikos klaidos yra bet kurio argumentavimo, *inter alia* teisinio argumentavimo, esminis trūkumas.

2.6. Korektiškumas ir argumentavimo teorijų įžvalgos

Ankstesnėse darbo dalyse pademonstruota ir pagrįsta, kad teisinio argumentavimo rezultatas gali būti nuginkčijamas stipresniais argumentais, nustatyta, kad logiškai įrodyti teisinį sprendimą yra pernelyg ambicinga užduotis, nes dažnai logikos standartai yra per aukšti ir per griežti siekiant teisinio argumentavimo korektiškumo. Pastebėta, kad, pagrindžiant teisinius sprendimus, reikšmingą vaidmenį vaidina tokie argumentai, kaip argumentavimas remiantis analogija, argumentavimas referuojant į autoritetą, jėgą, kurie nėra korektiški dedukcinės logikos prasme, tačiau veiksmingai

taikomi teisiškai argumentuojant. Tokioje situacijoje teisinio argumentavimo korektiškumo standartų tenka ieškoti mažiau griežtos nei logika – argumentavimo metodologijos – erdvėse. Argumentavimo teorija kartu yra labiau apibrėžta nei hermeneutika ar koherencijos teorija.

2.6.1. Korektiškas – pagrįstas svariais argumentais ir įtikinantis auditoriją

Aptariant argumentavimo teorijos vystymosi raidą, pastebėtina, kad teisinio samprotavimo, teisinio argumentavimo problematika buvo vienas iš veiksnių, dėl kurių pradėjo daugėti savarankiškų tyrinėjimų argumentavimo srityje. Argumentavimo teorijų artimumas teisei praktikai aiškintinas tuo, kad šios teorijos arba kilo iš teisinės praktikos tyrimų, arba, jei buvo vystomos savarankiškai, pirmiausia taikomos teisės tyrimams¹⁶⁷.

Nuo septintojo–aštuntojo praėjusio amžiaus dešimtmečių argumentavimo teoriją linkstama laikyti savarankiška disciplina, kita vertus, argumentavimas tebėra daugelio tradicinių disciplinų: filosofijos, etikos, lingvistikos, retorikos, jurisprudencijos, logikos, psichologijos, pedagogikos, sociologijos, taip pat naujųjų studijų: kalbinės komunikacijos, kritinio mąstymo, diskurso analizės, dirbtinio intelekto, pragmatikos, tyrinėjimo objektas¹⁶⁸. Įgavusi savarankiškumo, argumentavimo teorija nesiekia tirti išskirtinai teisinio argumentavimo, tačiau sąsajos su teisiniu argumentavimu išlieka glaudžios.

Charakteringa, kad su šiuolaikinės argumentavimo teorijos formavimosi pradžia siejami filosofo S. Toulmin veikalas „Argumento vartojimo atvejai“ (1958) bei teisininko, filosofo Ch. Perelman ir sociologės L. Olbrechts-Tyteca studija „Naujoji retorika: traktatas apie argumentavimą“

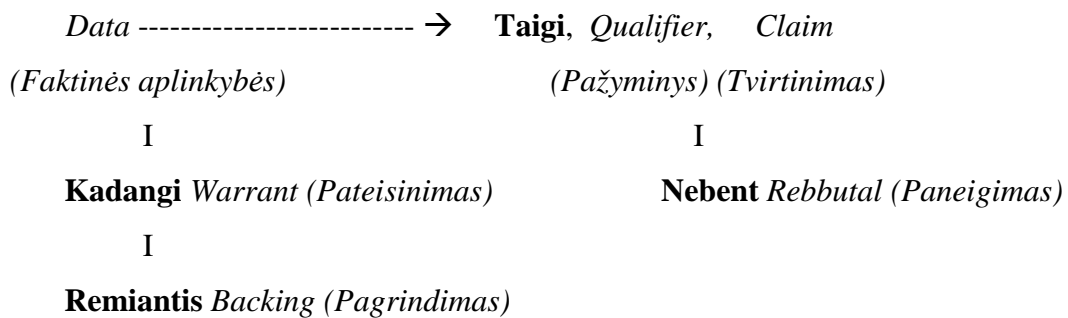
¹⁶⁷ Pirmajam teiginiui artimas Ch. Perelman požiūris, kuris pabrėžia, kad teisinis argumentavimas yra tipiškiausias argumentavimas tarp visų kitų praktinių samprotavimų, antrajam – R. Alexy požiūris, teigiantis, kad praktinis teisinis diskursas yra specialus bendrojo argumentavimo atvejis. Žr. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. *The new rhetoric: a treatise on argumentation*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2000; Alexy R., *supra note* 73, p. 231; Stelmach J., Brozek B., *supra note* 45, p. 130–144.

¹⁶⁸ Feteris E. Models for the Analysis of Legal Argumentation. *Informal Logic*, Vol. 28, No. 1 (2008), p. 1–5.

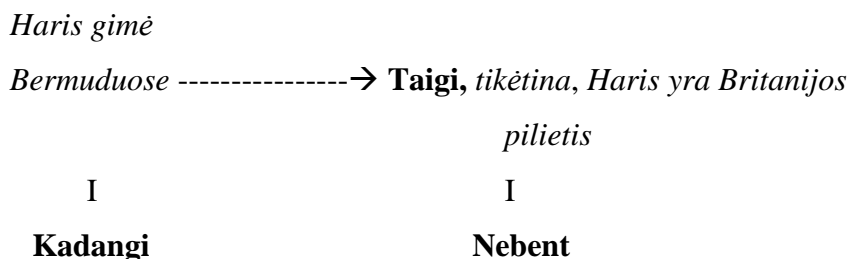
(1958) atsirado kaip tam tikra reakcija į nepakankamai sėkmingus bandymus remiantis logika aiškinti teisinį argumentavimą.

2002 metais, rašydamas įvadą naujam „*The Uses of Argument*“ ledimui, S. Toulmin taip įvardija savo sumanymą 1958-aisiais¹⁶⁹: „*Kai ją (knygą – aut. past.) rašiau, mano tikslas buvo išskirtinai filosofinis: sukritikuoti daugelio angloamerikiečių akademinių filosofų daromą prielaidą, kad bet kuris rimtas argumentas gali būti užrašytas formaliai: ir ne tik kaip „syllogism“, nes, sekant Aristoteliu, kiekvienas išvedimas gali būti įvardytas kaip silogizmas ar teiginių susiejimas, bet kaip griežta demonstracinė dedukcija – tokia, kokia, pavyzdžiui, sutinkama euklidinėje geometrijoje.*“¹⁷⁰.

Vadinamasis *Toulmin modelis* tapo chrestomatine schema visose su argumentavimu susijusiuose tyrinėjimuose. Šią schemą amerikiečių filosofas užrašo taip (12 pav.)¹⁷¹:

Pvz.:

¹⁶⁹ Toulmin S. E. *The uses of argument*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. vii.

¹⁷⁰ Nors paskutiniaisiais dvidešimtojo amžiaus dešimtmečiais S. Toulmin buvo pradėtas tituluoti kaip vienas reikšmingiausių naujai besiformuojančių argumentavimo, neformaliosios logikos, komunikacijos teorijų pradininkų, anglakalbė akademinė filosofų bendruomenė šeštajame dešimtmetyje pasirodžiusią „*The Uses of Argument*“ sutiko kritiškai, įvardijo ją Toulmin antilogikos knyga ir net keletą dešimtmečių ignoravo. Tačiau knyga buvo sėkmingai leidžiama ir parduodama kitose šalyse, ją „atrado“ jau minėtų naujųjų studijų mokyklos.

¹⁷¹ Toulmin S. E., *Ibid.*, p. 97.

*Bermuduose gimęs asmuo   Abu jo tėvai yra svetimšaliai /
paprastai yra Britanijos   jis tapo JAV piliečiu natūralizacijos
piliėtis   būdu /...*

I

Remiantis

galiojančiais teisės aktais

12 pav. Toulmin argumentavimo modelis (S. Toulmin, 1958)

S. Toulmin racionaliojo argumentavimo modelis konstruojamas atribojant jį nuo logikos, kurioje pirmiausia pabrėžiami tinkami samprotavimo būdai. Amerikiečių filosofas laikosi pozicijos, kad argumento stiprumą, patikimumą, taip pat ir argumentavimo sėkmę lemia ne tiek išvedimo būdas, kiek *pateisinimo* ir *pagrindimo* svarumas.

Beveik tuo pat metu pasirodžiusioje Ch. Perelman ir L. Olbrechts-Tyteca studijoje pabrėžiamas kitas svarbus argumentavimo aspektas – *auditorijos reikšmė*. Studijoje remiamasi tokia idėja¹⁷²: „*kadangi argumentavimu siekiama užsitikrinti tu, kuriems argumentuojama, prielankumą, tai argumentavimas yra išskirtinai susijęs su įtaką patiriančia auditorija*“. Autoriai skiria konkrečią auditoriją ir universalią auditoriją: kalbėtojas turi orientuotis į konkrečią auditoriją, kuri vertina jo argumentavimą, nes vienas ir tas pats argumentas vienai auditorijai gali būti priimtinas, o kitai – ne. Kalbėtojo tikslas taip pat yra įtikinti kiekvieną galimą auditoriją, todėl omenyje reikia turėti ir universalią auditoriją. Universalios auditorijos pritarimas yra argumentavimo tinkamumo kriterijus. Iš to, kas pasakyta, išeina, kad sėkmingam auditorijos įtikinimui yra svarbus kalbėtojo propaguojamos ir auditorijos išpažįstamų vertybių sutapimas. Šiomis idėjomis Ch. Perelman ir L. Olbrechts-Tyteca nutolsta nuo antikinės (ypač Aristotelio) retorikos sampratos, pagal kurią auditorijos reikšmė nebuvo taip akcentuojama,

---

¹⁷² Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L., *supra note* 167, p. 19.

nebuvo atkreiptas dėmesys į kalbėtojo ir auditorijos vertybių bendrumą, kaip sėkmingo argumentavimo garantą.

Dauguma argumentavimo tyrinėtojų skiria įtikinimą (angl. *convince*) ir palenkimą į savo pusę (angl. *persuasion*), pažymi, kad konkrečiai auditorijai svarbesnis palenkimo į savo pusę aspektas, kuris siejamas su konkrečiais veiksmais ar įsitikinimais. Universaliajai auditorijai svarbesnis įtikinimo aspektas, kuris siejamas su intelektualumu ir plačiai pripažintomis vertybėmis. Šalia universaliosios ir konkrečiosios auditorijos galima išskirti ir patį argumentuotoją¹⁷³: „*trečioji (auditorija) yra pats subjektas, kuris svarsto ir pats sau pagrindžia savo veiksmus*“. Argumentuotojo vidiniai motyvai ir svarstymai yra svarbūs siekiant paaiškinti implicitinę teisinio samprotavimo pusę. Nematoma samprotavimo pusė šiame darbe plačiau netyrinėjama, todėl įvardytos trečiosios auditorijos reikšmė čia plačiau neaptariama.

Tai, kad argumentuojant siekiama pagrįsti ginamą poziciją ir įtikinti auditoriją, reiškia ir tai, kad argumentuojant paprastai nėra nustatoma objektyvi tiesa, nėra randamas objektyviai teisingas (angl. *correct, true*) sprendimas. Be abejo, loginis įrodymas argumentavime yra pageidautinas, argumentavimo metodologija sėkmingai inkorporuoja atskirus dedukcinio išvedimo elementus ar net gali būti išreikšta remiantis neklasikine netolydžiąja, nuginčijama logika, taigi, loginis nuoseklumas yra suderinamas su argumentavimu. Tačiau loginis įrodymas normatyviajame diskurse dažnai neįmanomas. Todėl reikia pripažinti, kad korektiškas teisinis argumentavimas, kaip ir bet kuris kitas argumentavimas, negali garantuoti, kad argumentavimo sprendimas bus įrodytas. Kalbant apie korektiškumą, realu kalbėti ne apie absoliučią ir neginčijamą tiesą, o apie *pakankamą pagrįstumą* argumentais – tokį, kurio pakaktų *įtikinti auditoriją*.

Pažymėjus argumentų svarumo ir auditorijos įtikinimo svarbą, pastebėtina, kad argumentavimo teorijos vystytojai ne kartą sudarinėjo argumentų sąrašus, argumentų tipologijas, skyrė nuo kelių ar keliolikos iki kelių dešimčių argumentų tipų, dar kartais vadinamų argumentavimo schemų.

---

¹⁷³ Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L., *supra note* 167, p. 30.

Argumentų schemas – tai išvedimo struktūros, kurios apibendrintai nusako tam tikrus argumentų tipus, naudojamus tiek kasdieniame diskurse, tiek specialiuose kontekstuose, pavyzdžiui, plačiausiai paplitusiuose teisinio argumentavimo ir mokslinio argumentavimo diskursuose. Argumentavimo schemas padeda identifikuoti, atpažinti tam tikrą argumento tipą kasdieniame ar specialiajame diskurse.

Pavyzdžiui, Ch. Perelman skyrė 13 argumentų tipų, kuriuos įvardijo kvazi-loginiais argumentais¹⁷⁴: *a contrario*, *a simile*, *a fortiori*, *a complitude*, *a cohaerentia*, *per reductio ad absurdum*, *ab exemplo*, teleologinis, sisteminis, natūralistinis, psichologinis, istorinis, ekonominis.

Svarbu pažymėti, kad tik atskiros argumentų formos yra deduktyvios¹⁷⁵. Kai kurios pagrindimo formos yra induktyvios, kai kurių neįmanoma priskirti nei deduktyviam, nei induktyviam samprotavimui. Pastarosios argumentavimo schemas kartais klasifikuojamos į nuginčijamas, tikėtinais teisingas, abduktyvias¹⁷⁶.

Argumentavimo teorijoje nededuktyvūs argumentai paprastai nebelaikomi sofizmais, paklydimais (angl. *fallacies*), kaip yra įprasta logikos moksle. Čia jie laikomi racionaliais, tinkamais didesniu ar mažesniu laipsniu. Pavyzdžiui, argumentavimas remiantis eksperto nuomone, argumentavimas remiantis liudytojo parodymais, argumentavimas remiantis pavyzdžiu ir kiti panašūs argumentai gali būti laikomi stipriais, silpnais ar net klaidinančiais. Argumentavimo teorijoje išskiriami ir tokie argumentų tipai kaip, pavyzdžiui, į asmenį nukreiptas argumentavimas (*argumentum ad hominem*) ir pan., kurie daugelyje diskursų nepripažįstami tinkamais argumentais, įvardijami paklydimais, nekorektišku argumentavimu. Tačiau argumentavimo teorijos požiūriu, tai nėra netinkami argumentai – tai yra argumentai, kuriuos paprastai atmetsi racionali auditorija, tačiau šie argumentai tam tikromis aplinkybėmis ar tam tikruose diskursuose yra naudojami ir gali būti efektyvūs. Ch. Perelman ir

---

¹⁷⁴ Stelmach J., Brozek B., *supra note* 45, p. 134.

¹⁷⁵ Pavyzdžiui, argumentavimas remiantis priešingu, argumentavimas remiantis dalies ir visumos santykiais paprastai yra deduktyvūs argumentai.

¹⁷⁶ Walton D., Reed Ch., Macagno F. *Argumentation Schemes*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 1–11.

L. Olbrechts-Tyteca, apibendrindami savo studiją, skirtą argumentavimui normatyviuosiuose diskursuose, pažymi¹⁷⁷:

“Argumentavimo teorija padės išvystyti tai, ką vertybinių sprendimų logika nesėkmingai bandė pasiūlyti, būtent – padės pagrįsti žmonių visuomenės pasirinkimus, kai šie pasirinkimai ir jų pagrindimas negali remtis realybe ar objektyvia tiesa. Pradinis argumentavimo teorijos išėities taškas yra samprotavimo formų analizė – tokių formų, kurios yra nepakeičiamos praktikoje, tačiau kurias logikai ir pažinimo teoretikai neigia nuo Dekarto laikų.”

Taigi, nededuktyvūs argumentai gali būti įvardijami silpnesniais ar stipresniais, daugiau ar mažiau patikimais ar pavojingais. Argumentuotojas ir auditorija turėtų įvertinti ir turėti omenyje, kad tokie argumentai gali būti nuginčyti. Pavyzdžiui, argumentavimo remiantis eksperto nuomone stiprumas, patikimumas patikrinamas užduodant klausimus: kiek patikimas yra asmuo, kurio nuomone remiamasi, kaip ekspertas? Ar asmuo tikrai yra aptariamos srities ekspertas? Ar šis ekspertas nėra suinteresuotas? Ar šio eksperto nuomonė sutampa su kitų aptariamos srities ekspertų nuomone? Teisiniam diskursui būdingo argumentavimo – argumentavimo remiantis paplitusia praktika (remiantis precedentu) – patikimumo įvertinimo klausimai yra, pavyzdžiui, tokie: kas rodo, kad tam tikroje srityje yra įprasta laikytis tam tikros žinomos praktikos? Ar gali būti papildomai pagrįsta, kad ir šiuo atveju šioje srityje turi būti laikomasi žinomos praktikos? Ar šis atvejis nėra išimtis iš taisyklės? Ir pan.

Kalbant apie argumentų stiprumą, pastebėtina, kad argumentas savaime gali būti nestiprus, tačiau konkrečioje situacijoje jis gali būti pakankamas: pateikiantis pakankamą pagrindimą (Toulmin terminais, *backing*), leidžiantį spęsti, kad pateisinimas (*warrant*) yra racionaliai priimtinas.

Šio darbo 2 priede pateikiamoje pavyzdinėje argumentavimo schemų tipologijoje išvardyti ir suklasifikuoti įvairiuose argumentaciniuose

---

¹⁷⁷ Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L., *supra note* 167, p. 514.

diskursuose naudojami argumentai (argumentavimo schemas)¹⁷⁸. Šioje tipologijoje taip pat išskirti kritiniai klausimai, kurie gali būti pasitelkiami siekiant nuginčyti vieną ar kitą argumentą, įvertinti argumentų patikimumo, stiprumo laipsnį. Kaip matyti, absoliuti dauguma argumentų teoriškai gali būti įveikti, nuginčyti, pasitelkus minėtus klausimus, tačiau praktikoje jie sėkmingai naudojami.

2.6.2. Auditorija teisės diskurse. Specialieji teisiniai argumentai

Konstatavus, kad teisinis samprotavimas laikytinas argumentavimu bei aiškintinas remiantis argumentavimo teorija, identifikuojant, kad argumentavimo patikimumui, stiprumui yra svarbus pagrindumas ir įtikinamumas, galima kelti klausimą: kokius konkrečius kriterijus – labiau apibrėžtus nei *pakankamai pagrįstas svariais argumentais* ir *įtikinantis auditoriją* – galima formuluoti kalbant apie teisinį argumentavimą?

Kalbant apie antrąjį aspektą, auditorijos įtikinimą, būtų tinkama klausti, kokią auditoriją reikia įtikinti? Išsamaus atsakymo į šį klausimą pateikimas būtų jau naujo tyrimo užduotis. Čia galima pastebėti, kad tais atvejais, kai teisė (teisės norma) formuluoja teismas, argumentavimas pirmiausia turi įtikinti ginčo šalis. Kai teisės normą formuluoja įstatymų leidėjas, argumentavimas turi įtikinti visuomenę ar bent jau tą jos dalį, kuriai skirtas teisinis reguliavimas. Visais atvejais teisinis argumentavimas turėtų įtikinti ekspertus – teisininkų bendruomenę, kuri gali profesionaliai vertinti teisinio žinojimo tikrumą bei patikimumą. B. Brozek ir J. Stelmach yra pastebėję¹⁷⁹, kad argumentavimo sėkmei svarbus sąžiningumas, nešališkumas, pagrindumas, patikimumas ir efektyvumas, efektyvumą suprantant kaip disputo dalyvių įtikinimą. Manytina, kad sąžiningumas ir nešališkumas yra pirmiausia „paprasto“ žmogaus, neteisininko pageidaujamos argumentavimo savybės, o patikimumą ir pagrindumą geriau gali įvertinti teisininkas profesionalas. Darbo

¹⁷⁸ Žr. šio darbo 2 priedą, taip pat Walton D., Reed Ch., Macagno F., *supra note* 176, p. 332–346.

¹⁷⁹ Stelmach J., Brozek B., *supra note* 45, p. 111.

autorė prie išvardytų savybių dar pridėtų aiškumą, suprantamumą – kaip būtiną susikalbėjimo požymį, dialogo sąlygą, nes teisinis fenomenas vis labiau yra, o, matyt ir turėtų būti, dialogas.

Kaip buvo pastebėta, siekiant laimėti universaliosios auditorijos pritarimą, yra būtina, kad kalbėtojo propaguojamos ir auditorijos išpažįstamos vertybės iš esmės sutaptų. Logikos terminais kalbant, argumentuotojas ir auditorija turi sutarti dėl pirminių norminių aksiomų. Todėl sėkmingas argumentavimas negali būti vertybiškai neutralus. Argumentuotojas, kuris įvardija normatyviasias prielaidas, tampa „dvigubai“ korektiškas: pirma, jis išlaiko ištikimybę Hiumo dėsniui, nes ginamą normatyvųjį teiginį (teisinį sprendimą) grindžia kitu normatyviuoju teiginiu, antra – įvardindamas normatyviasias prielaidas padidina argumentavimo efektyvumą, nes įgyja auditorijos prielankumą (tais atvejais, kai auditorija pritaria nurodytoms normatyviosioms prielaidoms). Toks pastebėjimas yra svarbi šio tyrimo išvada.

Šalia Ch. Perelman ir L. Olbrechts-Tyteca įvardytos konkrečiosios ir universaliosios auditorijų įtikinimo, kitas kertinis argumentavimo aspektas yra S. Toulmin įvardytas argumentavimo sėkmę lemiantis pateisinimo ir pagrindimo svarumas. Čia yra tinkama detaliau aptarti teisinių argumentų ypatumus.

Šiame tyrime ne kartą atkreiptas dėmesys į tai, kad teisiniame argumentavime reikšmingą vaidmenį vaidina argumentavimas remiantis analogija, argumentavimas apeliuojant į jėgą, statusą, autoritetą ir kitą. Argumentai *argumentum ad potentiam* (argumentas apeliuojant į jėgą, statusą), *argumentum ad verecundiam* (argumentas apeliuojant į pagarbą) sietini su tokiais disertacijos 2-ame priede pateiktoje pavyzdinėje argumentavimo schemų tipologijoje išskirtais argumentų tipais: argumentavimas remiantis jėgos baime, argumentavimas remiantis paplitusia nuomone, argumentavimas remiantis eksperto nuomone ir kt. Teisiniam argumentavimui aktualūs ir šie minėtoje tipologijoje įvardyti argumentai: argumentavimas remiantis nustatyta taisykle, argumentavimas remiantis precedentu, argumentavimas

referuojant į taisyklę asmenims, argumentavimas referuojant į taisyklę atvejams ir pan.

Kaip jau buvo pastebėta, šie argumentai nėra deduktyvūs, taigi, jie gali būti nuginčyti. Nors bendrajame argumentavime argumentas apeliuojant į jėgą, statusą, argumentas apeliuojant į pagarbą, argumentavimas remiantis analogija nėra patys reikšmingiausi ir svariausi, tačiau teisės diskurse jie yra priimtini, pripažįstami ir naudojami. Teisinė tradicija remtis autoritetu, teisės šaltiniu yra pakankamai stipri, taigi ir šio pobūdžio argumentai, nežiūrint į ne visišką jų patikimumą, teisės diskurse yra pakankamai svarūs.

Kartu pastebėtina, kad skirtingų tipų argumentai dažnai negali būti palyginami. Argumentai gali sustiprinti pagrindžiamą sprendimą, paremti vienas kitą, tačiau vieno tipo argumentai paprastai negali nuginčyti kito tipo argumentų.

Įvardyta argumentų palyginamumo problema teisinėje praktikoje reiškia tai, kad yra sudėtinga ar net neįmanoma palyginti, įvertinti svarumo, patikimumo, pagrindžiamumo požiūriu teisiniam argumentavimui reikšmingų dviejų argumentų tipų: deontinio normų išvedimo argumentų ir į autoritetą apeliuojančių argumentų. Pavyzdžiui, galima pasakyti, kad rėmimasis daugeliui asmenų reikšmingu imperatyvu yra stipresnis argumentas, nei rėmimasis tik daliai asmenų svarbia normine nuostata. Taip pat galima pasakyti, kad aukštesnės instancijos teismo nuomonė yra svaresnis argumentas, nei žemesnės instancijos teismo nuomonė. Tačiau akivaizdu, kad palyginti argumentą, kuriuo apeliuojama į daugeliui asmenų reikšmingą imperatyvą, ir argumentą, kuriuo apeliuojama į aukščiausios instancijos teismo nuomonę, yra sudėtinga.

Teisinėje literatūroje ne kartą bandyta identifikuoti specialiųjų teisinių argumentų rūšis, tipologijas.

Pavyzdžiui, W. Huhn išskiria penkis pagrindinius teisės diskursui būdingus ir tinkamus argumentus¹⁸⁰: argumentavimas remiantis 1) tekstu, 2) ketinimais, 3) precedentu, 4) tradicija 5) politiniais tikslais. Pastebima, kad

---

¹⁸⁰ Huhn W. *The five types of Legal Argument*, 2 ed., Durham: Carolina Academic Press, 2008, p. 13.

tekstinius argumentus galima nuginčyti pripažįstant tekstą neaiškiu, nurodant alternatyvias teksto prasmes, parodant teksto prieštaravimus kitiems tekstams ir pan. Argumentą, kuriuo apeliuojama į teisės kūrėjo ketinimus, galima atremti pademonstruojant, kad ketinimas iš tiesų buvo kitas, kad nėra pakankamai duomenų apie teisės kūrėjo ketinimus, kad teisės kūrėjas negalėjo numatyti dabar sprendžiamos situacijos ir neturėjo jos omenyje, kad ne to subjekto ketinimai yra svarbūs¹⁸¹ ir pan.

Šiame tyrime jau minėta skirtingų valstybių mokslininkų grupė, vadovaujama D. N. MacCormick ir R. Summers, sudarė išsamesnį pagrindinių teisinių argumentų, naudojamų daugumos šiuolaikinių teisinių valstybių praktikoje, sąrašą¹⁸². Identifikuota, kad tyrime dalyvavusioms valstybėms (Argentina, Vokietija, Suomija, Prancūzija, Italija, Lenkija, Švedija, Jungtinė Karalystė, Jungtinės Amerikos Valstijos, Norvegija, Ispanija) būdingi 11 argumentų, kuriuos naudoja visų tirtų valstybių aukščiausieji teismai, aiškindami statutinę teisę. Tai – argumentavimas remiantis¹⁸³:

- 1) įprastinėmis žodžių reikšmėmis;
- 2) specialia (teisine ar technine) žodžio ar frazės reikšme;
- 3) kontekstu, suderinamumu, normos vieta kitų normų atžvilgiu;
- 4) precedentais, kuriuose taikyta atitinkama norma;
- 5) analogišku statutiniu reguliavimu;
- 6) išvadų loginiu išvedimu iš visuotinai pripažintų bendrų teisės nuostatų, koncepcijų (išplaukiančių iš teisės doktrinos, ir ne tik);
- 7) konkrečiai sričiai aktualiais ir taikytiniais bendraisiais teisės principais;
- 8) teisės akto kaita laike (istorine evoliucija) identifikuojant aspektus, dėl kurių teisės aktas buvo keičiamas;
- 9) iš teisės akto išplaukiančiu ar jame įtvirtintu tikslu;

---

¹⁸¹ Huhn W., *supra note* 180, p. 93–95.

¹⁸² Pastebėtina, kad lyginamasis kokybinis sociologinis tyrimas, kurio rezultatai buvo apibendrinti daugiau nei 1100 puslapių apimties studijose „Statutinės teisės interpretavimas: lyginamoji studija“ ir „Precedentų interpretavimas: lyginamoji studija“, inkorporuoja *inter alia* ir argumentavimo požiūrį bei terminiją, nors studijų pavadinimuose ir vartojamas terminas *interpretavimas*.

¹⁸³ MacCormick D. N., Summers R. S., *supra note* 75, p. 465.

10) reikšmingais ir nekeliančiais abejonių moralinio, ekonominio, politinio ir pan. pobūdžio teiginiais, kurie gali (bet nebūtinai turi) būti teisiškai autoritetingai patvirtinti;

11) įstatymų leidėjo ketinimais.

Šiuos argumentus teismai naudoja įvairiais būdais – keldami klausimus, reaguodami į kitus argumentus arba (dažniausiai) pagrįsdami sprendimą.

Analizuodami skirtingų valstybių patirtis, tyrėjai atkreipė dėmesį į tai, kad teisinė praktika yra argumentacinė: jai būdingas dviejų lygių argumentavimas, argumentų svėrimas, lyginimas. Išskirtas teisės aiškinimo ir teisinio argumentavimo lygmenys. Pavyzdžiui, buvo tiriama, ar valstybėse yra identifikuojamas skirtumas tarp teisės aiškinimo ir teisės spragų šalinimo, ir jei taip, tai kuo pasireiškia šis skirtumas, kokie yra pagrindiniai teisės aiškinimo, ir kokie – teisės spragų šalinimo šaltiniai. Buvo tiriama ne tik kokie skirtingi pagrindimo, argumentavimo būdai skirtingose šalyse yra pripažįstami aiškinant statutinę teisę, tačiau taip pat buvo siekiama detalizuoti šiuos metodus, dėmesį kreipiant į argumentų pagrindimą. Tyrėjai pastebėjo, kad skirtingi argumentai ir jų pagrindimas skirtingose valstybėse turi skirtingus svorius: vieno pobūdžio informaciją, socialinius faktus, teisinius tekstus teismai *privalo* įvertinti, kito pobūdžio – *turi* įvertinti, trečio – *gali* įvertinti ir remtis.

Šiame disertaciniame tyrime pabrėžiama, kad teisės normatyvusis turinys pagrindžiamas kitu būdu nei teisės privalomumo laipsnis. Minėtose studijose taip pat atkreiptas dėmesys į šią teisės formos (privalomumo) ir teisės turinio prieštaros problemą. Buvo tiriama, kaip skirtingose valstybėse elgiasi teismai aiškindami teisę: ar esant normų kolizijai remiasi tik formalių šaltinių hierarchija, ar vertina ir normų turinį? Jei paaiškėdavo, kad sprendžiant normų kolizijos klausimą normų turinys yra vertinamas, tuomet buvo tiriama, ar įvertinamas ir neprieštarinumas Konstitucijos nuostatoms.

Argumentavimo teorijos išvalgos – suvokimas, kad nesama vienintelio teisingiausio teisės aiškinimo būdo, kad svarbu ne tik pasirinkti aiškinimo metodą, bet ir pagrįsti, kodėl ir kaip jis pasirinktas, atsispindėjo tiriant kaip sprendžiamas aiškinimo, argumentavimo metodų konkurencijos klausimas.

Buvo tiriama, ar tais atvejais, kai teismai suteikia prioritetą kuriam nors aiškinimo būdai, metodui, ar yra argumentuojama, kodėl pasirinktas vienas ar kitas metodas, ar remiamasi kokia nors vertybių sistema, o gal turima tam tikra apriorinė prielaidų sistema, kuri padėtų prioretizuoti aiškinimo metodus. Tyrime pastebėta, kad teismai tokiais atvejais remiasi ne tik konstituciniais principais ir vertybėmis.

Apibendrinus minėto tyrimo išvalgas, taip pat kitus tyrimus teisinio argumentavimo srityje¹⁸⁴, ir apsiribojant šių tyrinėjimų normatyvinio pobūdžio rezultatais, toliau pateikiamos teisės praktikai aktualios teisinio argumentavimo taisyklės ir pagrindiniai teisiniai argumentai.

Teisiniame argumentavime išskiriami du lygiai: topikos-retorikos¹⁸⁵ (materialusis) ir procedūrinis. Procedūriniam teisiniam argumentavimui yra svarbios šios teisinio argumentavimo taisyklės:

a) Teisinio argumentavimo dalyviai turėtų dalyvauti argumentavime (diskurse) tik tuomet, jei yra įsitikinę, kad argumentavimas yra *procedūriškai teisingas, racionalus*, atitinka patikimus kriterijus, metodus. Ši taisyklė yra priešinga kraštutiniam efektyvumui, suprantamam kaip „tikslas pateisina priemones“ principas.

b) Teisinis argumentavimas privalo vykti taip, kad būtų gerbiamas *tiesos* (nemelavimo) principas. Galima pastebėti, kad ši taisyklė nėra absoliuti, nes, pvz., baudžiamosiose bylose yra galimas tam tikras „tiesos nesakymas tylint“.

c) Argumentavime turi būti laikomasi *lygybės* ir *veikimo laisvės* principų. Tai reiškia, kad (1) argumentavime gali dalyvauti visi, turintys pripažintą interesą arba pakankamai žinių apie argumentavimo dalyką; (2) kiekvienas argumentavimo dalyvis turi naudotis vienodomis privilegijomis ar patirti vienodo pobūdžio ribojimus; (3) papildomos privilegijos ar ribojimai gali būti nustatomi tik visų argumentuojančiųjų sutikimu; (4) kiekvienas

---

¹⁸⁴ Alexy R., *supra note 73*, p. 312–318; Mikelėnienė D., Mikelėnas V., *supra note 3*, p. 113–128; Stelmach J., Brozek B., *supra note 45*, p. 145–164; Peczenik A. Kinds of Legal Argumentation [interaktyvus]. Draft 2005 [žiūrėta 2011 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://peczenik.ivr2003.net/documents/draft2005.pdf>>.

¹⁸⁵ Topika (gr. *topos*, dgs. *topoi*) – mokslas apie vietas erdvėje ar reikšmių srityje. Topika teisiniame argumentavime gali būti suprantama kaip argumentas, taisyklė, teisės principas. Žr. Alexy R., *supra note 73*, p. 37; Stelmach J., Brozek B., *supra note 45*, p. 148.

argumentuojantysis turi vienodas teises pradėti diskusiją, taip pat siūlyti ją stabdyti ar nutraukti, pateikti savo tvirtinimus, nuomonę, paaiškinimus, atsakymus; (5) kiekvienas dalyvis privalo pagrįsti savo tezę ar atsakyti į klausimą, jei to prašo / klausia bet kuris iš diskurso dalyvių; (6) jei kuris nors iš argumentuojančiųjų koku nors būdu nori išskirti kitą argumentuojantįjį, jis privalo pagrįsti tokį savo veiksma; (7) visi dalyviai privalo sutikti su galutiniu teisinio argumentavimo rezultatu (sprendimu), nors jis tenkintų tik dalį diskurso dalyvių.

d) Teisinis argumentavimas turi būti *nuoseklus kalbos ir komunikavimo atžvilgiu*. Tai reiškia, kad (1) argumentavimas turi būti aiškus, išreikštas įmanomai paprasčiausia forma, jo eigą ir rezultatus turi būti įmanoma apibendrinti; (2) argumentavime privaloma pagrįsti, jei yra nukrypstama nuo įprastinių žodžių reikšmių; (3) argumentuojantysis negali skirtingai apibrėžti reiškinių, pasižyminčių panašiomis esminėmis savybėmis; (4) argumentavimo dalyviai turi sutarti dėl vienodų prasmų, priskiriamų vienai ar kitai kalbinei išraiškai; (5) lingvistinės analizės metodas turi būti naudojamas pirmiausia ir plačiausiu įmanomu būdu.

e) Lingvistiniai argumentai taikomi pirmiausia, tačiau jei yra pagrindas taikyti sisteminius argumentus, turi būti taikomi pastarieji. O jei yra pakankamas pagrindas taikyti teleologinį-vertinamąjį argumentavimą, tai šie argumentai turi pirmumą prieš lingvistinius ir sisteminius argumentus.

f) Įvairios teisinio argumentavimo technikos turi būti pasitelkiamos tik „sunkių“ bylų atveju, jomis *neturi būti piktnaudžiaujama*. „Lengvų“ bylų atveju pirmenybė turi būti teikiama teisės taikymui.

g) „Sunkių“ bylų atveju sprendimui pagrįsti turi būti pateikiami visi galimi argumentai ar argumentavimo sekos, sąlygojančios tą pačią išvadą, ir taip patvirtinamas sprendimo patikimumas.

h) Teisiniame argumentavime privaloma atsižvelgti į nustatytus *faktus*.

i) Teisinis argumentavimas turi būti *kryptingas, ekonomiškas*. Tai reiškia, kad dalyviai: (1) turi pateikti tik su byla susijusius tvirtinimus, argumentus, o tuo atveju, jei pateikia nesusijusius argumentus arba jei kontrargumentuoja,

reaguoja į su byla nesusijusias argumentus, privalo pagrįsti tokius savo veiksmus; (2) gali pateikti prieštaravimą jau visų pritartai pozicijai tik tuomet, jei gali šį prieštaravimą visiškai pagrįsti; (3) negali prieštarauti patys sau.

j) Teisiniu argumentavimu neturi būti siekiama keisti visuotinai pripažintų standartų, doktrinų, papročių. Tai tam tikro *inertiškumo* teisiniame argumentavime taisyklė.

Tolimesnės trys taisyklės kalba apie santykį tarp bendrojo ir teisinio argumentavimo:

k) Teisinis argumentavimas turi remtis bendrojo argumentavimo principais.

l) Teisinis argumentavimas turi vykti maksimaliai atsižvelgiant į galiojančią teisę, t. y. (1) dalyviai negali ginti savo pozicijų teiginiu, kad jie siekia ignoruoti galiojančią teisę; (2) pirmenybė turi būti teikiama teisinio-dogmatinio pobūdžio argumentams; (3) neturi būti remiamasi su byla nesusijusiomis teisės taisyklėmis ar precedентаis; (4) bendroji sąvokų prasmė gali būti keičiama tik tuomet, jei egzistuoja speciali teisinė prasmė arba jei dėl naujos prasmės sutaria visi diskurso dalyviai.

m) Bendrojo argumentavimo principų gali būti nesilaikoma tik tuomet, kai tai *expressis verbis* nurodo galiojančios teisės taisyklės (pvz., proceso įstatymuose įtvirtinta skirtinga proceso dalyvių padėtis ribotų argumentuojančiųjų lygybės principo (c) taikymą, kaltinamojo teisė neliudyti prieš save ribotų reikalavimo atsakyti į bet kurį diskurso dalyvio klausimą įgyvendinimą (c, 5), ir pan.).

Išvardytų taisyklių sąrašas gali būti plečiamas ir tikslinamas. Dalis šiomis taisyklėmis nustatomų reikalavimų yra įtvirtinta galiojančioje procesinėje teisėje, todėl jų nesilaikymas gali lemti vienokių ar kitokių sankcijų argumentuojančiajam taikymą (pvz., galimybės dalyvauti procese-argumentavime netekimą), kitos yra argumentuojančiųjų tarpusavio kontrolės dalykas.

Materialiajam, topikos-retorikos teisiniam argumentavimui būdingi šie argumentai: argumentavimas remiantis panašumu, analogija (*argument a*

simili); argumentavimas remiantis priešingumu, skirtingumu (*argument a contrario*); argumentavimas remiantis stipresniu (*argument a fortiori*)¹⁸⁶; argumentavimas remiantis pavyzdžiu (*argument ab exemplo*); argumentavimas parodant priešingo ginamam teiginiui absurdiškumą, negalimumą (*argument per reductio ad absurdum*); argumentavimas remiantis reiškinių prigimtimi (*argument a rerum natura*)¹⁸⁷; argumentavimas remiantis bendrąja prasme (*argument a loco communi*); argumentavimas remiantis specialiąja prasme (*argument a loco specifiti*); argumentavimas apeliuojant į (teisės sistemos) koherentiškumą, neprieštaringumą (*argument a coherentia*); argumentavimas apeliuojant į (teisės sistemos) baigtinumą (*argument a completudine*); sisteminis argumentavimas. Šis argumentavimas yra glaudžiai susijęs su *argument a coherentia* bei *argument a completudine* argumentais; teleologinis, psichologinis, sociologinis, istorinis, ekonominis ir kt. argumentavimas.

Šiam topikos-retorikos teisiniam argumentavimui priskiriami ir plačiausiai suprantami teisės principai: tai teisės principai, kurie yra įtvirtinti galiojančioje teisėje, taip pat tradiciškai (istoriškai) teisės doktrinos pripažįstami teisės principai, taip pat naujai formuluojami principai, nebūtinai teisinės prigimties, tačiau be kitų naudojami bei priskiriami ir teisės diskursui, pvz.: išimtyms negali būti traktuojamos plečiamai, tai, kas aišku, neturi būti interpretuojama, priemonės turi būti proporcingos tikslui, nei vienas negali būti teisėju savo paties byloje, nepaskelbta teisė negalioja, sutarčių laikytis privaloma, sutartimi negalima nustatyti prievolių tretiesiems asmenims ir t. t.

Apibendrinant galima pastebėti, kad dauguma nurodytų argumentų nėra deduktyvūs, o įvardytos procedūrinės argumentavimo taisyklės konkrečiose situacijose gali turėti išimčių. Taigi, argumentai ir taisyklės gali būti nugincyti, jie nėra absoliučiai patikimi, tačiau jų paplitimas ir pripažinimas teisės diskurse leidžia juos laikyti teisiškai racionaliais, racionalumą suprantant kaip

---

¹⁸⁶ Šis argumentas turi dvi variacijas. Plečiamoji variacija (*argument a minori ad maius*), taikoma draudimų atveju, reiškia, kad jei kažkas draudžiama, pvz., žaloti asmenį, parduoti alkoholį nepilnamečiui, tai draudžiama ir daugiau, pvz. žudyti, parduoti alkoholį mažamečiui. Tuo tarpu siaurinė variacija (*argumentum a maiori ad minus*), taikoma leidimų atveju, reiškia, kad jei kažkas leidžiama, pvz., statyti statinius, tai leidžiama ir mažiau, pvz., statyti nesudėtingus statinius.

¹⁸⁷ Argumentas naudojamas atmesti teisės normą ar kitą objektą, kurie realiai negali egzistuoti, negali būti realizuojami.

vadovavimąsi teisės diskursui būdingais standartais, tikslingą veikimą siekiant materialinio ir procedūrinio teisingumo. Kita vertus, negalima vienareikšmiai teigti, kad visi nurodyti argumentai bei argumentavimo taisyklės yra vienodai privalomi ir (ar) tinkami visuose teisiniuose diskursuose arba kad visi argumentai yra vienodai stiprūs. Argumentų stiprumas daug priklauso nuo konkretaus teisinio argumentavimo konteksto.

Kai kurių argumentų stiprumu yra suabejota ir šiame tyrime, pavyzdžiui, argumentavimo apeliuojant į (teisės sistemos) koherentiškumą, neprieštaringumą, argumentavimo apeliuojant į (teisės sistemos) baigtinumą, sisteminio argumentavimo stiprumu. Aptariant teisės sampratą¹⁸⁸, pastebėta, kad požiūris, jog egzistuoja aiškios teisės ribos, skiriančios teisę nuo neteisės, nėra tinkamas, o bandymai rasti šias ribas vargiai gali būti sėkmingi. Analizuojant teisinio argumentavimo korektiškumo ir koherencijos santykį¹⁸⁹, konstatuota, kad teisės laikymas neprieštaringa hierarchine sistema yra veikiau siekiamybė, tam tikras teisės suvokimo modelis nei objektyviai egzistuojanti teisės savybė ar realiai pasiekiamą esamybę. Sistemiškumo, neprieštaringumo, teisės sistemos koherentiškumo siekis yra svarbus teisėkūroje: įstatymų leidėjas gali (ir turi) naujas normatyviasias teises nuostatas kurti taip, kad jos ir jau egzistuojančios teisės taisyklės derėtų tarpusavyje¹⁹⁰. Tačiau teisme pagrindžiant teisinį sprendimą nurodytų argumentų svarba neturėtų būti pervertinta: apeliavimas į teisės baigtinumą, sistemiškumą paprastai nieko nepasako apie ginamo teisinio sprendimo normatyvų turinį, taip pat toks argumentavimas yra rėmimasis tuo, kas, kaip jau pastebėta, nėra neginčijama tiesa.

2.6.3. Nekorektiškumas kaip netinkama teisinio argumentavimo praktika

Kaip jau buvo pastebėta kalbant apie teisinio argumentavimo

---

¹⁸⁸ Žr. šio darbo 1.2.3 poskyryje.

¹⁸⁹ Žr. šio darbo 2.2 skyriuje.

¹⁹⁰ Tai nereiškia, kad naujai kuriamos teisės taisyklės būtinai turi būti priderintos prie jau egzistuojančių teisės taisyklių. Galima derinti ir priešinga kryptimi: jau egzistuojančias teisės taisykles keisti ir derinti prie naujai kuriamų.

korektiškumo ir racionalumo santyki¹⁹¹, teisinio argumentavimo standartų, imperatyvų išsamaus sąrašo sudarymas yra sudėtingas uždavinys. Todėl neretai pasirenkama nurodyti netinkamas teisinio pagrindimo praktikas, korektiškumo standartų įvardijimo užduotį keisti jai priešinga – identifikuoti netinkamus, nekorektiškus, netoleruotinus teisinio argumentavimo atvejus ir praktikas. Būtent tokiu keliu einama jau minėtoje D. N. MacCormick ir R. S. Summers lyginamojoje studijoje. Šiame poskyryje pateiktos apibendrintos svarbiausios studijų išvalgos dėl nekorektiško teisinio samprotavimo, manytina, yra vienos objektyviausių išvalgų teisinio samprotavimo tyrinėjimų srityje.

Viena iš neigiamų praktikų yra ta, kad ne visose valstybėse aukščiausiai teismai įvardija argumentus, kurie oponuoja priimtam sprendimui, nors tokių argumentų esama. Pavyzdžiui, Suomijos, Prancūzijos, Italijos, Lenkijos aukščiausiųjų teismų sprendimuose paprastai dėstomi tik tie argumentai, kurie palaiko priimtą sprendimą¹⁹². Tokia praktika negali būti pateisinta teisine specifika, nes yra ir kitokių teisinių praktikų, pavyzdžiui, Argentinoje, Švedijoje, Jungtinėje Karalystėje, Jungtinėse Amerikos Valstijose yra įprasta pateikti ne tik priimtą sprendimą palaikančius argumentus, tačiau ir kontrargumentus, ir išdėstyti pagrindimą, kodėl vieni argumentai yra stipresni už kitus, kodėl kontrargumentai buvo atmesti. Taigi, netinkama racionalaus pagrindimo praktika galima laikyti atvejus, kai nutylimi akivaizdūs priimto sprendimo nepalaikantys argumentai, neįvardijamos kitos galimos interpretacijos, nesprendžiamas argumentų konfliktas.

Su racionali pagrindimu susijęs rėmimosi precedentu aspektas. Buvo tiriamas, ar rėmimąsi precedentu valstybių teismai kaip nors pagrindžia. Pastebėta, kad šio pagrindimo nesama Jungtinėje Karalystėje (JK) ir JAV – tose sistemose, kur precedento saistanti galia yra esminė šalies teisinės sistemos savybė. Kitose valstybėse, pirmiausia civilinės teisės tradicijos valstybėse, kur precedento galia nėra tiek saistanti, pagrindimas gali būti pateikiamas teisės doktrinoje ar išvedamas iš statutinės teisės nuostatų

---

¹⁹¹ Žr. šio darbo 2.1 skyriuje.

¹⁹² MacCormick D. N., Summers R. S., *supra note* 75, p. 481.

pabrėžiant asmenų lygybės prieš įstatymą, teisinės sistemos koherentiškumo, vieningos teismų praktikos svarbą. Charakteringa yra tai, kad tose valstybėse, kuriose precedentui teikiama mažesnė saistanti galia (pvz.: Italijoje, Lenkijoje), yra įprasta, kad teismai bylose cituoja daug ankstesnių teismų sprendimų (o JK, JAV gali būti cituojama vos viena byla) – precedentų gausa turi sustiprinti pagrindimą. Kita vertus, rėmimosi precedentu samprata bendrosios ir civilinės teisės tradicijos valstybėse nėra tapati. Pirmosiose, siekiant nustatyti taikytiną taisyklę (*ratio decidendi*), yra svarbu palyginti ankstesnės ir sprendžiamos bylos esmines faktines aplinkybes bei ginčo dalyką, identifikuoti situacijų panašumą ir skirtingumą, konstatuoti, kad faktinės situacijos ir ginčo dalykas yra labiau panašūs nei skirtingi, ir tik tuomet taikyti analogiją: priimti analogišką sprendimą. O civilinės teisės tradicijos teismai neretai tokio bylų lyginimo iš esmės neatlieka: rėmimasis precedentu čia reiškia teismo ankstesnėje byloje suformuluotos teisės taisyklės (forma panašios į statutinės teisės taisyklę) citavimą sprendžiamoje byloje. Ankščiau teismo suformuluotos taisyklės pateikimas yra vienas iš poziciją pagrindžiančių argumentų. Taigi, civilinės teisės šalyse argumentavimas remiantis precedentu dažnai nėra eksplisitas: neargumentuojama, kodėl precedentu iš principo yra tinkama remtis, taip pat neargumentuojama, kodėl būtent tam tikru (tam tikrais) precedentais remiamasi, kai kurie precedentai gali būti tiesiog ignoruojami, paliekant tik teisės komentatoriams tai pastebėti¹⁹³.

Precedentų taikymo atveju netinkama praktika būtų nukrypti nuo ankstesnių precedentų neargumentuojant, kodėl nukrypstama, arba nutylint, kad yra nukrypstama nuo susiformavusios praktikos, arba nukrypimą nuo ankstesnės praktikos pateikiant kaip ankstesnių precedentų tąsą. Teisėse sistemose yra įprasta ir tinkama remtis ankstesniais precedentais, tačiau tai savaime nereiškia, kad ši taisyklė niekuomet nebus pažeista: gali būti tokių situacijų, kai reikės keisti anksčiau suformuotą praktiką. Todėl tokiais atvejais yra tinkama papildomai argumentuoti, papildomai pagrįsti sprendimą, taikyti

---

¹⁹³ MacCormick D. N., Summers R. S., *supra note* 9, p. 539.

daugiau procedūrų, o ne maskuoti teismų pozicijos pasikeitimą. Suvokiant, kad tokios situacijos neišvengiamos, siūlomi tam tikri saugikliai, pavyzdžiui¹⁹⁴:

- visi aukščiausiųjų teismų sprendimai turi būti vieši ir lengvai prieinami;

- žemesnės instancijos teismo nukrypimas nuo aukščiausiųjų teismų praktikos turi būti pagrindas apeliacijai, šios apeliacijos sąlygos turi būti palengvintos;

- galimybė eksplicitiškai nukrypti nuo suformuotos praktikos turi būti suteikta tik aukščiausiems teismams; kartu aiškiai turi būti išreikšta, kad žemesnės instancijos teismams draudžiama sekti tokia aukščiausiųjų teismų revizine praktika;

- nukrypstant nuo precedento turi būti laikomasi specialių procedūrų, pvz., bylą nagrinėja visos sudėties teismas, reikalaujama ypatingo pagrindimo;

- pageidautina, kad nukrypimus nuo susiformavusios praktikos lydėtų atskirosios nuomonės, jiems būtų teikiamas akademinis įvertinimas.

Taigi, teisinio racionalumo, korektiškumo trūkumas yra ne nukrypimas nuo susiformavusios teisminės praktikos, tačiau tas, kad nukrypstama implicitiškai, be aiškių procedūrų ir papildomo pagrindimo.

Skirtingų valstybių teisinių praktikų lyginamąjį tyrimą atlikę mokslininkai taip klasifikuoja netinkamas praktikas, kurios negali būti laikomos tinkamu, korektišku¹⁹⁵ teisiniu argumentavimu:

- *argumentų praleidimas*: netinkama neaptarti argumento, kuris yra taikomas įprastinėmis sąlygomis, ir kurio netaikyti nėra pakankamo pagrindo (pvz., netinkama šios rūšies praktika būtų tai, kad teisinis tekstas aiškinamas remiantis specialiosiomis žodžių reikšmėmis ir neaptariama, kodėl nesilaikoma praktikos remtis įprastinėmis žodžių reikšmėmis);

- *argumentų kiekybės pervertinimas*: ne visuomet argumentų gausa reiškia stipresnį pagrindimą, silpni argumentai „nesisumuoja“, nepadaro

---

¹⁹⁴ MacCormick D. N., Summers R. S., *supra note* 9, p. 529.

¹⁹⁵ Tinkamumui, korektiškumui įvardyti mokslininkai vartoja anglišką terminą *soundness*.

išvados pagrįstesne; argumentų „svėrimo“ metafora ne visuomet suprantama ir naudojama tinkamai;

- *atvirumo ir pripažinimo, kad teisės aiškinimas yra nevienareikšmis, stoka*: teisiniame argumentavime trūksta atviro ir tiesaus sprendžiamų problemų aptarimo, trūkumu taip pat laikytinas rėmimasis klaidinančiomis teorijomis (pavyzdžiui, kontinentinės tradicijos šalyse, ypač Prancūzijoje, siekiama sudaryti regimybę, kad teisėjas nekuria teisės normų, tik jas taiko; anglosaksiškose šalyse pernelyg remiamasi „svėrimo“ metafora ir siekiama sudaryti regimybę, kad viskas įvertinta, pasverta).

Pastarojo pastebėjimo kontekste studijos autoriai pažymi¹⁹⁶: „*Viena svarbiausių šios knygos žinių yra tokia – kadangi interpretavimo problemos yra visuotinės (angl. omnipresent) ir persmelkusios (angl. all-pervasive) visą moderniąją teisę, teisininkai turi jas atvirai pripažinti ir siekti būti kuo labiau eksplicitiškai ir savikritiškai jas sprenddami.*“

Teisinio argumentavimo, teisės aiškinimo eksplicitiškumo didinimo priemonės gali būti rekomendacinės (pavyzdžiui, teisės doktrinoje suformuluoti siūlymai), teisinės (pavyzdžiui, proceso įstatymuose nustatomos specialios procedūros sunkiesiems atvejams), organizacinės. Pastarosios priemonės pavyzdžiu galima nurodyti atskirosios nuomonės instituto inkorporavimą į Lietuvos konstitucinį procesą. Konstitucinio proceso teisinio reguliavimo papildymas atskirosios nuomonės institutu 2008 metais¹⁹⁷ yra žingsnis pirmyn vengiant aukščiau aptartų netinkamų teisinių praktikų: atskirosios Konstitucinio Teismo teisėjų nuomonės gali būti tie tekstai, kuriuose dėstomi priimtam sprendimui oponuojantys argumentai, alternatyvios interpretacijos ar atkreipiamas dėmesys tuomet, kai yra nukrypstama nuo susiklosčiusios praktikos. Manytina, kad atskirosios nuomonės instituto atsiradimas konstitucinėje justicijoje sudarys prielaidas šalia hermeneutinės aiškiau suvokti ir pripažinti argumentacinę Konstitucinio Teismo nutarimų pusę. Taip pat sudarys prielaidas pripažinti, kad ne tik šalių, bet ir teismo

¹⁹⁶ MacCormick D. N., Summers R. S., *supra note* 75, p. 539–543.

¹⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 5, 8, 10, 15, 16, 53, 55 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir įstatymo papildymo 16(1) straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 134-5179.

argumentai gali būti stipresni ir silpnesni, ginčijami ir nugincijami – ne tik civiliniame, baudžiamajame, administraciniame procese, kur atskirosios nuomonės institutas gyvuoja nuo seno, bet ir konstituciniame procese.

2.6.4. Disertacinio tyrimo rezultatai. Teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos

Tyrime daug dėmesio buvo skirta teisinio argumentavimo ir loginio dedukcinio išvedimo santykiui aptarti. Šių aspektų aptarimas yra aktualus, nes šis santykis atspindi tam tikrą realios teisinės praktikos ir visuomenės lūkesčių priešpriešą. Viena vertus, tai, kad teisinio sprendimo priėmimas yra argumentacinė praktika reiškia, kad teisinis sprendimas gali būti nugincijamas, anuliuojamas, jei atsiranda stipresnių argumentų, paaiškėja naujų aplinkybių. Kita vertus, iš teisinių sprendimų priėmėjų tikimasi tikslumo, tikrumo: sprendimų adresatų paprastai netenkina tokie sprendimai, kurie potencialiai gali būti nugincyti, anuliuoti, kurie yra tik vieni iš galimų. T. y. tikimasi tokios argumentacijos, tokio pagrindimo, tokio teisės aiškinimo, kuris ne tik *pagrįstu*, *paaiškintu*, *įtikintu*, bet ir *logiškai įrodytu* sprendimą, nepaliktų abejonių jo teisingumu. Todėl darbe buvo tiriama, kiek teisinis argumentavimas yra (nėra) loginis įrodymas.

Šis tyrimas nesustabdys diskusijų dėl logikos buvimo ar nebuvimo teisėje, kaip ir iki šiol, nuomonės bus prieštaringos (pvz., „*logikos teisėje nėra*“, „*logika yra teisės esmė*“), tačiau manytina, kad šiame tyrime pavyko identifikuoti logikos, tapatinamos su idealium, patikimu korektišku samprotavimu, ir teisinio argumentavimo tarpusavio santykį. Formuluotinas toks apibendrinimas: įvairios logikos rūšys gali būti pasitelkiamos teisinio argumentavimo tyrimams; akivaizdžių loginių prieštaravimų nebuvimas yra įmanoma ir siektina (būtina) teisinio argumentavimo, kaip ir bet kurio kito racionalaus argumentavimo, sąlyga; tačiau logika, suprantama kaip dedukcinis išvedimas, nėra pagrindinis teisinio argumentavimo pasireiškimo, veikimo metodas.

Teisinis argumentavimas iš esmės skiriasi nuo loginio įrodymo, nėra loginis įrodymas, nes:

1) Teisiniame argumentavime pernelyg dažnai nutylimos, neįvardijamos prielaidos, todėl dedukcinis išvedimas tampa negalimas ar nekorektiškas.

2) Nors teisiniame argumentavime esama daug dedukcinio samprotavimo elementų, Hiumo principą atitinkančio norminių teiginių pagrindimo kitais norminiais teiginiais, ir tai sukuria iliuziją, kad visas argumentavimo procesas yra artimas dedukciniam samprotavimui, tačiau iš tiesų pagrindiniai naudojami argumentai yra antihiumiški, nededukciniai: *turi būti taip, nes taip jau buvo, nes taip pasakė, užrašė autoritetai, patvirtino valdingos institucijos.*

3) Reikalavimas argumentuoti silogistiškai teisėje reiškia ne tiek logiką, kiek reikalavimą tiksliai taikyti nustatytas teisės taisykles. Teisės taisyklių tikslus taikymas ir laikymasis, ištikimybė teisės tradicijai yra teisės fenomeno, o ne logikos savybė. Remiantis silogizmu paprastai tegali būti įrodomas vidinis argumento neprieštarinumas (tikslus teisės taisyklės pritaikymas), tačiau išoriniam, antro lygio argumentavimui silogizmas nėra tinkamas.

4) Tokie argumentuotojų teiginiai kaip *teisinis sprendimas yra teisingas, nes vadovautasi (teisine) logika* ir pan., yra tik dar viena teisiniame argumentavime naudojama retorinė, argumentavimo, įtikinėjimo priemonė, kuria siekiama sustiprinti ginamą poziciją referuojant į universaliajai (racionaliajai) auditorijai priimtina, patikimu laikomą logikos metodą.

Pagrindus, kad teisinio sprendimo priėmimo procesą geriausiai atspindi, paaiškina argumentacinis požiūris, parodžius, kad universaliosios auditorijos pripažįstami ir tradicinį mokslinį tikrumą galintys garantuoti pozityviojo mokslo ir dedukcinės logikos standartai yra per aukšti ir teisei praktikai būdingi tik tam tikra apimtimi, konstatuota, kad teisinio argumentavimo praktiką reikia aiškinti pasitelkus ne tokią griežtą argumentavimo teoriją ir atitinkamai kalbėti apie šios teorijos priemones.

Šio darbo 2.6.2–2.6.3 poskyriuose pateiktomis specialiuju teisinių argumentų, argumentavimo taisyklių tipologijomis bei netinkamų teisinės praktikos atvejų analize pademonstruota, kokie argumentai yra būdingi teisiniam argumentavimui, kokios teisinio argumentavimo klaidos ar nutylėjimai nėra korektiški. Nurodyti specialieji teisiniai argumentai¹⁹⁸ ir teisinio argumentavimo taisyklės laikytinos tam tikromis korektiško teisinio samprotavimo gairėmis: jei priimant teisinius sprendimus bus naudojami šie argumentų tipai bei šios argumentavimo taisyklės, jei bus išvengiama netinkamomis laikomų teisinio argumentavimo praktikų, teisinis argumentavimas bus korektiškas.

Kita vertus, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad išvardyti argumentų tipai, argumentavimo taisyklės neretai atspindi esamybę, nurodo, *kaip yra* argumentuojama. Šiame darbe ne kartą pažymėta, kad iš to, kaip yra argumentuojama, neseka tai, kaip *turi būti* argumentuojama. Todėl nurodytų teisinių argumentų identifikavimas yra tik dalinis atsakymas į darbo pradžioje keltą tikslą – atskleisti teisinio argumentavimo bei teisės ypatumus bei identifikuoti prielaidas, kurioms esant teisinis argumentavimas laikytinas korektišku, kartu įvertinti šias prielaidas logikos požiūriu.

Šio disertacinio tyrimo išvalgos dėl teisinio argumentavimo korektiškumo pateikiamos toliau šiame poskyryje. Autorės nuomone, jos atspindi esminius tyrime atrastus, aptartus, su teisinio argumentavimo korektiškumu susijusius aspektus. Kartu atsakoma ir į įvade suformuluotą klausimą – kaip ir kodėl teisinio argumentavimo korektiškumas yra problema?

Kartu su darbe ginamais teiginiais, kurie čia nėra kartojami, tačiau priskirtini tyrimo rezultatams¹⁹⁹, išskirtinos šios iš disertacinio tyrimo išplaukiančios teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos:

a) *Argumentas yra logiškai tinkamas ir tiesiogiai pagrindžiantis teisinį sprendimą (logiškai korektiškas), jei jis yra norminio, vertybinio, etinio pobūdžio.* Tai seka iš Hiumo dėsnio, kuris reikalauja norminę nuostatą grįsti

---

¹⁹⁸ Reikia pastebėti, kad dalis specialiais teisiniais argumentais įvardintų argumentų yra būdingi ir kitiems argumentaciniams diskursams, todėl terminas „teisiniai argumentai“ yra sąlyginis.

¹⁹⁹ Žr. šio darbo 29, 74–75 psl.

bent viena kita normine nuostata, ir iš teisės apibrėžimo. Kadangi teisė (teisinis sprendimas) yra norminio pobūdžio, tai rėmimasis normine nuostata yra logiškai neprieštaringas, tinkamas, sustiprinantis argumentuotojo poziciją. Toks argumentas gali būti įveiktas, nuginčytas pasirėmus kita – vertingesne, teisingesne – norminio, vertybinio, etinio pobūdžio nuostata.

b) *Argumentas yra tinkamas ir atitinka teisinę tradiciją (yra teisiškai korektiškas), jei juo referuojama į pripažinto teisės šaltinio tekstą ar pripažinto teisinio autoriteto (pvz., teismo) nuomonę, poziciją.* Tai doktrininis formalusis argumentavimas. Toks argumentas gali būti tinkamai nuginčytas kitu argumentu, kuris referuoja į reikšmingesnę teisės šaltinį ar autoritetą.

c) *Argumentavimas yra logiškai korektiškas ir teisiškai tinkamas, jei pagrindžiami abu teisės aspektai – normatyvusis ir privalomumas.* Normatyvumas reiškia teisės turinį, privalomumas – teisės formą; idealiu atveju abu aspektai turėtų būti pagrįsti, įvertinti. Norminio pobūdžio argumentas ir formalus argumentas yra skirtingo pobūdžio ir tarpusavyje negali būti palyginami, tačiau šių dviejų argumentų naudojimas kartu yra galimas ir siektinas – tai sustiprina ginamą poziciją.

d) *Argumentavimas yra tinkamas, efektyvus, jei įtikina universalioją (racionalaus vertintojo) ir profesionalioją (teisininkų) auditorijas.* Argumentas yra įtikinantis auditoriją, jei argumentuotojo ir auditorijos vertybinės nuostatos sutampa. Iš to išeina, kad argumentuotojas sustiprins savo poziciją, jei eksplicitiškai įvardins vertybines nuostatas, kuriomis remiasi – atskleis jas auditorijai, pritariančiai šioms nuostatoms.

e) *Teisinis argumentavimas yra tinkamas ir įtikinantis profesionalioją teisinę auditoriją, jei remiamasi teisės diskursuose pripažintais ir paplitusiais argumentavimo būdais, metodais, argumentavimo taisyklėmis²⁰⁰.* Pripažintų teisinių argumentų bei teisinio argumentavimo būdų, metodų, taisyklių naudojimas išreiškia buvimą teisės doktrinos erdvėje, tokį argumentavimą atpažįsta ir pripažįsta profesionalioji auditorija.

---

²⁰⁰ Šiame darbe jos aptartos 2.6.2 poskyryje.

f) *Teisinis argumentavimas yra korektiškas ir įtikinantis universalioją auditoriją, jei jis yra sąžiningas, nešališkas, patikimas, pagrįstas, aiškus, suprantamas.* Tokiu atveju jis paprastai yra ir efektyvus, nes dauguma auditorijų pritaria sąžiningumo, nešališkumo, patikimumo, pagrįstumo, aiškumo, suprantamumo vertybėms.

Manytina, kad svarbiausia iš įvardytų teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidų yra pirmoji (a), kuri su kitais tyrimo rezultatais pabrėžia norminio vertybinio pagrindimo svarbą. Kaip buvo pastebėta šiame darbe²⁰¹, argumentavimo rezultatas yra patikimesnis, jei yra sukonstruojama daugiau pagrindimo, išvedimo grandinių. Todėl *yra tinkama bet kuri teisinį argumentavimą, kuris paprastai būna doktrininis, paremtas nuorodomis į teisės šaltinius, sustiprinti papildomais vertybiniais argumentais.* Teisinių sprendimų priėmėjai turėtų nesibaiminti įvardyti normatyviausias prielaidas, kuriomis dabar jie remiasi paprastai tylomis, implicitiškai – tai padidintų teisinio argumentavimo korektiškumą ir efektyvumą. Vertybinė nuostata nebūtinai turi būti konstitucinio pobūdžio ar įtvirtinta kitame teisės akte – tai gali būti bet kuris visuotinai priimtinas normatyvusis teiginys, pvz., iš prigimtinės teisės, priimtinos moralės kylanti nuostata arba nuostata, įvardijanti siekiamą tikslą.

Taip pat svarbu pažymėti, kad siekis doktriniu formaliuotu argumentu įveikti norminio pobūdžio argumentą, arba atvirkščiai, yra *nekorektiška praktika.* Norminiai argumentai ir doktrininiai argumentai yra skirtingo pobūdžio, todėl tarpusavyje nepalyginami. Doktrininio argumento sureikšminimas neretai įvardijamas teisės formalizmu, o argumentavimas remiantis išimtinai norminėmis, vertybinėmis nuostatomis – neatsižvelgimu į teisės autoritetus. Teisės teorijoje šis teisinio argumentavimo prieštarumas reiškia teisinio pozityvizmo ir prigimtinės teisės priešpriešą. Bendrafilosofiniame diskurse šis prieštarumas reiškia pozityviojo racionalaus proto ir teisės tradicijos susidūrimą.

---

²⁰¹ Žr. šio darbo 134, 144 psl.

Nekorektiška teisinio argumentavimo praktika yra ir šio darbo 2.6.3 poskyryje nurodyti atvejai.

Apibendrinant pastebėtina, kad šiame darbe ginama argumentavimo paradigma tiriant ir aiškinant teisinį argumentavimą bei diskutuojant apie teisinio argumentavimo korektiškumo standartus, laikytina tinkama, nes leidžia eksplicitiškai kalbėti apie dviejų lygių argumentavimą, kolizijų teisėje sprendimą, universalios ir konkrečios auditorijos įtikinimą, tinkamai įvertinti argumentų ir pačių sprendimų nuginčijamumo riziką, lyginti, sverti argumentus, vienus argumentus sustiprinti kitais, kalbėti apie pagrindimo patikimumą, stiprumą, efektyvumą, į teisę žvelgti ne kaip į statišką privalomų normatyviųjų nuostatų visumą, kurią reikia paaiškinti ar pritaikyti, o kaip į nuolat besivystantį fenomeną, kurio vystymą(si) *inter alia* lemia ir subjektų (įstatymų leidėjo, teismo, administracinius įgaliojimus turinčių pareigūnų, mokslininkų, fizinių ir juridinių asmenų) tinkamas korektiškas teisinis argumentavimas.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJA

1. Teisinio argumentavimo ir jo sąsajų su kitomis teisinio samprotavimo dimensijomis – teisės diskursu, teisės aiškinimu ir kt. – analizė leidžia daryti išvadą, kad teisinis argumentavimas yra santykinai savarankiška teisinio sprendimo priėmimo procesą apibūdinanti kategorija, kurios vartojimas yra būtinas siekiant moksliskai tirti ir praktikoje geriau suvokti tokių teisinės tikrovės reiškinių, kurie Lietuvos teisės doktrinoje paprastai įvardijami teisės kūrimu, teisės taikymu ar teisės aiškinimu, prigimtį ir esmę.

2. Logikos ir pozityviojo mokslo bei teisės doktrinos požiūriu, teisiniu argumentavimu turėtų būti laikomas tik toks argumentavimas, kuriame pagrindžiami šie du reikšmingiausi teisės bruožai: normatyvumas ir privalomumas. Normatyvioji teisinio argumentavimo dimensija susijusi su norminio, vertybinio, etinio pobūdžio argumentais, pateikiamais paisant Hiumo dėsno reikalavimo normatyvų teiginį pagrįsti bent vienu kitu normatyviu teiginiu. Logikos ir pozityviojo mokslo korektiškumo standartų požiūriu, nėra svarbu, ar ši būtina bent viena normatyvioji prielaida kyla iš prigimtinės teisės sampratos, ar ji yra aukščiausios teisinės galios imperatyvas, ar nuostata, nusakanti siekiamą tikslą, ar bet kuri kita normatyvioji nuostata, kuri laikytina gera, teisinga. Privalomumo aspektas teisiniame argumentavime atitinkamai turi būti pagrįstas doktrinine, vadinamąja *Black-Letter*, metodologija, reiškiančia pasirėmimą žinomais ir pripažintais teisės šaltiniais bei teisės autoritetais. Privalomumo aspekto pagrindimas yra esminis teisės doktrinos ir praktikos požiūriu.

3. Disertacinis tyrimas parodė, kad teisinio sprendimo pagrindimas nėra ir negali būti loginis įrodymas, o pozityviojo mokslo standartų taikymas vertinant praktinio teisinio argumentavimo korektiškumą nėra toks aktualus, kaip iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, nes realiame teisiniame argumentavime vyrauja antihiumiškoji esamybės ir privalomybės neskyrimo praktika: tuo, kas jau buvo, grįsti tai, kas turi būti, iš esamybės kildinti privalomybę. Kita vertus,

antihiumiškoji teisinio argumentavimo praktika yra pasiteisinusi, atlaikiusi tūkstantmečių išbandymą ir neišnykusi, todėl laikytina *teisiškai* racionalia, korektiška, tinkama.

Esamybės ir privalomybės skirtis teisinio argumentavimo kontekste reiškia tai, kad nėra tinkama normatyviaisiais argumentais siekti nuginkčyti doktrininius argumentus ir atvirščiai: tai yra skirtingo pobūdžio argumentai, kurie gali vienas kitą sustiprinti, tačiau negali būti tarpusavyje palyginti. Praktikoje teisinį sprendimą pagrindžiantis subjektas šį skirtingo pobūdžio argumentų konfliktą paprastai – sąmoningai ar nesąmoningai – ignoruoja, nutyli. Šis skirtingo pobūdžio argumentų susidūrimas bei argumentų konflikto ignoravimas laikytinas esmine teisinio argumentavimo korektiškumo problema, atspindinčia pozityvistinės ir prigimtinės teisės priešpriešą, formalios ištikimybės teisės tradicijai ir loginio nuoseklumo susidūrimą.

4. Laikytina, jog tyrimo rezultatai iš esmės patvirtino iškeltą hipotezę: loginės dedukcijos standartai teisiniame argumentavime yra siektini, tačiau nepasiekiami, mokslinės faktų ir vertybių perskyros standartas nėra tinkamas, hermeneutinė metodologija, koherencijos teorija, racionalumo ar moksliskumo sąvokos, siekiant įvardyti teisinio argumentavimo korektiškumo standartus, yra pernelyg neapibrėžtos, todėl teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos formuluotinos pasitelkiant argumentavimo teorijos ir teisės doktrinos bei teisės praktikos įžvalgas.

5. Vadovaujantis teisės doktrina ir praktika bei argumentavimo teorija, inkorporuojančia minimalius būtinus loginio neprieštaringumo standartus, formuluotinos dvejopos teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos (sąlygos): 1) prielaidos, lemiančios vidinį teisinio argumento korektiškumą, patikimumą, pagrįstumą; 2) prielaidos, užtikrinančios teisinio argumentavimo proceso korektiškumą, efektyvumą.

Teisinis argumentas, suprantamas kaip prielaidų visuma bei iš šių prielaidų išvedamas tvirtinimas, yra korektiškas, tinkamas, pagrįstas, jei: a) bent viena argumento vidinė prielaida yra norminio, vertybinio, etinio pobūdžio (deontinio loginio korektiškumo sąlyga); b) argumento tvirtinimas

grindžiamas referuojant į pripažinto teisės šaltinio tekstą ar pripažinto teisinio autoriteto nuomonę (doktrininio teisinio korektiškumo sąlyga).

Teisinio argumentavimo proceso korektiškumo, efektyvumo prielaidos yra šios: a) turi būti pateikiami abu teisės aspektus pagrindžiantys argumentai – doktrininiai privalomumą pagrindžiantys argumentai derinami su normatyviojo pobūdžio argumentais; b) argumentavimas turi būti nukreiptas į profesionaliąją (teisininkų) auditoriją: turi būti remiamasi teisės diskurse pripažintais ir paplitusiais argumentais ir argumentavimo būdais; taip pat argumentavimas turi būti yra nukreiptas į universaliają (racionalaus vertintojo) auditoriją: turi būti sąžiningas, nešališkas, patikimas, pagrįstas, aiškus, suprantamas; c) argumentuotojas, pripažindamas teisinio žinojimo nevienareikšmiškumą, turi pademonstruoti, kad konkrečiu atveju nesama stipresnių argumentų, kurie paneigtų teisinio sprendimo susiejimą su ginama vienintele to žinojimo reikšme.

REKOMENDACIJA. Teisinių sprendimų priėmėjai, siekdami didesnio argumentavimo pagrįstumo ir efektyvumo, šalia doktrininų argumentų, kuriais nurodoma į teisės šaltinius, turėtų aiškiai įvardyti normatyvias prielaidas, kuriomis remiasi. Normatyvioji nuostata gali būti tiek konstitucinio pobūdžio, tiek išplaukianti iš pozityviojo teisinio reguliavimo tikslų, tiek bet kuri kita normatyvioji nuostata, pavyzdžiui, kylanti iš prigimtinės teisės, visuomenės moralės ar įvardijanti siekiamą tikslą. Tai sustiprintų teisinio argumentavimo pagrįstumą, nes normatyviają nuostatą (ginamą sprendimą) grįsti kitu normatyviuoju teiginiu yra logiškai korektiška. Tai sustiprintų ir teisinio argumentavimo efektyvumą, nes argumentavimas yra labiau įtikinantis auditoriją, kai ji turi galimybę identifikuoti, kad jos ir argumentuotojo vertybinės nuostatos sutampa.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Seimo Statutas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 15-249.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr.37-1341.
5. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. *Valstybės žinios*, 1985, Nr.1-1.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 6-120.
7. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308.
8. Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 41-991.
9. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999 Nr. 60-1945; 2006, Nr. 77-2975.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 30 d. nutarimas Nr. 1244 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės teisėkūros taisyklių ir teisinio reguliavimo stebėsenos pažymos pavyzdinės formos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 121-5212.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 11 d. nutarimas Nr. 897 „Dėl doktorantūros nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 63-2281; 2002, Nr. 60-2469; 2010, Nr. 59-2900.
12. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. gruodžio 13 d. įsakymas Nr. ISAK-2418 „Dėl mokslo sričių klasifikatoriaus patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 135-5510.

Specialioji literatūra

13. AARNIO A. *Reason and Authority: A Treatise on the Dynamic Paradigm of Legal Dogmatics*, Cambridge: DARTMOUTH Publishing Company, 1997.
14. AARNIO A. *The Rational as Reasonable: A Treatise on Legal Justification*, Amsterdam: Reidel Publishing Company, 1987.
15. ALDISERT R. J. *Logic for Lawyers: A Guide to Clear Legal Thinking*, 3rd ed., Indiana: National Institute for Trial Advocacy, 1997.
16. ALEXANDER L. *Legal Rules and Legal Reasoning*, Dartmouth: Ashgate, 2000.
17. ALEXY R. On Balancing and Subsumtion. A Structural Comparison, *Ratio Juris*, 2003, Nr. 4 (16), p. 433–449.
18. ALEXY R. *Teisinio argumentavimo teorija: Mokymas apie racionalų diskursą arba Teisinio pagrindimo teorija*, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
19. BARAK A. *Purposive Interpretation of Law*, New Jersey: Princeton University Press, 2005.
20. BAUBLYS L., BEINORAVIČIUS D., et al. *Teisės teorijos įvadas*, Vilnius: MES, 2010.
21. BENCH-CAPON T. J. M., PRAKKEN H. Argumentation, *Information Technology & Lawyers: Advanced technology in the legal domain, from challenges to daily routine*, Lodder A. R., Oskamp A. (ed.), Berlin: Springer Verlag, 2006.
22. BERKMANAS T. Analogija tarp mokslo ir teisės: istoriniai ir probleminiai aspektai, *International Journal of Baltic Law*, 2007, Nr. 3 (3).
23. BERKMANAS T. *Teismo sprendimo legalumas ir kalbos ribos (postmodernistinis požiūris)*, daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, filosofija (01H), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.
24. BERMAN H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*, Vilnius: Pradai, 1999.

25. BESNARD P., HUNTER A. *Elements of Argumentation*, Massachusetts Institute of Technology, 2008.
26. BIRMONTIENĖ T., MICHAILOVIČ I. Teisės mokslas, *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*, sud. Viliūnas G. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 2004.
27. BIX B. H. Global Error and Legal Truth, *Oxford Journal of Legal Studies*, 2009, Vol. 29, No. 3.
28. BIX B. H. Law as An Autonomous Discipline, *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*, Coleman J., Shapiro Sc (ed.), Oxford University Press, 2002.
29. BIX B. H. *Jurisprudence: Theory and Context*, 4th ed., London: Sweet & Maxwell, 2006.
30. BROZEK B. *Rationality and Discourse. Towards a Normative Model of Applying Law*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2007.
31. BUBELIS R., JAKIMENKO V. *Logika, I dalis. Dvireikšmė teiginių logika, argumentacijos teorija*, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
32. BURTON S. *An Introduction to Law and Legal Reasoning*, 3rd ed., New York: Aspen Publishers, 2007.
33. CHALMERS A. F. *Kas yra mokslas?* Vilnius: Apostrofa, 2005.
34. DWORKIN R. *Justice in Robes*, Cambridge: Belknap Press of Harvard U. P., 2006.
35. DWORKIN R. *Rimtas požiūris į teises*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
36. EEMEREN F. H., GROOTENDORST R. *Developments in Argumentation Theory, Logic and argumentation*, ed. by van Benthem, 1996.
37. EEMEREN F. H., GROOTENDORST R., HENKEMANS F. *Fundamentals of Argumentation Theory: a Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*, Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 1996.

38. EEMEREN F. H., GROOTENDORST R., *A systematic Theory of Argumentation: The pragma-dialectical approach*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
39. EIDUKIENĖ D. *Logika*, Vilnius: Parama, 2009.
40. Epistemology and Ontology, *IVR-Symposium Lund 2003*, BANKOWSKI Z. (ed.), Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005.
41. FARNSWORTH W. *The Legal Analyst. A Toolkit for Thinking about the Law*, Chicago: The University of Chicago Press, 2007.
42. FETERIS E. *Fundamentals of Legal Argumentation: a Survey of Theories on the Justification of Judicial Decisions*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999.
43. FETERIS E. Models for the Analysis of Legal Argumentation, *Informal Logic*, Vol. 28, No. 1 (2008), p. 1–5.
44. GALGINAITIS J. Teisinė sistema ir jos pagrindinės sistemos kaip lyginamosios teisėtyros objektas, *Teisė*, Nr. 44, 2002.
45. GARDNER A. L. *An Artificial Intelligence Approach to Legal Reasoning*, Cambridge: A Brandford Book, 1987.
46. GARDNER J., MACKLEM T. Reasons, *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*, Coleman, J., Shapiro Sc. (ed.), Oxford University Press, 2002.
47. GERRING J. *Social Science Methodology: a Criterial Framework*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
48. GOODRICH P. *Legal Discourse: studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis*, Hong Kong: The Macmillan Press Ltd., 1987.
49. GRONDIN J. *Filosofinės hermeneutikos įvadas*, Vilnius: Aidai, 2003.
50. GUMBIS J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika, *Teisė*, 2010, Nr. 76.
51. GUMBIS J. Teisinė diskrecija: teorinis požiūris, *Teisė*, 2004, Nr. 52, p. 40–51.
52. GUMBIS Jaunius. Teisinė diskrecija: socialinis požiūris, *Teisė*, 2004, Nr. 52, p. 52–61.

53. GUOGIS A. Modeliavimo reikšmė socialiniame moksle, *Viešoji politika ir administravimas*, Vilnius, 2002, Nr. 3, p. 94–98.
54. HAGE J. Dialectical Models in Artificial Intelligence and Law, *Artificial Intelligence and Law*, 2000, Nr. 8, p. 137–172.
55. HAGE J. Law and Coherence, *Ratio Juris*, 2004, Nr. 17(1), p. 87–105.
56. HAGE J. *Reasoning with rules*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997.
57. HAGE J. *Studies in Legal Logic*, Dordrecht: Springer, 2005.
58. HAYEK F. A. *Individualizmas ir ekonominė tvarka*, Vilnius: Eugrimas, 2002.
59. HAYEK F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė I. Taisyklės ir tvarka*, Vilnius: Eugrimas, 1998.
60. HAYEK F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė II. Socialinio teisingumo mirażas*, Vilnius: Eugrimas, 1998.
61. HAYEK F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė III. Laisvosios visuomenės politinė tvarka*, Vilnius: Eugrimas, 1999.
62. HART H. L. A. *Teisės samprata*, Vilnius: Pradai, 1997.
63. HOLMES O. W. *The Common Law*, London: Macmillan and Co Ltd., 1968 (1881).
64. HUHN W. *The five types of Legal Argument*, 2 ed., Durham: Carolina Academic Press, 2008.
65. HUME D. *Traktatas apie žmogaus prigimtį*, Vilnius: Charibdė, 2007.
66. *Informatics and the Foundations of Legal Reasoning*, Bankowski Z., White I., Hahn U. (ed.), Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997.
67. *Information Technology & Lawyers: Advanced technology in the legal domain, from challenges to daily routine*, Lodder A. R., Oskamp A. (ed.), Berlin: Springer Verlag, 2006.
68. *Interpreting Precedents: a Comparative Study*, MacCormick D. N., Summers R. S. (ed.), Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1997.
69. *Interpreting Statutes: a Comparative Study*, MacCormick D. N., Summers R. S. (ed.), Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991.

70. IVIN A. A., NIKIFOROV A. L. *Logikos žodynas* (rusų k.), Moskva: Tumanit, Vlados, 1997.
71. JAKIMENKO V. Racionalusis diskursas ir argumentacija, *Logos*, 44, 2005, p. 73–79.
72. *Jurisprudence or Legal Science? A Debate about the Nature of Legal Theory*, Coyle S., Pavlakos G. (ed.), Portland: Hart Publishing, 2005.
73. KANTAS I. *Praktinio proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1987.
74. KANTAS I. *Grynojo proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1996.
75. KEINYS S., vyr. red., *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2003.
76. KELSEN H. *Grynoji teisės teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2002.
77. KLOOSTERHUIS H. *Reconstructing Interpretative Argumentation in Legal Decisions*, Amsterdam: Rozenberg Publishers, 2006.
78. KOŽENIAUSKIENĖ R. *Juridinė retorika*, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
79. KREUZBAUER G. Topics in Contemporary Legal Argumentation: Some Remarks on the Topical Nature of Legal Argumentation in the Continental Law Tradition, *Informal Logic*, 2008, Vol. 28, No. 1.
80. KRIKŠČIONAITIS M. Teisės ontologijos: pasaulio ir Lietuvos kontekstų analizė ir lyginimas, *Jurisprudencija*, 2008, 5 (107), p. 28–35.
81. KUHN T. S. *Mokslo revoliucijų struktūra*, Vilnius: Pradai, 2003.
82. KŪRIS E. *Grynoji teisės teorija, teisės sistema ir vertybės: normatyvizmo paradigmos iššūkis; Kelsen H. Grynoji teisės teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2002.
83. KŪRIS E. *Ko neparašė Rogeris Cotterrellas arba subjektyvusis teisės sociologijos įvado įvadas; Cotterrell R. Teisės sociologija. Įvadas*. Kaunas: Dangerta, 1997, p. 384–412.
84. LASTAUSKIENĖ G. Bendras mokslas apie teisę ir jo perspektyvos, *Teisė*, 2004, Nr. 51.
85. LASTAUSKIENĖ G. Teisinio teksto tyrimo metodologija: teisės normų nustatymas, *Teisė*, 2005, Nr. 56.

86. LASTAUSKIENĖ G. Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu, *Teisė*, 2009, Nr. 73.
87. LATVELĖ R. *Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę*, daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.
88. *Legal Reasoning I, II*. Aarnio A., MacCormick D. N. (ed.), Cambridge: Dartmouth Publishing Company, 1992.
89. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*, aut. kolektyvas, Mikelėnas V. (vad.), Vilnius: Justitia, 2001.
90. *Logic and Argumentation*, Bentham J., Eemeren F., Grootendorst R., Veltman F. (ed.), Amsterdam, 1996.
91. *Logical models of Legal Argumentation*, Prakken H., Sartor G. (ed.), Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997.
92. LUHMANN N. Legal Argumentation: An analysis of its Form, *The Modern Law Review*, Vol. 58, No 3, 1995.
93. MACCORMICK D. N. *Institutions of Law: An Essay in Legal Theory*, New York: Oxford University Press, 2007.
94. MACCORMICK D. N. *Legal Reasoning and Legal Theory*, Oxford: Clarendon Press, 1978.
95. MACCORMICK D. N. *Rhetoric and the Rule of Law: a Theory of Legal Reasoning*, New York: Oxford University Press, 2005.
96. MACCORMICK D. N. *Coherence in Legal Justification, Theory of Legal Science*, Peczenik A. (ed.), Dordrecht: Reidel, 1984.
97. MACKONIS A. Geriausio paaiškinimo išvedimas. Tarp dedukcijos, indukcijos ir abdukcijos, *Problemos*, 2009, Nr. 76.
98. MACKONIS A. *Geriausio paaiškinimo išvedimo patikimumo ribos*, daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, filosofija (01H), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
99. MESONIS G. Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė, *Logos*, 2009, Nr. 58.

100. MESONIS G. Konstitucijos interpretacinis pobūdis, *Jurisprudencija*, 2009, 4 (118), p. 47–62.
101. MESONIS G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*, Vilnius: Registrų centras, 2010.
102. MIKELĖNAS V. Teisės aiškinimas: teorinės ir praktinės problemos, *Justitia*, 1997, Nr. 1, 2.
103. MIKELĖNAS V. The Guarantee of the Uniform Interpretation of Law and the Principle of Equality before Law: Requirements of Legal Certainty, *Teisė*, 2002, Nr. 44, p. 71–85.
104. MIKELĖNIENĖ D., MIKELĖNAS V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*, Vilnius: Justitia, 1999.
105. *Moral Theory and Legal Reasoning*, BREWER S. (ed.), New York: Garland Publishing, Inc., 1998.
106. NEKRAŠAS E. *Filosofijos įvadas*, 2-asis papild. ir patais. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.
107. NEKRAŠAS E. *Pozityvus protas. Jo raida ir įtaka modernybei ir postmodernybei*, Vilnius: VU leidykla, 2010.
108. NORGĖLA S. *Logika ir dirbtinis intelektas*, Vilnius: TEV, 2007.
109. NORKUS Z. Apie klasikinę ir neklasikinę sąvokų darybą socialiniuose ir kultūros moksluose: minimalūs ir maksimalūs apibrėžimai, šeiminiai panašumai ir neraiškiosios aibės, *Problemos*, Nr. 75, 2009.
110. NOZICK R. *The Nature of Rationality*, Princeton: Princeton University Press, 1995.
111. PALIULIONIENĖ L. Kompiuterinis teisinių samprotavimų modeliavimas, *Jurisprudencija*, 2000, 16(8), p. 132–148.
112. PALIULIONIENĖ L. Teisinių žinių bazių ir teisinių dokumentų izomorfizmo realizavimo metodas, *Informacijos mokslai*, 2007, Nr. 42–43, p. 91–97.
113. PATTARO E. *The law and the right: a reappraisal of the reality that ought to be*, Dordrecht: Springer, 2005.

114. PAVLAKOS G. *Our Knowledge of the Law. Objectivity and Practice in Legal Theory*, Portland: Hart Publishing, 2007.
115. PECZENIK A. Jumps and Logic in the law: What an One expect from Logical Models of Legal Argumentation, *Artificial Intelligence and Law*, 1996, Nr. 3, p. 297–329.
116. PECZENIK A. *On Law and Reason*, Dordrecht: Kluwer, 1989.
117. PECZENIK A. *Scientia Juris. Legal Doctrine as Knowledge of Law and as a Source of Law*, Dordrecht: Springer, 2005.
118. PECZENIK A. Second Thoughts on Coherence and Juristic Knowledge, On Coherence Theory of Law, *Proceedings of a symposium in Lund 1997*, Lund: Juristförlaget, 1998, p. 51–66.
119. PECZENIK A. Scientia Iuris – an Unsolved Philosophical Problem, *Ethical Theory and Moral Practice*, 2000, 3.
120. PECZENIK A., HAGE J. Legal Knowledge about what?, *Ratio Juris*, 2000, 13(3), p. 325–345.
121. PERELMAN CH. *Justice, Law and Argument. Essays on Moral and Legal Reasoning*, Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1980.
122. PERELMAN CH. *The new Rhetoric and the Humanities: Essays on Rhetoric and its Applications*, Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1979.
123. PERELMAN CH., OLBRECHTS-TYTECA L. *The new rhetoric: a treatise on argumentation*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2000.
124. PIESARSKAS B. *Anglų-lietuvių kalbų žodynas*, UAB Fotonija, 2005.
125. PLEČKAITIS R. *Logikos pagrindai*, Vilnius, 2004.
126. POSNER R. A. *How Judges Think*, Cambridge: Harward University Press, 2008.
127. POSNER R. A. *Jurisprudencijos problemos*, Vilnius: Eugrimas, 2004.
128. POŠKIENĖ A. *Diskursas. Teorijos ir praktikos gairės*, Kaunas: KTU leidykla „Technologija“, 2008.
129. POUND R. Mechanical Jurisprudence, *Law Review*, 1908, No 8.

130. PRAKKEN H. AI&Law, Logic and Argument Schemes, *Argumentation*, 2005, 19. p. 303–320.
131. PRAKKEN H. From Logic to Dialectics in Legal Argument, *Proceedings of the Fifth International Conference on Artificial Intelligence and Law*, Washington: ACM Press, 1995. p. 165–174.
132. PRAKKEN H. *Logical Tools for Modeling Legal Argument: A Study of Defeasible Reasoning in Law*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997.
133. PRAKKEN H., SARTOR G. The Three Faces of Defeasibility in the Law, *Ratio Juris*, 2004, 17(1), p. 118–139.
134. ROTTLEUTHNER H. *Foundations of law*, Dordrecht: Springer, 2005.
135. SALTER M., Mason J. *Writing Law Dissertations. An Introduction and Guide to the Conduct of Legal Research*, Dorchester: Pearson Education Ltd., 2007.
136. SAMUEL G. *The Foundations of Legal Reasoning*, Antwerp: Maklu Uitgevers, 1994.
137. SARTOR G. *Legal reasoning: A cognitive approach to the law*, Dordrecht: Springer, 2005.
138. SCALIA A., GARNER B. A. *Making Your Case: The Art of Persuading Judges*, St. Paul: Thomson, West, 2008.
139. SHINER R. A. *Legal institutions and the sources of law*, Dordrecht: Springer, 2005.
140. SPRUOGIS E. Teisės aiškinimo probleminiai aspektai, *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86), p. 56–62.
141. STELMACH J., BROZEK B. *Methods of Legal Reasoning*, Dordrecht: Springer, 2006.
142. STONE M. Formalism, *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*, Coleman J., Shapiro Sc (ed.), Oxford University Press, 2002, p.166-205.
143. ŠIMAŠIUS R. *Teisinis pliuralizmas*, daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2002.

144. TELEŠIENĖ A. Kritiškosios diskurso analizės metodologinių principų taikymas sociologiniuose tyrimuose, *Filosofija. Sociologija*, 2005, Nr. 2, p. 1–6.
145. *The Reasonable as Rational? On Legal Argumentation and Justification. Festschrift for Aulis Aarni*, Krawietz W., Summers R. S., Weinberger O., Wright G. H. (ed.), Berlin: Duncker und Humblot, 2000.
146. TIDIKIS R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*, Vilnius: LTU, 2003.
147. TORRE La M. *Constitutionalism and legal reasoning: a new paradigm for the concept of law*, Dordrecht: Springer, 2007.
148. TOULMIN S. E. *The uses of argument*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
149. TOULMIN S. E. *Return to Reason*, Cambridge: Harvard University Press, 2001.
150. UNGER R. M. *Law in Modern Society*, New York: The Free Press, 1976.
151. URBINA S. *Legal Method and the Rule of Law*, The Hague: Kluwer Law International, 2002.
152. VAIČAITIS V. A. *Hermeneutinė teisės samprata ir konstitucija*, Vilnius: Justitia, 2009.
153. VAIŠVILA A. *Teisės teorija*, 3 leid, Vilnius: Justitia, 2009.
154. VAIŠVILA A. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose, *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86), p. 7–17.
155. VAIŠVILA A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodas*, Vilnius: Justitia, 2010.
156. VAITKEVIČIŪTĖ V. *Tarptautinių žodžių žodynas, A-K*, Vilnius: Žodynas, 1999.
157. VAITKEVIČIŪTĖ V. *Tarptautinių žodžių žodynas, L-Ž*, Vilnius: Žodynas, 2000.
158. VANDEVELDE K. J. *Thinking Like a Lawyer: an Introduction to Legal Reasoning*, Colorado: Westview Press, 1996.

159. VASILIAUSKAS V. *Teisminio precedento reikšmė romanų-germanų teisinėje sistemoje*, daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004.
160. VRANKEN J. *Exploring the Jurist's Frame of Mind: Constraints and Preconceptions in Civil Law Argumentation*, The Hage: Kluwer, 2006.
161. WALLERSTEIN I., et al. *Atverkime socialinių mokslų gelmes: C. Gulbenkian socialinių mokslų pertvarkymo komisijos pranešimas*, Vilnius: Knygiai, 2002.
162. WALTON D. *Appeal to Popular Opinion*, University Park: Penn State Press, 1999.
163. WALTON D. *Argumentation methods for artificial intelligence in law*, Berlin: Springer, 2005.
164. WALTON D., REED Ch., MACAGNO F. *Argumentation Schemes*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
165. WEINREB L. L. *Legal reason: the use of analogy in legal argument*, New York: Cambridge University Press, 2005.
166. WROBLEWSKI J. *Teoria racjonalnego tworzenia prawa*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985.
167. ŽILIONIS M. Pragmatinis požiūris į teisę ir jos objektyvumą, *Teisės problemos*, 2005, Nr. 2, p. 27–39.

Praktinė medžiaga

168. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 51-991.
169. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 61-1166.
170. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 29-524.
171. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 9-199.

172. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. rugsėjo 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 92-2173.
173. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 25-650.
174. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 85-2382.
175. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.
176. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 56–1813.
177. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.
178. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.
179. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708.
180. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050.
181. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36-1292.
182. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 65-2400.
183. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 88-3475.
184. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 102-3957.
185. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo mėn. 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 115-4889.
186. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr. 39 patvirtinta Teismų praktikos, taikant ieškinio senatį

- reglamentuojančias įstatymų normas, apibendrinimo apžvalga. *Teismų praktika*, 2003, Nr. 18.
187. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 16 d. Teismų praktikos, taikant bausmių vykdymo atidėjimą, apžvalga (Baudžiamojo kodekso 75 ir 92 straipsniai). *Teismų praktika*, 2008, Nr. 28.
188. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. apibendrinimas „Kai kurie non bis in idem (ne bis in idem) principo taikymo Šengeno erdvėje aspektai“. *Teismų praktika*, 2009, Nr. 30.
189. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Teismų praktikos kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimo (baudžiamojo kodekso 281 straipsnis) baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*, 2009, Nr. 30.
190. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 3 d. apibendrinimas „Teisė į būsto neliečiamybės gerbimą (iškeldinimas iš būsto)“. *Teismų praktika*, 2009, Nr. 31.

Elektroniniai šaltiniai

191. Aulis Aarnio asmeninė svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kolumbus.fi/aulis.aarnio/eng/index.htm>>.
192. Robert Alexy asmeninė svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.alexey.jura.uni-kiel.de/>>.
193. Bartosz Brozek asmeninė svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.biola.wy.org/cv/Brozek.pdf>>.
194. Europos Komisijos Europos teisminio tinklo civilinėse ir komercinėse bylose svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_order/legal_order_gen_lt.htm>.
195. Henry Prakken asmeninė svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://people.cs.uu.nl/henry/>>.

196. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-554/2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/tp/143721>>.
197. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio Atskiroji nuomonė dėl konstitucinės justicijos bylos Nr. 26/06, išnagrinėtos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimu [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2009/20090902_atsk_nuom_Sileikis.pdf>.
198. Maastricht University svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.maastrichtuniversity.nl/web/Faculteiten/FdR/Thema/Capaciteitsgroepen/GrondslagenEnMethodenVanHetRecht/Medewerkers.htm>>.
199. PECZENIK A. Kinds of Legal Argumentation [interaktyvus]. Draft 2005. [žiūrėta 2011 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://peczenik.ivr2003.net/documents/draft2005.pdf>>.

PRIEDAI

1 priedas
prie daktaro disertacijos „Teisinio
argumentavimo korektiškumo
prielaidos“

Teisėjų nuomonių apklausos „Teisinių sąvokų sampratų tyrimas“ klausimynas

<http://www.publika.lt/apklausa-15-4dc468d86a7bb.html>

TEISINIŲ SĄVOKŲ SAMPRATŲ TYRIMAS

Šia apklausa siekiama ištirti, kaip teisinių sprendimų priėmimo procesą suvokia, vertina, įvardija teisės praktikai – teisėjai. Tyrimo rezultatai bus apibendrinti ir panaudoti rengiamoje teisės krypties disertacijoje „Teisinio argumentavimo korektiškumo problema“.

Disertacijoje siekiama atskleisti teisinio sprendimo priėmimo proceso, įvardijamo teisiniu samprotavimu (angl. *legal reasoning*), teisiniu argumentavimu, teisės aiškinimu, teisės taikymu ar teisės kūrimu, ypatumus, pabrėžti skirtingus šio proceso aspektus. Su šiomis sampratomis yra susiję tyrimo klausimai.

Apklausos rezultatai padėtų patvirtinti ar paneigti disertacijos autorės daromas prielaidas apie egzistuojantį tam tikrą atotrūkį tarp teisės doktrinos ir teisės praktikos. Jei teorijoje egzistuojančias teisinės minties tendencijas galima išskirti analizuojant mokslo darbus, publikacijas, tai norint sužinoti, kokiam požiūriui pritartų teisinių sprendimų priėmėjai, reikalinga tiesiogiai to paklausti. Todėl Jūsų atsakymai yra labai vertingi.

Nuomonės pateikimas užims ne daugiau kaip 5 min. Atsakymai yra anonimiški ir bus panaudoti tik apibendrintai. Iš vieno IP adreso galima atsakinėti tik vieną kartą.

Apklausa vykdoma iki 2011 m. gegužės 16 d.

<<Pradėti>>

1. Nurodykite, Jūsų nuomone tinkamiausius terminus, kurie geriausiai apibūdina nurodytą reiškinių (galima žymėti kelis atsakymus).

Konstitucinio teismo nutarime dėstomos nuostatos yra:

- teisės taikymas
- teisės kūrimas
- teisės aiškinimas
- teisinis argumentavimas
- teisinis diskursas
- KITA

<<toliau >>

2. Nurodykite, Jūsų nuomone tinkamiausius terminus, kurie geriausiai apibūdina nurodytą reiškinį (galima žymėti kelis atsakymus).

Civilinėje byloje priimto teismo sprendimo (nutarties) nuostatos yra:

- teisės taikymas
- teisės kūrimas
- teisės aiškinimas
- teisinis argumentavimas
- teisinis diskursas
- KITA

<< atgal>> <<toliau >>

3. Nurodykite, Jūsų nuomone tinkamiausius terminus, kurie geriausiai apibūdina nurodytą reiškinį (galima žymėti kelis atsakymus).

Baudžiamojoje byloje priimto teismo nuosprendžio (nutarties) nuostatos yra:

- teisės taikymas
- teisės kūrimas
- teisės aiškinimas
- teisinis argumentavimas
- teisinis diskursas
- KITA

<< atgal>> <<toliau >>

4. Nurodykite, Jūsų nuomone tinkamiausius terminus, kurie geriausiai apibūdina nurodytą reiškinį (galima žymėti kelis atsakymus).

Administracinėje byloje priimto teismo sprendimo (nutarties) nuostatos yra:

- teisės taikymas
- teisės kūrimas
- teisės aiškinimas
- teisinis argumentavimas
- teisinis diskursas
- KITA

<< atgal>> <<toliau >>

5. Nurodykite, Jūsų nuomone tinkamiausius terminus, kurie geriausiai apibūdina nurodytą reiškinį (galima žymėti kelis atsakymus).

Ieškovo, pareiškėjo, atsakovo, kaltinamojo pozicijos išdėstymas teismui yra:

- teisės taikymas
- teisės kūrimas
- teisės aiškinimas
- teisinis argumentavimas
- teisinis diskursas
- KITA

<< atgal>> <<toliau >>

6. Nurodykite, jei galite, Jūsų turimą teisėjo darbo stažą.

Teisėjo darbo stažas:

- iki 5 metų
  - nuo 5 iki 10 metų
  - virš 10 metų
- << atgal>> <<toliau >>

Ačiū už dalyvavimą apklausoje.

2 priedas

prie daktaro disertacijos “Teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos“

Pavyzdinė argumentavimo schemų tipologija

Eil. Nr.	ARGUMENTAVIMO SCHEMA	ARGUMENTO ESMĖ	KRITINIAI KLAUSIMAI, KURIAIS REMIANTIS ĮVERTINAMAS ARGUMENTO STIPRUMAS
1.	Argumentavimas remiantis žinančiojo teigimu	<i>Asmuo (šaltinis) a laikomas išmanančiu (turinčiu informacijos) apie tam tikrą žinių sritį S, kuri apima ir A. a teigia, kad A yra tiesa (teisinga). Todėl A yra tiesa (teisinga).</i>	Kiek patikimas, garbingas yra asmuo (šaltinis) a? Ar teisinga, kad a iš tiesų gerai žino sritį S?
2.	Argumentavimas remiantis eksperto nuomone	<i>Asmuo E yra S srities, kuri apima ir A, ekspertas, ir teigia, kad A yra tiesa (teisinga). Todėl A yra tiesa (teisinga).</i>	Kiek patikimas yra E kaip ekspertas? Ar E yra tikrai srities S ekspertas? Ar E nėra suinteresuotas? Ar E nuomonė sutampa su kitų S srities ekspertų nuomone?
3.	Argumentavimas remiantis liudytojo parodymais	<i>Liudytojas L yra (buvo) situacijoje, leidžiančioje žinoti, ar A yra tiesa. L sako tiesą. L teigia, kad A yra tiesa. Todėl A yra tiesa.</i>	Ar L teiginiai dera su kitais žinomais faktais? Ar L teiginiai dera su kitų liudytojų parodymais? Ar yra kokių nors abejonių dėl to, kad L adekvačiai vertina situaciją?
4.	Argumentavimas remiantis paplitusia nuomone (argument ad populum)	<i>A paprastai laikoma tiesa (teisinga). Todėl yra pagrįsta manyti, kad A yra tiesa (teisinga).</i>	Koks yra pagrindimas teiginiui, kad A paprastai laikoma teisinga (pvz., apklausos rezultatai, rėmimasis bendru žinojimu ar pan.)? Net ir žinant, kad paprastai A yra teisinga, ar nėra svarių priešasčių abejoti A?
4.1.	Argumentavimas remiantis visų grupės narių nuomone: visi tam tikros grupės G nariai teigia (mano), kad A yra tiesa (teisinga). Todėl A yra tiesa (teisinga).		
4.2.	Argumentavimas remiantis žinančios grupės nuomone: visi tam tikros grupės G nariai teigia (mano), kad A yra tiesa (teisinga). Grupė G laikoma turinčia žinių apie A. Todėl A yra tiesa (teisinga).		
4.3.	Argumentavimas remiantis ekspertų grupės nuomone: visi grupės G nariai teigia (mano), kad A yra tiesa (teisinga). Grupę G sudaro S srities ekspertai, kuri apima ir A. Todėl A yra tiesa (teisinga).		
4.4.	Argumentavimas apeliuojant į respondento norą priklausyti tam tikrai visuomenės grupei: visi grupės G nariai pritaria A. Jums (respondentams) yra svarbu priklausyti grupei G. Pritarimas A yra buvimo grupėje G sąlyga. Todėl		

	<p>racionalu pritarti A. pvz.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - argumentavimas apeliuojant į moraliai teisingų asmenų poziciją: visi aukštas moralines vertybes turintys asmenys pritaria A. Yra siektina būti asmeniu, turinčiu aukštas moralines vertybes. Pritarimas A yra viena iš buvimo asmeniu, pasižyminčiu aukštomis moralinėmis vertybėmis, sąlygų. Todėl privalu pritarti A; - argumentavimas vadovaujantis snobizmu: pripažinti visuomenėje asmenys pritaria A. Jums (respondentams) yra svarbu būti pripažintiems visuomenės. Pritarimas A yra viena iš buvimo pripažintu sąlygų. Todėl racionalu pritarti A. 		
4.5.	<p>Argumentavimas remiantis „paprasto žmogaus“ pozicija: aš (proponentas) esu „paprastas žmogus“, toks pat, kaip ir Jūs (respondentai), todėl mūsų vertybės (požiūriai, tikslai) yra bendri. Aš teigiu, kad A yra tiesa (teisinga). Todėl turėtumėte pritarti, kad A yra teisinga.</p>		
5.	<p>Argumentavimas remiantis paplitusia praktika</p>	<p>Tam tikroje srityje, kurioje dažnai sprendžiama apie A, yra įprasta taikyti praktiką A. Todėl A yra priimtina.</p>	<p>Kas rodo, kad tam tikroje srityje yra įprasta laikytis praktikos A? Ar gali būti papildomai pagrįsta, kad tam tikroje srityje turi būti laikomasi praktikos A?</p>
6.	<p>Argumentavimas remiantis pavyzdžiu (argument ab exemplo)</p>	<p>k pasižymi savybe F ir savybe G. Todėl, jei bet koks x pasižymi savybe F, tai jis pasižymi ir savybe G.</p>	<p>Ar atvejis k yra tipinis visiems x? Ar yra daugiau priešasčių, kurios pagrįstų, kad remiantis k, galima daryti išvadą dėl visų x? Kiek stiprus, pagrįstas yra apibendrinimas?</p>
6.1.	<p>Argumentavimas remiantis iliustracija: paprastai, jei x turi savybę F, tai x turi ir savybę G. Nagrinėjamu atveju k turi savybę F ir savybę G. Todėl visais atvejais (galioja taisyklė) – jei x turi savybę F, tai x turi ir savybę G.</p>		
6.2.	<p>Argumentavimas remiantis sektinu veiklos modeliu: asmuo a yra sektinas pavyzdys asmenų grupei G. a taiko praktiką A. Todėl grupei G priklausantys asmenys privalo taikyti praktiką A.</p>		
7.	<p>Argumentavimas taikant analogiją, remiantis panašiu (argument a simili)</p>	<p>Atvejis s1 yra panašus į atvejį s2. Esant s1, A yra tiesa. Todėl A yra tiesa esant s2.</p>	<p>Ar nėra tarp atvejų s1 ir s2 skirtumų, kurie s1 ir s2 daro labiau skirtingus nei panašius? Ar nėra atvejo s3, kuris būtų panašus į s2, tačiau kuriam A būtų netiesa?</p>
7.1.	<p>Argumentavimas taikant analogiją dėl sektinos praktikos: situacijoje s1 yra tinkama taikyti praktiką A. Situacija s2 yra panaši į situaciją s1. Todėl ir situacijoje s2 yra tinkama taikyti praktiką A.</p>		
8.	<p>Argumentavimas remiantis visumos ir dalies santykiais</p>		<p>Ar tam tikra savybė, būdinga visumai, turi prasmę, kai kalbama apie visumos dalį, ir atvirkščiai?</p>
8.1	<p>Argumentavimas referuojant į sudedamąsias dalis: jei kiekviena reiškinių X dalis pasižymi savybe F, tai ir visas reiškinys pasižymi savybe F.</p>		
8.2.	<p>Argumentavimas referuojant į visumą, į didesnę, stipresnę (argument a fortiori): X būdinga savybė F. Todėl kiekvienai X daliai x taip pat būdinga savybė F.</p>		
8.3.	<p>Argumentavimas remiantis bendresniu (argument a loco communi): x yra X atmaina, specialus atvejis. X būdinga savybė F. Todėl x taip pat būdinga savybė F, paprastai mažesniu laipsniu.</p>		
8.4.	<p>Argumentavimas remiantis specialiu (argument a loco specifi): x yra specialus atvejis. x būdinga savybė G. Todėl X taip pat būdinga savybė G, paprastai didesniu</p>		

		laipsniu.	
9.	Argumentavimas remiantis priešingu, skirtingu (argument a contrario)		
9.1.	Argumentavimas referuojant į priešingą savybę: jei x turi savybę F , tai x tuo pat metu tomis pačiomis sąlygomis negali turėti priešingos savybės F' . x pasižymi savybe F . Todėl x nepasižymi savybe F' 90		
9.2.	Argumentavimas referuojant į priešingą, skirtingą vertinimą: jei s yra vertinama kaip V (pvz., vertinama kaip gera, bloga, leistina, draustina, ir pan.), tai tuo pat metu, tokiomis pat sąlygomis s negali būti vertinama priešingu vertinimu V' . s vertinama kaip V . Todėl s nevertinama kaip V' .		
9.3.	Argumentavimas referuojant į priešingą santykį: jei x yra susijęs santykiu R su y , tai y yra susijęs su x santykiu R' (priešingas R). x yra susijęs santykiu R su y . Todėl y susijęs su x santykiu R' .		
10.	Argumentavimas vertinant alternatyvas	Gali būti arba X , arba Y . X nėra. Taigi, yra Y .	
11.	Argumentavimas referuojant į apibrėžimą	$x1$ atitinka apibrėžimą P . Kiekvienas x , kuris atitinka apibrėžimą P , pasižymi savybe F . Todėl $x1$ pasižymi savybe F .	Kuo remiantis gali teigti, kad apibrėžimas P tiksliai apibrėžia $x1$? Ar nėra kitų apibrėžimų, kurie tinka $x1$, tačiau kurie neapima F ?
12.	Argumentavimas referuojant į apibrėžtumo lygį	Argumentuojant tam tikrame kontekste argumentui A pagrįsti reikalingas tam tikras tikslumo (apibrėžtumo) lygis. Argumentui A pagrįsti nurodomas požymis G , kuris yra apibrėžtas nepakankamai tiksliai. Todėl argumentas A atmestinas kaip nepakankamas.	Kodėl, siekiant pagrįsti A , tikslumo, apibrėžtumo lygis yra esminė problema?
13.	Argumentavimas susiejant asmenį ir jo veiksmą	Asmuo M atlieka veiksmus A . Veiksmai A vertinami kaip V (pvz., gera, bloga ir pan.). Todėl asmuo M vertintinas kaip V . (arba) Asmuo vertinamas kaip V (pvz., teisingas, racionalus, nepatikimas ir pan.). Asmuo atlieka veiksmus A . Todėl veiksmai vertintini kaip V .	Net jei asmuo M sąmoningai siekia atlikti ir atlieka tik tokius veiksmus, kurie vertintini kaip V , ar visuomet sutaps asmens M ir kitų asmenų, kurie vertina M ir jo veiksmus, požiūris į tai, kas yra V ?
14.	Argumentavimas remiantis vertybine nuostata	Asmuo M pripažįsta, kad V yra teigiama vertybė. Pozityvus V vertinimas lemia veiksmo A , kuris padeda pasiekti tikslą T , atitinkantį vertybę V , atitinkamą interpretavimą (V pateisina veiksmą A ir tikslą T). Todėl turi būti atliekamas	Ar nėra kitos vertybės, kuri yra labiau vertinga nei V , ir kuri nepateisina A ir T ? Ar T geriausiai atitinka vertybę V ? Kokios neigiamos pasekmės kils atlikus veiksmą A ? Ar šios pasekmės pateisinamos V požiūriu?

		<i>veiksmas A, kuris padeda pasiekti tikslą T.</i>	
15.	Argumentavimas remiantis tikslu	<i>T yra siektinas tikslas. Atlikus veiksmą A, bus pasiektas T. Todėl reikalinga atlikti veiksmą A.</i>	Kokie yra kiti tikslai, be T, kurių siekiama, kaip jie dera? Ar nėra alternatyvių efektyvesnių veiksmų nei veiksmas A, kurie padėtų pasiekti tikslą T? Kokios neigiamos pasekmės kils atlikus veiksmą A? Jei atlikus A, kils neigiamų pasekmių, kas yra svarbiau: ar pasiekti T, ar neatlikti A?
15.1.	Argumentavimas teikiant prioritetą tikslui, o ne priemonėms: <i>A yra priemonė pasiekti tikslą T. Bet koks tikslas yra svarbesnis nei priemonės jam pasiekti. T yra svarbesnis nei A. (arba) A yra priemonė pasiekti tikslą T. T yra tinkamas, siektinas. Todėl A yra tinkama.</i>		
16.	Argumentavimas grindžiant pasiaukojimu	<i>Kuo daugiau paaukota siekiant T, tuo T vertė V yra didesnė. Siekiant T buvo paaukota daug (mažai). Todėl T vertė V yra didelė (maža).</i>	Ar yra daugiau pagrindimų, kad T vertė yra didelė (maža)?
17.	Argumentavimas referuojant į įdėtas pastangas	<i>Asmuo a įdėjo daug pastangų siekdamas realizuoti A. Nebaigus realizuoti A, visos pastangos bus padarytos perniek. Todėl asmuo a turi baigti realizuoti A.</i>	Ar realu realizuoti A? Ar atsiribojus nuo jau įdėtų pastangų, nagrinėjamu momentu A realizavimo nauda yra vertingesnė už reikalingas papildomai įdėti pastangas?
18.	Argumentavimas referuojant į duotą pažadą	<i>Asmuo a laiko momentu t1 įsipareigojo atlikti A. Vėlesniu laiko momentu t2 paaiškėjo aplinkybių, apsunkinančių A realizavimą. Pažadus reikia tesėti. Todėl a turi atlikti A.</i>	Ar realu realizuoti A? Kokios neigiamos pasekmės kils atlikus veiksmą A? Jei atlikus A, kils neigiamų pasekmių, kas yra svarbiau: tesėti pažadą, ar neatlikti A?
19.	Argumentavimas remiantis žinių nebuvimu (argumentum ex silentio)	<i>Jei A būtų tiesa, apie tai būtų žinoma. Nėra žinoma, kad A tiesa. Todėl A nėra tiesa.</i>	Kiek patikimos yra žinios apie tikrovę? Kuri pusė turi prisiimti A įrodinėjimo našta?
19.1.	Argumentavimas remiantis įprasta situacija: <i>jei situacija būtų įprasta, A būtų tiesa. A nėra tiesa. Taigi, situacija nėra įprasta.</i>		
19.2.	Argumentavimas remiantis žinių nebuvimu ir galimomis pasekmėmis: <i>nėra žinoma, ar A yra tiesa. Reikalinga elgtis, įvertinus A teisingumą (ar klaidingumą). Jei būtų elgiamasi laikant, kad A yra tiesa, kultų pasekmės B. Jei būtų elgiamasi laikant, kad A yra netiesa, kultų pasekmės C. Pasekmės C yra blogesnės, pavojingesnės nei pasekmės B. Todėl reikalinga elgtis taip, tarsi A būtų tiesa.</i>		
20.	Argumentavimas remiantis priešasties ir pasekmės ryšiu	<i>Paprastai esant A, atsiranda ir B. A yra. Todėl yra (bus) ir B.</i>	Kiek stiprus apibendrinimas, kad A visuomet sąlygoja B? Ar nėra kitų priešasčių, kurios galėtų lemti B atsiradimą?
21.	Argumentavimas remiantis A ir B sąsajumu	<i>Yra tam tikra sąsaja tarp A ir B. Taigi, A sąlygoja B.</i>	Ar A ir B sąsajumas nėra atsitiktinumas? Ar nėra priešasties C, kuri lemia tiek

			A, tiek B atsiradimą?
22.	Abduktyvus argumentavimas apie priežastis (geriausio paaiškinimo išvedimas)	<i>D yra žinomas faktas. Kiekviena iš aplinkybių A1, A2, ..., An gali būti D priežastis. Ai geriausiai paaiškina D. Todėl Ai yra labiausiai tikėtina D priežastis.</i>	Kiek stipriai Ai pagrindžia, paaiškina D buvimą (nelyginant su kitomis galimomis priežastimis)? Ar tinkama spręsti apie priežastis nagrinėjamu momentu – gal tikslinga ieškoti priežasties (kelti hipotezę) A(n+1)?
22.1	Abduktyvus argumentavimas apie asmens vertybes, interesus: <i>asmuo a atliko veiksmą A, kuris atitinka vertybę V (tenkina interesą V). Todėl asmuo turi vertybę (interesą) V.</i>		
22.2.	Abduktyvus argumentavimas apie kaltininką: <i>tam tikras veiksmas A atitinka savybę (interesą) V. Asmuo pasižymi savybe V (turi interesą V). Todėl a atliko veiksmą A.</i>		
23.	Abduktyvus argumentavimas apie pasekmes (prognozė)	<i>D yra žinomas faktas. D kartu su aplinkybėmis A1, A2, ..., An atitinkamai sąlygotų pasekmių C1, C2, ..., Cn atsiradimą. Ai yra labiausiai tikėtina aplinkybė (stipriausias argumentas). Todėl Ci yra labiausiai tikėtina pasekmė.</i>	Kiek tikėtinas Ai atsiradimas (kiek Ai yra teisingas)? Ar tinkama prognozuoti pasekmes nagrinėjamu momentu – gal tikslinga svarstyti kitas aplinkybes (argumentavimo linijas)?
23.1.	Abduktyvus argumentavimas apie asmens elgesį: <i>asmuo a pasižymi tam tikru bruožu V (turi interesą V). Todėl a veiksmai ateityje atitiks V (tenkins V).</i>		
24.	Argumentavimas remiantis (hipotezės) pasitvirtinimu	<i>Jei hipotezė H būtų teisinga, tai būtų stebima A. A yra (tiesa). Todėl H yra teisinga.</i>	Ar pasekmės A susijusios su H? Ar nėra kitų paaiškinimų, be H, kodėl A yra tiesa?
25.	Argumentavimas referuojant į pasekmes (argumentum ad consequentiam)	<i>Atlikus veiksmą A (laikant A teisinga), kils teigiamos pasekmės C. Todėl turi būti atlikta A (A yra teisinga). (arba) Neatlikus veiksmo A kils neigiamos pasekmės C. Todėl turi būti atlikta A.</i>	Kokios yra veiksmo A atlikimo (susilaikymo nuo veiksmo A) sąnaudos? Koks šių sąnaudų vertės ir C vertės (žalos) santykis? Kokia tikimybė, kad atlikus A (laikant A teisinga), atsiras pasekmė C?
25.1.	Argumentavimas remiantis jėgos baime (argumentum ad baculum): <i>jei a atliks veiksmą A (laikys, kad A teisinga), a patirs neigiamas pasekmes, bus nubaustas. Todėl A neturi būti atliekamas (A nėra teisinga).</i>		
25.2.	Argumentavimas referuojant į pavojų: <i>jei a atliks veiksmą A (laikys, kad A teisinga), kils pasekmės B. B yra pavojinga a. Todėl A neturi būti atliekamas (A nėra teisinga).</i>		
26.	Argumentavimas apeliuojant į pagalbos poreikį	<i>Asmuo a yra situacijoje, kai asmens b atliktas veiksmas A padėtų a. b gali atlikti veiksmą A. Bet kuris y bendru atveju turi padėti bet kuriam x, jei x reikalinga y pagalba ir y gali ją suteikti. b turi atlikti A.</i>	Ar A tikrai padės a? Ar a poreikis yra vertingesnis už b patiriamas sąnaudas atliekant A? Ar neatsiras neigiamų pasekmių, jei b atliks A?
26.1.	Argumentavimas remiantis patiriamais sunkumais (argumentavimas apeliuojant į gailėstingumą): <i>Asmuo a patiria sunkumų (kenčia). Jei b atliks veiksmą A, a kančia sumažės. b gali atlikti veiksmą A. Todėl b turi atlikti A.</i>		
27.	Argumentavi-	<i>Iš A seka B. Asmuo a yra</i>	Ar visuomet išpareigojimas

	mas remiantis įsipareigojimu	<i>įsipareigojęs laikyti, kad A yra tiesa (veikti A būdu). Todėl a privalo laikyti, kad B yra tiesa (veikti B būdu).</i>	veikti A būdu reiškia įsipareigojimą veikti B būdu?
28.	Į asmenį nukreiptas argumentavimas (argumentum ad hominem)	<i>Asmuo a pasižymi nepriimtina, bloga savybe W. a pateikė argumentą A. Todėl A nepriimtinas.</i>	Kiek asmens savybės lemia jo argumentavimą, argumentų patikimumą? Kokie yra kiti argumento A atmetimo motyvai? Ar a iš tiesų pasižymi savybe W?
28.1.	Argumentavimas referuojant į etiką: <i>asmuo a pasižymi teigiama (neigiama) savybe V. a pateikė argumentą A. Todėl A yra labiau (mažiau) priimtinas nei kitų asmenų, nepasižyminčių V, argumentai.</i>		
28.2.	Argumentavimas nurodant asmens nenuoseklumą: <i>asmuo a teigia, kad A yra tiesa (teisinga). a atliko veiksmus, kurie liudija, kad asmuo mano, kad A yra netiesa (neteisinga). Todėl argumentas A nepriimtinas.</i>		
28.3.	Argumentavimas nurodant asmens šališkumą: <i>jei asmuo x yra šališkas teiginio B atžvilgiu, tai jis nebus objektyvus vertindamas įrodymus, kurie pagrindžia ar paneigia B. Asmuo a yra šališkas B atžvilgiu. Todėl tai, ką teigia a apie B, yra nepatikima, galimai neteisinga.</i>		
29.	Argumentavimas remiantis palaipsniui įrodymu	<i>A yra tiesa. Nėra akivaizdu, kad C seka iš A, tačiau C seka iš B_n, B_n seka iš B(n-1),..., B₂ seka iš B₁, B₁ seka iš A. Todėl C yra tiesa, seka iš A.</i>	
30.	Argumentavimas remiantis nežymiu paklydimu (domino efektas, angl. slipery slope argument)	<i>Daroma prielaida, kad A₀ yra tiesa (teisinga). Iš A₀ seka A₁, iš A₁ seka A₂,..., iš A(n-1) seka A_n. A_n yra nepriimtina išvada. Todėl neturi būti daroma prielaida, kad A₀ yra tiesa (teisinga).</i>	Ar A ₀ yra vienintelė silpna grandis argumentavimo grandinėje? Ar A ₀ visuomet sąlygoja A ₁ ir seką nuo A ₁ iki A _n ?
30.1.	Argumentavimas remiantis nežymiu paklydimu vertinant precedentus: <i>atvejis S₀ laikomas išimtimi iš taisyklės T. Atvejis S₁ yra panašus į atvejį S₀, S₂ panašus į S₁,..., S_n panašus į S(n-1). Panašūs atvejai turi būti vertinami vienodai, todėl atvejis S_n turėtų būti išimtis iš taisyklės T. Atvejis S_n negali būti laikomas išimtimi iš taisyklės, todėl arba S₀ negali būti laikoma išimtimi iš taisyklės, arba vienas ar daugiau teiginių dėl atvejų panašumo yra neteisingi.</i>		
31.	Argumentavimas remiantis sąvokų apibrėžimu	<i>Tai, kad vadinama D, ir tai, kas vadinama W, yra tas pats. Todėl terminas „D“ ir terminas „W“ reiškia tą patį.</i>	Ar nėra aplinkybių, kurios pagrindžia, kad D netapatu W?
31.1.	Argumentavimas remiantis supratimu: <i>Kalbos K vartotojai laiko, kad D yra tas pats, kas ir W. Kalbėtojai yra įgudę vartoti kalbą K. Todėl D reiškia tą patį, ką reiškia W.</i>		
32.2.	Argumentavimas remiantis nustatyto apibrėžimu: <i>taisyklės apibrėžiančiame sąvade yra nustatyta, kad D laikoma W. Taisyklės apibrėžiantis sąvadas yra teisingas (galiojantis). Todėl D laikoma W.</i>		
32.	Argumentavimas referuojant į taisyklę asmenims	<i>Grupei G priklausantiems asmenims x yra nustatyta (galioja) taisyklė, kad asmenys x turi elgtis A būdu. Asmuo a priklauso grupei G. Todėl asmuo a turi elgtis A būdu.</i>	Ar nėra kitų taisyklių, kurios pasisako apie A, koks šių taisyklių santykis su nustatyta taisykle? Ar nėra aplinkybių, kurios pagrindžia, kad a neturi elgtis A būdu?

33.	Argumentavimas referuojant į taisyklę atvejams	<i>Atvejų grupei S yra nustatyta (galioja) taisyklė, kad reikia elgtis A būdu (A yra teisinga). Atvejis s priklauso atvejų grupei S. Todėl atveju s reikia elgtis A būdu (A yra teisinga).</i>	Ar nėra aplinkybių, kurios pagrindžia, kad atvejis s yra išimtis iš taisyklės?
34.	Argumentavimas remiantis atvejo išskirtinumu	<i>Jei atvejis yra išskirtinis, ypatingas, lyginant su panašiais atvejais, tai jam gali būti netaikoma panašioms atvejams nustatyta (galiojanti) taisyklė T. Atvejis s yra išskirtinis, ypatingas. Todėl atveju s taisyklė T gali būti netaikoma.</i>	Kuo pagrindžiama, kad atvejis s yra išskirtinis? Jei atvejis s nėra tipinė, žinoma išimtis, kaip pagrindžiama, kad atveju s neturi būti taikoma T?
35.	Argumentavimas remiantis precedentu	<i>Atvejams (asmenims) x nustatyta (galioja) taisyklė T, kad jei x pasižymi savybe F, tai jis pasižymi ir savybe G. Žinoma, kad a pasižymi F, tačiau neturi savybės G. Todėl taisyklė T turi būti papildyta atitinkama išimtimi.</i>	Ar taisyklė T tikrai taikoma atveju a? Ar atvejis a yra legalus, ar tai nėra taisyklės T neteisėtas sulaužymas? Gal atvejis a pakliūna į jau nustatytą išimčių kategoriją ir taisyklės T keisti nereikia?
36.	Argumentavimas apeliuojant į malonės suteikimą	<i>Asmenims x nustatyta (galioja) taisyklė T, kad jei x atitinka sąlygas F, tai jis turi patirti neigiamas pasekmes P. a atitinka sąlygas F. a prašo (pagrindžia), kad jam būtų netaikyta P. Todėl P gali būti netaikoma a atžvilgiu.</i>	Ar a atvejis yra tipinė išimtis iš taisyklės T? Kokios pasekmės kils ateityje, jei a atvejis bus laikomas išimtimi ir bus netaikomos neigiamos pasekmės P – ar ši praktika galės būti taikoma kitiems panašioms atvejams ateityje?
37.	Argumentavimas remiantis vidiniu įsitikinimu	<i>Jei asmuo x mano, kad A yra tiesa (teisinga), tai x teigia, kad A yra tiesa (teisinga). a mano, kad A yra tiesa (teisinga), todėl teigia, kad A yra tiesa (teisinga). Taigi, A yra tiesa (teisinga).</i>	Kokios yra priežastys manyti, kad A yra tiesa (teisinga)? Ar nėra aplinkybių, kurios leidžia manyti (ar liudija), kad A nėra tiesa (teisinga)? Ar asmens a parodymais galima pasitikėti?
37.1	Argumentavimas remiantis atmintimi: <i>jei asmuo x atsimena apie A, tai jis gali pasakyti, ar A yra tiesa (teisinga). a atsimena, kad A buvo tiesa (teisinga), todėl teigia, kad A yra tiesa (teisinga). Taigi, A yra tiesa (teisinga).</i>		
38.	Argumentavimas apeliuojant į išorinius požymius	<i>Objektas (situacija) s atrodo taip, kad gali būti įvardytas kaip „D“. Todėl s yra įvardintinas kaip „D“.</i>	Ar nėra požymių, kurie lemtų, kad s veikia įvardintinas kaip „W“, o ne kaip „D“? Ar nėra aplinkybių, dėl kurių terminas „D“ netinkamas s atveju?

3 priedas
prie daktaro disertacijos “Teisinio
argumentavimo korektiškumo
prielaidos“

Autorės mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas

1. MACKUVIENĖ E. Loginis metodas teisėje: sampratos problema, *Teisė*, 2010, Nr. 77, p. 126–145.
2. MACKUVIENĖ E. Teisės mokslo ir jurisprudencijos moksliskumo problema, *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr. 1(5), p. 291–304.
3. MACKUVIENĖ E. Teisinis samprotavimas: argumentacinis metodologinis požiūris, *Teisė*, 2009, Nr. 70, p. 102–118.